

**İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS İÇİN
BİR MODEL ÖNERİSİ:
KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİ**

Doğın ÖZTÜRK

Doktora Tezi

Danışman: Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR

Ekim, 2024

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ:
KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİ

Hazırlayan
Doğın ÖZTÜRK

Danışman
Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR

AFYONKARAHİSAR 2024

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Doktora tezi olarak sunduğum “İslâmi Sosyal Finans için Bir Model Önerisi: Kurumsal Zekât Sistemi” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

08/10/2024

İmza

Doğan ÖZTÜRK

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Doğan ÖZTÜRK
	Numarası	190686201
	Anabilim Dalı	İşletme
	Programı	Katılım Bankacılığı
	Program Düzeyi	☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		İslâmi Sosyal Finans İçin Model Önerisi: Kurumsal Zekât Sistemi
Tez Savunma Sınav Tarihi		24.10.2024
Tez Savunma Sınav Saati		14:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hacı İbrahim DELİCE
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİ

Doğan ÖZTÜRK

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

Ekim, 2024

Danışman: Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR

Sosyal finans, finansal sistemden faydalanamayan dezavantajlı ve sosyal olarak dışlanmış gruplara yönelik çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Sosyal finans, geleneksel sosyal finans ve İslâmî sosyal finans olmak üzere iki önemli başlığa sahiptir. İkisi arasındaki temel fark İslâmî sosyal finans faaliyetlerinin, İslâm hukukuna uygun olarak yapılıyor olmasıdır. İslâm dininin beş şartından biri olan Zekât, aynı zamanda İslâmî sosyal finansın en önemli kurumudur. Zekâtın meşruiyetine ilişkin hükümleri İslâm dininin temel kaynakları olan Kur'an, Sünnet ve İcmâ'da bulmak mümkündür. Hem dinin hem de İslâmî sosyal finansın önemli bir kurumu olan zekât, bazı Müslüman ülkelerde bireylerin kendi inisiyatifine bırakılırken, bazı Müslüman ülkelerde gönüllülük, bazılarında ise zorunluluk esasına dayalı olarak toplanmaktadır. Bu ülkelerin genelinde zekât devlet kurumu tarafından toplanmaktadır. İslâmî Araştırma ve Eğitim Enstitüsü'nün (IRTI) 2020 yılında yayınladığı "İslâmî Sosyal Finans Raporu"nda zekâtın devlet eliyle topladığı bazı ülkelerde, mükelleflerin bu kurumlara vermeyi tercih etmediklerini bunun sebebinin ise toplumun bir kesiminin zekât kurumlarına az veya hiç güvenmemesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu çalışmada, İslâm'ın temel prensiplerine uygun, toplumun bütün paydaşları tarafından güvenilen, devletin sadece düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlendiği yönetim, koordinasyon, denetim, eğitim ve iletişim olmak üzere beş temel fonksiyona sahip Kurumsal Zekât Sistemi önerilmektedir. Ülkemizde faaliyet gösteren ve İslâmî Sosyal Finans'a çok büyük katkısı olan altısı dini grup olmak üzere on sekiz STK'nın zekât faaliyetlerine ilişkin yönetim kabiliyeti ve yöntemlerine ulaşmak amacıyla internet sayfaları ile faaliyet raporları incelenmiş ve yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. STK'lar Zekât Gözetim Merkezi tarafından fıkhi, idari ve mali denetimine olumlu yaklaşırken, dini cemaatlerin daha temkinli oldukları gözlemlenmiştir. STK'ların genelinde dini cemaatlerin veya grupların böyle bir denetim mekanizmasına dâhil olmak istemeyecekleri görüşü hâkimdir. Bunun nedeni ise doğası gereği insan kaynağı ve organizasyonel yapılarının yüksek güven unsuruna sahip olmasına bağlamaktadırlar. Sonuç itibarıyla Türkiye'de zekât özelinde yeterince şeffaf ve hesap verebilir bir yapının olmadığı; koordinasyon şeffaflık ve denetim gibi konularda sorunların olduğu görülmektedir. Çalışmada, hem zekât kurumlarına sahip ülkelerde hem de Türkiye'de zekâtın toplanması ve dağıtılmasına yönelik tespit edilen sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Finans, İslâmî Sosyal Finans, Zekât, Kurumsal Zekât Sistemi.

ABSTRACT

A MODEL PROPOSAL FOR ISLAMIC SOCIAL FINANCE: THE INSTITUTIONAL ZAKAT SYSTEM

Doğan ÖZTÜRK

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCHOOL SCIENCES
DEPERTMANT OF BUSINESS**

October, 2024

Advisor: Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR

Social finance carries out various activities for disadvantaged and socially excluded groups that cannot benefit from the financial system. Social finance consists of two significant branches: traditional social finance and Islamic social finance. The main difference between them is that Islamic social finance activities are conducted by Islamic law. Zakat, one of the five pillars of Islam, is also the most important institution of Islamic social finance. The legitimacy of zakat could be found in the Qur'an, Sunnah, and Ijma, which are the primary sources of Islam. Zakat, an essential institution in both religion and Islamic social finance, is managed differently across Muslim countries. In some, it is left to the discretion of individuals, while in others, it is collected voluntarily or on a mandatory basis. In most of these countries, zakat is collected by state institutions. Based on the Islamic Social Finance Report published by the Islamic Research and Training Institute (IRTI) in 2020, in some countries where zakat is collected by the state, taxpayers prefer not to give to these institutions. This is attributed to a lack of trust in zakat institutions among certain segments of society. This study proposes an Institutional Zakat System with five fundamental functions—management, coordination, supervision, education, and communication—that adheres to Islamic principles, gains the trust of all societal stakeholders, and assigns the state a regulatory and supervisory role only. To assess the management capabilities and methods related to zakat activities, the websites and annual reports of eighteen Non-Governmental Organizations (NGOs) including six religious groups operating in our country and contributing significantly to Islamic social finance, were analysed, and face-to-face interviews were conducted with their managers. It was observed that while CSOs (civil society organizations) favour the jurisprudential, administrative, and financial oversight provided by the Zakat Oversight Institution, religious communities are more cautious. A general perception among CSOs is that religious communities or groups would be reluctant to participate in such an audit mechanism. This reluctance is attributed to the high trust in their human resources and organizational structures. In conclusion, it has been observed that Türkiye lacks a sufficiently transparent and accountable structure regarding zakat. Issues such as coordination, transparency, and audit remain problematic. This study aims to provide suggestions for addressing the challenges identified in the collection and distribution of zakat both in countries with zakat institutions and in Türkiye.

Keywords: Social Finance, Islamic Social Finance, Zakat, Institutional Zakat System.

ÖN SÖZ

Örnek bir kişilik ve Akademisyen olarak rehberlik eden, doktora aşamasından tezin tamamlanmasına kadar geçen süreçte büyük katkıları olan ve fikirleriyle tezin şekillenmesinde emeği geçen kıymetli hocam Prof. Dr. Şuayıp ÖZDEMİR'e teşekkür ederim.

Tez izleme jürisi olarak ufuk açıcı değerlendirmelerde bulunan ve çalışmanın gelişmesine vesile olan Prof. Dr. Tuğrul KANDEMİR ve Doç. Dr. Münir Yaşar KAYA'ya

Tez jürisi olarak kıymetli katkılar sunan Prof. Dr. Fatih SAVAYAN ve Dr. Öğr. Üyesi Burak ÇIKIRYEL'e

Tez yazım sürecinde önemli fikir ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Prof. Dr. Kemalettin ÇONKAR, Doç. Dr. Ender BAYKUT, Doç. Dr. Orhan MUSAHANL, Dr. Öğr. Üyesi Faruk Emrah ORUÇ, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Yasin AKBAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Enes TAŞ, Dr. Öğr. Üyesi Emin UZ'a ve kıymetli kardeşim Doç. Dr. Muhammet Fatih CANBAZ'a

Tez üzerinde değerlendirmede bulunarak katkılarını esirgemeyen, Prof. Dr. Necmettin KIZILKAYA, Prof. Dr. Yusuf DİNÇ, Doç. Dr. Mahmut SAMAR, Diyanet İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Seracettin YILDIZ'a ve Diyanet Hizmetleri Uzmanı Mustafa YAŞAR'a

Bu zamana kadar hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan, her zaman destekleyen ve hakkı ödenmeyecek olan anneme, babama ve hayatıma girdiği andan itibaren her an yanımda olan eşime, vakitlerini çaldığım Ahmet Kaan, Feyza ve Ömer Asaf'ıma

Ve son olarak adını sayamadığım üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım.

Doğan ÖZTÜRK
Afyonkarahisar, 2024

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL FİNANS

1. SOSYAL FİNANSIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ	3
2. GELENEKSEL SOSYAL FİNANS	8
3. İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS.....	9
4. İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS KURUMLARI	11
4.1. GİRİŞİMCİLİĞE DAYALI KURUMLAR.....	12
4.1.1. İslâmi Sosyal Yatırım Fonları	12
4.1.2. Melek Yatırımcılık.....	14
4.1.3. Girişim ve Risk Sermayesi	18
4.1.4. Kitle Fonlaması	21
4.1.5. Mikrofinans	27
4.1.6. Sosyal Etki Sukukları.....	30
4.1.7. Kooperatif	31
4.2. YARDIMLAŞMAYA DAYALI KURUMLAR	36
4.2.1. Zekât ve Sadaka.....	36
4.2.2. Vakıf.....	39
4.2.3. Karz	42

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT

1. FIKİH ALANINDA ZEKÂT TERMİNOLOJİSİ	45
2. ZEKÂTIN HÜKMÜ	47
2.1. KİTAP	48
2.2. SÜNNET	51
2.3. İCMÂ.....	52
3. ZEKÂTIN UNSURLARI	53
3.1. ZEKÂTIN YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI.....	53
3.2. ZEKÂTIN GEÇERLİLİK ŞARTLARI.....	54
3.3. ZEKÂTA TABİ MALLAR	54
3.4. ZEKÂTIN SARF YERLERİ	56
4. TARİHTE ZEKÂT UYGULAMALARI.....	56

4.1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ZEKÂT	56
4.2. HULEFÂ-I RÂŞİDİN DÖNEMİNDE ZEKÂT	57
4.3. EMEVİLER DÖNEMİNDE ZEKÂT	59
4.4. ABASİLER DÖNEMİNDE ZEKÂT	59
4.5. OSMANLI DÖNEMİNDE ZEKÂT	60
5. GÜNÜMÜZDE SEÇİLMİŞ MÜSLÜMAN ÜLKELERDE ZEKÂT KURUMLARI.....	61
5.1. BAHREYN	64
5.2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	66
5.3. ENDONEZYA	69
5.4. İRAN	73
5.5. KATAR	75
5.6. KUVEYT.....	78
5.7. MALEZYA.....	80
5.8. MISIR	84
5.9. PAKİSTAN	87
5.10. SUDAN	90
5.11. SUUDİ ARABİSTAN	94
5.12. UMMAN	96
5.13. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMİ SOSYAL FİNANS İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİ

1. DÜNYA'DA ZEKÂTIN TOPLAMA VE DAĞITIMI	103
2. TÜRKİYE'DE ZEKÂTIN TOPLAMA VE DAĞITIMI	107
2.1. STK YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ	109
2.2. UYGULANAN YÖNTEM VE STK YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	112
3. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNİN FONKSİYONLARI.....	115
3.1. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNİN TEMEL KAVRAMLARI	118
3.2. YÖNETİM.....	118
3.2.1. Fıkhi Yönetişim.....	119
3.2.2. Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama	122
3.3. KOORDİNASYON	124
3.3.1. Akreditasyon	126
3.3.2. Veri Merkezi	127
3.4. DENETİM	128
3.4.1. Fıkhi, İdari ve Mali Denetim	130
3.4.1.1. Fıkhi Denetim.....	130
3.4.1.2. İdari Denetim.....	131
3.4.1.3. Mali Denetim.....	131
3.4.1.4. Şikâyet	131
3.4.1.5. Raporlama.....	132
3.4.2. Zekât Toplama	132
3.4.3. Zekât Başvuruları Değerlendirme	132
3.4.4. Zekât Dağıtma	135
3.5. EĞİTİM	135
3.5.1. Eğitim.....	136

3.5.2. Sertifikasyon	137
3.6. İLETİŞİM	137
3.6.1. Dış İlişkiler	138
3.6.2. Medya ve Tanıtım	138
4. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNDE YER ALAN KURUMLAR	138
4.1. ZEKÂT KURUMLARI	139
4.2. ZEKÂT KURUMLARI BİRLİĞİ	141
4.3. ZEKÂT GÖZETİM MERKEZİ	142
5. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ	149
SONUÇ	157
KAYNAKÇA	162

TABLÖLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Girişim Sermayesi Ortaklığı Şirketleri.....	20
Tablo 2: İslâmi Kitle Fonlaması Modelleri ve Araçları.....	25
Tablo 3: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Paya Dayalı Kitle Fonlaması Girişimleri	26
Tablo 4: İslâmi ve Konvansiyonel Mikrofinans Karşılaştırması	29
Tablo 5: Kooperatif Türlerinin Sınıflandırılması	33
Tablo 6: Türkiye’de Aktif Kooperatif ve Ortak Sayısı.....	33
Tablo 7: Geleneksel Kooperatifler ile İslâmi Kooperatifler Arasındaki Farklar.....	35
Tablo 8: Türkiye’de Faal Vakıf Sayıları (Aralık 2023).....	41
Tablo 9: Zekât ile İlgili Kur’ân-ı Kerim’de Geçen Sure ve Ayeti Kerimler	48
Tablo 10: Hadis-i Şeriflerde Zekât	51
Tablo 11: Hz. Peygamber Döneminde Zekâta Tabi Mallar ve Zekât Miktarları.....	55
Tablo 12: İlk Defa Hz. Ömer Zamanında Zekât Olarak Alınan Bazı Mallar	58
Tablo 13: Kurumsal Zekât Sistemi Olmayan Müslüman Ülkeler	62
Tablo 14: Kurumsal Zekât Sistemine Sahip Müslüman Ülkeler	63
Tablo 15: Bahreyn Zekât ve Sadaka Fonu Mevzuatları	64
Tablo 16: Yıllar İtibariyle Malezya’da Zekâtla ilgili Mevzuat Düzenlemeleri.....	81
Tablo 17: Yıllar İtibariyle Malezya’da ihdas edilen Özel Zekât Kurumları	81
Tablo 18: Malezya Zekât Kurumlarının Eyalet ve Sermaye Tipleri	82
Tablo 19: 2023 Yılı Malezya Zekât Kurumlarının Fonksiyon ve Yapısal Durumu.....	83
Tablo 20: Mülteci Zekât Fonu 2023 Yılı Harcama Raporu.....	100
Tablo 21: Müslüman Ülkelerde Zekâtla İlgili Yürürlüğe Giren Kanuni Düzenlemeler	103
Tablo 22: Müslüman Ülkelerde Kurumsal Zekât Sisteminin Yapısı.....	105
Tablo 23: Yardım Almak İçin Başvuranlar Hakkında Bakanlıkça Mali Durum Tespiti İçin Yapılan Sorgulama Türleri.....	133
Tablo 24: Yıllar İtibariyle Sosyal Koruma Harcamaları ve GSYH Payı	155
Tablo 25: STK’ların Zekât Faaliyetlerine Yönelik Bulgular.....	158

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1: Sosyal Finans Karması	4
Şekil 2: Sosyal Finans Piyasasına Genel Bakış.....	6
Şekil 3: Sosyal Finans Türleri	8
Şekil 4: İslâmi Sosyal Finans Kurumları	12
Şekil 5: Osmanlı Döneminde Hizmet Veren Vakıfların Faaliyet Konuları	40
Şekil 6: Müslüman Ülkelerin Zekât Yapısı.....	62
Şekil 7: Birleşik Arap Emirlikleri Zekât Fonu Organizasyon Yapısı	68
Şekil 8: Endonezya Kurumsal Zekât Yönetim Sistemi.....	73
Şekil 9: Katar Zekât ve Sadaka Fonunun Organizasyon Yapısı	78
Şekil 10: Kuveyt Zekât Kurumunun Organizasyonel Yapısı.....	79
Şekil 11: Sudan Zekât Kurumunun Organizasyonel Yapısı	94
Şekil 12: Yıllar İtibariyle Mülteci Zekât Fonundan Yararlananların Sayısı	102
Şekil 13: Mülteci Zekât Fonu Bağış Dağılımı	102
Şekil 14: Kurumsal Zekât Sisteminin Fonksiyonları	116
Şekil 15: Yönetim Fonksiyonunun Öğeleri	119
Şekil 16: Kurumsal Zekât Sisteminin Paydaşları.....	125
Şekil 17: Koordinasyon Fonksiyonunun Öğeleri.....	126
Şekil 18: Denetim Fonksiyonunun Öğeleri.....	129
Şekil 19: Denetim Yapısı	130
Şekil 20: Eğitim Fonksiyonunun Öğeleri.....	136
Şekil 21: İletişim Fonksiyonunun Öğeleri	138
Şekil 22: Zekât Kurumu	140
Şekil 23: Kurumsal Zekât Sistemi Fonksiyonlarının Zekât Gözetim Merkezi'nin Yapısına Geçişİ	144
Şekil 24: Zekât Gözetim Merkezi Organizasyonel Yapısı.....	145
Şekil 25: Kurumsal Zekât Sistemi	149
Şekil 26: Kurumsal Zekât Sistemi'nin İşleyiş Süreci	151

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

%: Yüzde

& : ve

T.C.: Türkiye Cumhuriyeti

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

NAIT: Indiana merkezli North American Islamic Trust

EBAN: Avrupa Melek Yatırım Ağı

BAND: Almanya Business Angels Netzwerk Deutschland e.V

BANSEA: Singapur The Business Angel Network of South East Asia

BKS: Bireysel Katılım Sermayesi

BKY: Bireysel Katılım Yatırımcısı

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

ICA: Uluslararası Kooperatifler Birliği

BAZNAS: Badan Amil Zakât Ajansı

LAZ: Lembaga Amil Zakat

IKRF: İmam Humeyni Yardım Komitesi

KZH: Kuveyt Zekât Kurumu

SIRCM AIWP: Malezya Federal Bölge İslâm Dini Konseyi

EZCH: Mısır Zekât ve Sadaka Kurumu

CZC: Pakistan Merkezi Zekât Konseyi

ZATCA: Suudi Arabistan Zekât, Vergi ve Gümrük İdaresi

İİT: İslâm İşbirliği Teşkilatı

UNHCR: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

IİFAİ: İT Uluslararası İslâm Fıkhi Akademisi

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı:

IRTI: İslam Kalkınma Bankası İslâmi Araştırma ve Eğitim Enstitüsünün:

BDDK: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği

SEDDK: Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu

EGM: Emeklilik Gözetim Merkezi

BSYBS: Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi

GSYH: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

GİRİŞ

Sosyal finans, finansal varlıkların toplum, doğa ve evrene sosyal fayda doğuracak şekilde yönetilmesidir. Bu açıdan değerlendirildiğinde taraflara, kâr ve sosyal kazancı bir araya getiren sistem vaat etmektedir. Sosyal finans sektörü, finansal sistemden faydalanamayan dezavantajlı ve sosyal olarak dışlanmış gruplara yönelik çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Zekât, İslâm'ın dininin beş temel şartından biri ve ibadet olmasının yanı sıra dezavantajlı grubun daha onurlu ve insani yaşam sürmesini hedeflemektedir. Bu yönüyle zekât, sosyal finansın amacıyla kesişmektedir. Sosyal finans, her ne kadar son zamanlarda popüler bir kavram olarak karşımıza çıkmış olsa da zekât, İslâm'ın ilk yıllarından beri var olan bir kurumdur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal ve İslâmi sosyal finans kavramlarına yer verilmiştir. Sosyal finans geleneksel ve İslâmi sosyal finans olarak ayrı başlıklarda incelenmiştir. İslâmi sosyal finans kurumları girişimciliğe ve yardımlaşmaya dayalı iki farklı başlıkta toplanmıştır. Girişimciliğe dayalı kurumlar; İslâmi Sosyal Yatırım Kurumları, Girişim ve Risk Sermayesi, Melek Yatırımcılık, Kitle Fonlaması, Mikro Finans, Sosyal Etki Sukukları ve Kooperatif. Yardımlaşmaya dayalı kurumlar ise; Zekât ve Sadaka, Vakıf ve Karz-ı Hasen kurumları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İkinci bölümde Zekât ele alınmıştır. Fıkıh alanında zekât terminolojisi ile başlayan bölüm zekâtın meşruiyeti, unsurları, tarihi gelişimi ve günümüz modern dünyada uygulanan kurumsal sistemler anlatılmıştır. Zekâtın meşruiyeti başlığında Kitapta zekâtın geçtiği ayeti kerimeler ve manaları, Sünnet başlığı altında zekâtla ilgili Hz. Peygamberin hadisleri, İcma başlığı altında ulemanın zekâtla ilgili genel kabullerine yer verilmiştir. Zekât uygulamaları tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmış Hz. Peygamber döneminden başlayarak Hulefa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler ve Osmanlı dönemleri hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Son olarak günümüzde zekâtı kurumsal hale getirmiş Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, İran, Umman, Kuveyt, Katar, Pakistan, Suudi Arabistan, Sudan, Malezya ve Endonezya olmak üzere seçilmiş Müslüman ülkelerin zekât kurumlarının kanunları ve kurumsal yapılarına değinilmiştir. Ayrıca Müslüman ülkelerin başını çektiği ve Birleşmiş Milletler çatısı altında faaliyet gösteren Mülteci Zekât Fonu hakkında detaylı bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümde Modern dünyada uygulanan zekât kurumları incelenerek Türkiye için şeffaf, denetlenebilir, hesap verebilir bir zekât sisteminin nasıl olabileceği üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Dünya ve Türkiye’de zekâtın toplama ve dağıtım şekilleri, STK (Sivil Toplum Kuruluşu) yöneticilerinin görüşleri ve değerlendirmesi, uygulanan yöntemler ile çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi arasında benzerlik ve farklılıkları, Kurumsal Zekât Sistemi’nin fonksiyonları ve işleyişi, Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumu, Zekât Kurumları Birliği hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bu kurumların Kurumsal Zekât Sistemi’nde hangi role sahip olacakları ve sistemin nasıl işleyeceği üzerinde durulmuştur. Sistemin yönetim, koordinasyon, denetim, eğitim ve iletişim olmak üzere beş temel fonksiyona sahiptir. Bu temel fonksiyonların sistemin icra ve işleyişini sağlayacak kurumu olan Zekât Gözetim Merkezi’ne sekiz birim olarak yansımaktadır. Bunlar:

- Akreditasyon,
- Veri Merkezi,
- Fıkhi Yönetişim,
- Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama
- Fıkhi, İdari ve Mali Denetim
- Zekât Toplama, Başvuru Değerlendirme ve Dağıtım,
- Eğitim ve Sertifikasyon,
- İletişim.

Bu çalışmada, İslâm’ın temel prensiplerine sıkı sıkıya bağlı, gönüllülük esasına dayalı olarak Müslümanların istediği Zekât Kurumuna zekâtını verebildiği, çerçevesi Zekât Gözetim Merkezi tarafından çizilen, gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilerek ivedi bir şekilde zekâtın dağıtılmasının sağlandığı, devletin sadece düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlendiği, faaliyetlerin İslâm hukukuna uygunluğu başta olmak üzere mali ve idari olarak denetlendiği, sonuçların raporlaştırılarak kamuoyuyla paylaşıldığı, toplumun bütün paydaşları tarafından güvenilen Kurumsal Zekât Sistemi önerilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOSYAL FİNANS

1. SOSYAL FİNANSIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Sosyal finansın kapsayıcı bir tanım üzerinde uzlaşmış olmasa da literatürde bu kavram genellikle üçüncü sektör, kooperatifler, sivil toplum kuruluşları (STK) veya kâr amacı gütmeyen bütün iktisadi ve sosyal girişimler için kullanılmaktadır. Kaynaklara bakıldığında sosyal finansın kamu ve özel sektörün ardından ekonominin “üçüncü sektörü” olarak sıkça ifade edildiği görülmektedir.

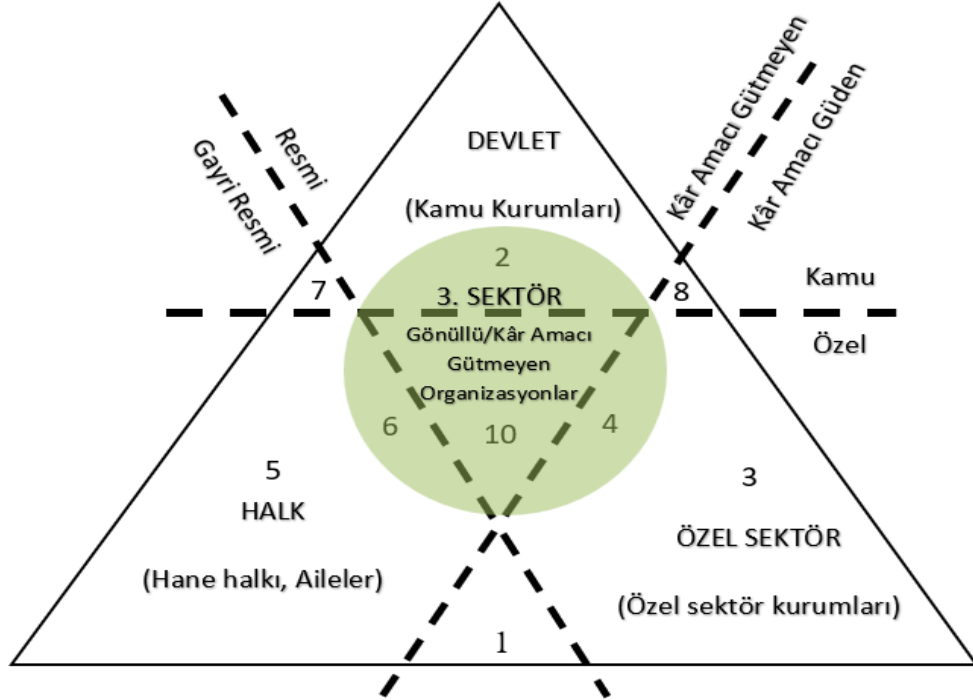
Sosyal Finans, finansal varlıkların toplumun yararına sosyal sonuçlar doğuracak şekilde yönetildiği bir sistemdir. Bu sistem, finansal faaliyetler, araçlar, enstrümanlar ve stratejilerin toplumsal faydayı maksimize etmek amacıyla kullanıldığı karma bir yönetim anlayışına sahiptir. Ekonomik kazancı sosyal kazançla bütünleştirerek yeni bir finansal perspektif sunmaktadır (Ozili 2021:4-5).

Dünyanın farklı yerlerinde “üçüncü sektör” terimi, hayır kurumları, STK’lar, bireysel yardım grupları, sosyal girişimler, ağlar, kulüpler, gönüllü gruplar, kooperatifler ve sosyal hareketler gibi çeşitli örgütlenme biçimlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu terim, çoğu kaynakta yalnızca üçüncü sektör anlamında değil, aynı zamanda özel sektör ve kamu kurumlarının da dahil olduğu, toplumsal fayda üretimine odaklanan süreçleri, kararları ve kurumlar ağının da kapsayan daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Sosyal finans, sosyal ekonomi ve sosyal girişimciliğin harmanlandığı yenilikçi bir finansal sistem olarak da nitelendirilmektedir. Günümüz kamu politikalarının sınırlamaları ve piyasaların, sosyal ve çevresel sorunlara yeterince çözüm üretememesi, sosyal finansın önemini artırmaktadır. Bu sorunların giderilmesi amacıyla yenilikçi sosyal girişimler ve finansman mekanizmalarından oluşan bir ağ ile çözümler aramaktadır. Bu bağlamda başta mikrofinans, kitle fonlaması ve sosyal etki sukukları gibi sosyal finans araçları, alternatif çözümler sunma potansiyeline sahiptir (Arshad ve Haneef 2016:78; Andrikopoulos 2020:1-2)

Sosyal finansın farklı kurum ve kuruluşlarının etkileşimini Pestoff (1992), Arshad ve Haneef (2016) ile Yenice (2021) Şekil:1’de “Sosyal Finans Karması” olarak göstermiştir. Bu karmanın aktörleri; devlet, hane halkı, piyasa, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarının yanı sıra, kâr amacı güden ve gütmeyen kurum ve kuruluşlardan

oluşmaktadır. Her bir aktörün kendi özgü yol gösterici ilkeleri, baskın faktörleri, kaynakları, temel motivasyonları ve getirileri bulunmaktadır (Pestoff 1992:25).

Şekil 1: Sosyal Finans Karması

Kaynak: Pestoff 1992:25; Arshad ve Haneef 2016:88; Yenice 2021:6.

Şekil 1’de gösterilen sosyal finans karmasını şu şekilde ifade etmek mümkündür (Arshad ve Haneef 2016:86-90):

(1) Numaralı alan devletin resmi, kâr amacı gütmeyen rollerini temsil etmektedir. Kamu tarafından yapılan hastanelere, okullar başta olmak üzere bütün kamu hizmetleri bu alanda gösterilmektedir.

(2) Numaralı alan devletin üçüncü sektör faaliyetlerine katılımını ifade etmektedir. Bu alanda devlet resmi yollardan kâr amacı gütmeyen sosyal amaçlı yaptığı faaliyetler yer almaktadır.

(3) Numaralı alanda özel sektörün faaliyet alanı gösterilmektedir. Bu bölgede yer alan firmaların ana akım konumları kâr maksimizasyonuna sahip olduğu düşünülmektedir. Bu hedef doğrultusunda işletmeler sosyal finans konusunu ihmal ettikleri ve faaliyetleri itibariyle 2, 4, 6 ve 10 numaralı alanlara ait değerlere tezat bir yapıya sahip oldukları ve bu alan değerlerinin çok önemsenmediği var sayılmaktadır.

(4) Numaralı alan özel sektör işletmelerin bir önceki maddede belirtilen değerler çatışmasına rağmen bazı şirketler sosyal finans sorumluluklarını yerine getirerek bu alana katkı yapmaktadır. Bu faaliyetler gönüllülüğün altında yatan değerleri teşvik etmekte ancak işletmeler yine de kâr güdüsünü göz önünde bulundurarak bu alanda faaliyet göstermektedir. Şirketler bağış toplanmasına yönelik etkinlikleri, yaptıkları yardımları veya sosyal sorumluluk projeleriyle ilgili faaliyetleri bu alana girmektedir.

(5) Numaralı alan ekonomide bireyler ve hane halkları tarafından yapılan tüketim harcamalarını temsil etmektedir.

(6) Numaralı alanda hane halkının sosyal finansa gayri resmi kanallardan sadaka, karz-ı hasen ve gönüllülük esasına dayalı; yetimhanede kalanlara ve evsizlere yönelik gönüllülük esasına dayalı maddi veya manevi olarak çeşitli yardım faaliyetleriyle yaptığı katkı gösterilmektedir.

(7) Numaralı alanda devlet tarafından üstlenilen kayıt dışı olarak kabul edilen her türlü sosyal finans faaliyetini kapsamaktadır. Örneğin bir kamu kurumu tarafından câmilerin ve şehirde umumi tuvaletlerin temizlemesi, doğal afet sonrasında mağdurlara yiyecek ve içecek dağıtılması veya Kurban Bayramı'nda hayvan kesiminin yapılması gibi faaliyetler bu alanda gösterilmektedir.

(8) Numaralı alan devlet kurumlarının kâr amacı güderek ekonomiye dahil olmasını ifade etmektedir. Bu alanda yer alan faaliyetler devlet tarafından kâr amacının yanı sıra, ülkenin ekonomik büyümesini kolaylaştırmak, devletin mali ve idari yükünü hafifletmek, devletin ekonomideki varlığını azaltmak, kamu harcamalarının seviyesini ve kapsamını düşürmek ve piyasa güçlerinin ekonomik faaliyetleri yönetmesine izin vermek, etkinliği ve verimliliği artırmak gibi başka amaçlara da sahiptir.

(9) Numaralı alanda özel sektör tarafından gerçekleştirilen kayıt dışı faaliyetler gösterilmektedir. Sokaklarda veya geceleri faaliyet gösteren ruhsatsız seyyar satıcılar örnek olarak verilebilir.

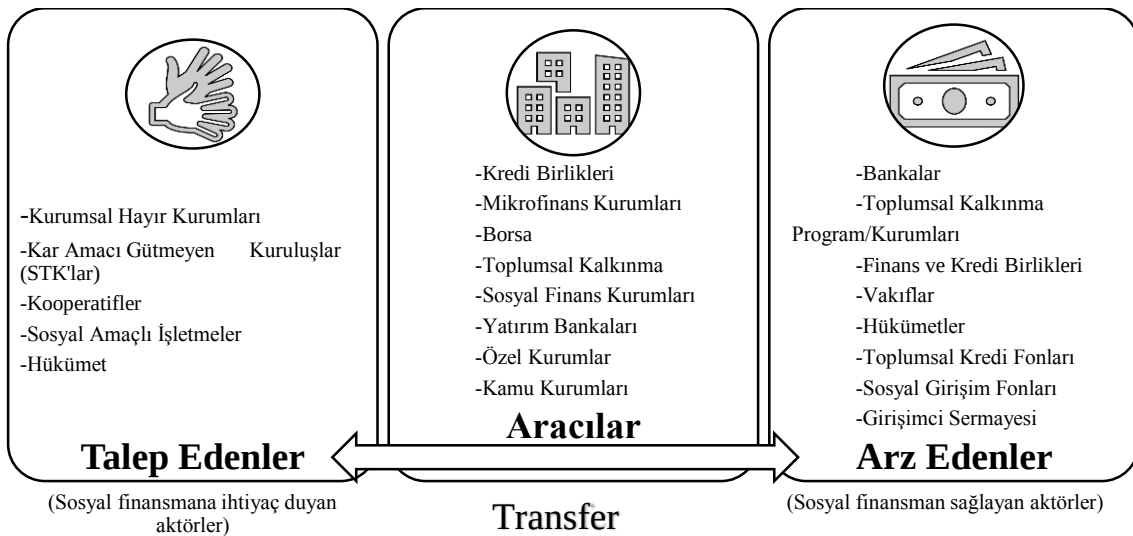
(10) Numaralı alan STK'ların faaliyette olduğu bölgeyi ifade etmektedir. STK'lar refah, sağlık, eğitim, toplumsal kalkınma, insan hakları, koruma ve daha birçok alanda faaliyet göstermektedir.

Sosyal Finans Karması'nda yer alan aktörlerin birbiriyle olan ilişkilerini incelerken, kamu/özel, kâr amacı güden/gütmeyen ve resmi/gayri resmî kurumlararasıdaki önemli farklılıkları göz önünde bulundurmak gereklidir. Bu

kurumların her biri, kendine özgü özelliklerin bir kombinasyonunu sergilemektedir. Örneğin, kamu kurumları genellikle resmi ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar olarak tanımlanırken, özel firmalar resmî ve kâr amacı güden kuruluşlardır. Hane halkı gayri resmi ve kâr amacı gütmeyen, bir yapıya sahipken, mesleki dernekler resmi ve kâr amacı gütmeyen özel kuruluşlar olarak öne çıkmaktadır (Pestoff 1992:25).

Her finansal piyasada olduğu gibi, sosyal finans alanı da talep ve arz tarafında yer alan çeşitli aktörlerden oluşur. Talep tarafında, sosyal finansmana ihtiyaç duyan aktörler bulunurken, arz tarafı bu ihtiyacı karşılayan aktörlerden oluşmaktadır. Bu iki taraf arasındaki fon akışını sağlamak ise aracı kurumların temel görevidir. Şekil 2'de gösterildiği gibi, talep tarafı, sosyal finans araçlarına “ihtiyaç duyan” girişimciler, hayır kurumları, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, sosyal amaçlı işletmeler ve son zamanlarda hükümetler gibi geniş bir aktör yelpazesini içermektedir. Bu aktörler, sosyal finans yaklaşımlarını kullanarak özel sermayeyi harekete geçirmekte ve yenilikçi iş modellerini benimseyerek etkilerini artırmaktadır. Arz tarafında ise sosyal finansman sağlayan aktörler yer almaktadır. Sosyal sorumluluk sahibi özel aktörlerin sayısı giderek artmakta ve bu aktörler, kârlılıklarını artırmanın yanı sıra sosyal etki yaratmak amacıyla sermayeyi yönlendirmek için yeni yollar bulmaktadır. Ayrıca, ek sermayeye ihtiyaç duyan sosyal aktörler ile sermaye sağlayabilecek özel aktörler arasında bağlantı kuran aracılardan sayısı da artmaktadır. Hükümetlerin sosyal finans piyasasında hem arz hem de talep tarafında yer alabilecek aktörler olduğu unutulmamalıdır (Myers ve Conte 2013:9).

Şekil 2: Sosyal Finans Piyasasına Genel Bakış

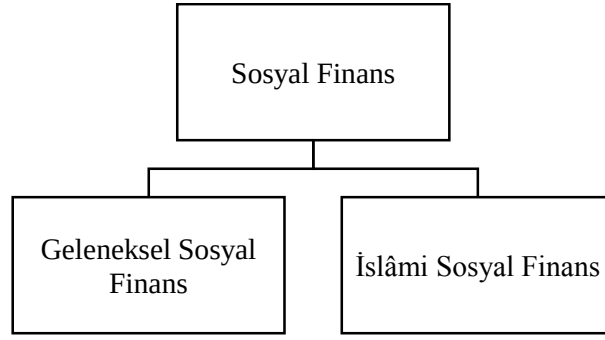
Kaynak: Myers ve Conte 2013:9

Sosyal finans kurumları, dezavantajlı ve sosyal olarak dışlanmış gruplara yönelik çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu kurumlar, toplumun ihtiyaç duyduğu hizmetleri sağlama konusunda zaman zaman hükümetleri bile geride bırakabilmektedir. Sosyal finans sektörü, çözülmesi gereken sorunları tespit eden ve bu sorunlarla yakından ilgilenen kişiler tarafından kurulmuş hedefe yönelik girişimler daha etkili çözümler sunmaktadır. Toplumsal tabandaki sorunlara yakın olmaları, bu kurumların toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına daha somut çözümler geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Böylece, zayıf ve sosyal olarak dışlanmış grupların karşılaştığı sorunlar tespit edilerek çözüm önerileri sunabilmektedir. Sonuç olarak, bu gruplar çoğu zaman toplumdaki zengin ve nüfuzlu kesimlerin etki alanında olan hükümet politikalarını ya da piyasa çözümlerini beklemek zorunda kalmadan, ihtiyaçlarına uygun çözümler bulabilmektedir (Arshad ve Haneef 2016:91).

Sosyal finans kurumları, yoksulluğun azaltılması, sosyal ve kültürel etkileşimin artırılması, işletme geliştirme, piyasa faaliyetlerinin iyileştirilmesi ve geçim kaynaklarının artırılması gibi alanlarda geleneksel olarak hibe, bağış ve sözleşmelerle finanse edilen çalışmalara odaklanmaktadır. Bu hibeler veya sözleşmeler genellikle finansal bir getiri beklentisi taşımaz; fonlar, üzerinde mutabakata varılan bir bütçe ve proje planı doğrultusunda harcanır. Kuruluşların, kalkınma çıktılarına (gelişmiş verimlilik, azalan maliyetler ve artan satışlar) ve nihayetinde olumlu sosyal etkiler (artan gelir, daha yüksek eğitim oranları ve ekonomik güçlenme gibi) sağlamaları beklenir. Ancak, sosyal etki yaratmaya yönelik girişim modellerinin artan kullanımı, yeni finansman türlerine olan talebi de artırmaktadır (Shortall ve Alter 2009:4).

Sosyal finans, Geleneksel Sosyal Finans ve İslâmi Sosyal Finans olmak üzere iki ana başlık altında incelenebilir. Geleneksel Sosyal Finans, ekonomik fayda elde etmenin yanı sıra toplumu, doğayı dikkate alarak yapılan yatırımları ifade ederken, İslâmi Sosyal Finans, bu yaklaşıma ek olarak İslâm hukukunu da göz önünde bulundurarak yapılan sosyal finans faaliyetlerini kapsamaktadır. Sosyal finans, bu iki kavramı da içine alan geniş bir çatı kavram olarak öne çıkmaktadır.

Şekil 3: Sosyal Finans Türleri

2. GELENEKSEL SOSYAL FİNANS

Geleneksel sosyal finans, girişimcilerin tek amacının kâr olduğu anlayışına karşılık olarak ortaya çıkmış; evreni, insani değerleri ve kârı bir araya getiren bir olgu olarak kendini göstermiştir. Bu finansal sistemde, kâr ile sosyal etki iç içe geçmiştir (Yenice 2021:5). Sosyal finansın ortaya çıkış nedeni ve çözüme kavuşması için faaliyet gösterdiği konu başlıkları şunlardır (Andrikopoulos 2020:2):

- Temiz suya erişim,
- Sosyal ve ekonomik eşitsizliğin azaltılması,
- İnsan haklarının korunması,
- Verimliliğin artırılması,
- Yoksulluğun azaltılması,
- Enerjiye erişim,
- Yenilenebilir enerjinin üretilmesi ve günlük yaşamda kullanılabilmesi,
- Su kaynaklarının yönetimi,
- Çevre kirliliğiyle mücadele,
- Biyoçeşitliliğin korunması,
- Toprağın sürdürülebilir kullanımı,
- Beslenmeye güvenli erişim,
- Finansman sağlayabilme,
- Hayır, amaçlı para toplama,
- Çatışmaların çözümü, sosyal,

- Ekonomik, politik ve çevresel sorunların çözümünü
- Piyasadaki fiyat dengesizlikleri

Bu sorunlara başa çıkmak için çevre vergileri, emisyon cezaları ve sosyal etki yatırımlarının finansmanı gibi yöntemler kullanılmaktadır. Unutulmamalıdır ki bu maddelere ek olarak belki onlarca belki de yüzlerce başlıktan bahsetmek mümkündür. Zira evren ve insanlığın faydasına olan bütün çalışma alanları sosyal finansın ilgi alanına girmektedir.

Sosyal finans, klasik finansın yatırım, finansman ve kâr elde etme bağlamını aşarak, kâr, yatırım belirsizliği, paydaş çıkarlarının sentezi, iskonto oranı, verginin işletme değeri üzerindeki etkisi ve işletme kârının sermayedarlar arasında dağılımı gibi önemli finansal analiz unsurlarını dönüştürür. Bu dönüşüm, yalnızca yatırımcının finansal çıkarlarına hizmet etmeyen, aynı zamanda toplum ve evren için değer yaratmayı amaçlayan yeni kurumlar, finansman ve risk yönetim tekniklerinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu duruma örnek olarak, girişimcilik, hayırseverlik ve finansal aracılığı bir araya getiren karma yapıli Mikrofinans gösterilebilir. Örnekleri çoğaltmak gerekirse; özel bir hastanenin kurucuları, kâr elde etmenin yanı sıra bölgedeki yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyebilir, özel bir okulun kurucuları ise eğitim yoluyla kamu yararına olan (milli veya dini) fikirleri teşvik etmeyi amaçlayabilir. Özel bir spor kulübünün kurucuları genel olarak sporu teşvik etmeyi hedeflerken, bankacılık hizmetlerinin dışında kalmış genç veya çok yoksul girişimcilerin finanse edilmesi de girişimci destekleme yöntemleriyle mümkün olabilir. Sonuç itibarıyla finanse edilen bu faaliyetler % 100 kâr amacı gütsede, bu tür finansman kanalları, sermayesi olmayan insanlara servet yaratma fırsatları sunabilir, istihdamı artırarak sosyal uyumu dolaylı yoldan da olsa güçlendirebilir. Ekonomik kalkınmayı teşvik ederek toplumsal eşitsizliğin önemli ölçüde azaltılması amaçlanabilir. Bütün bu hedeflere yönelik çalışmalar, sosyal finansın temel çalışma alanını oluşturmaktadır (Andrikopoulos 2020:1-2).

3. İSLÂMİ SOSYAL FİNANS

Finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren kurum, araç ve enstrümanların içerikleri, işlem ve süreçlerinin İslâm hukukuna uygun olarak yapılmasına İslâmî Finans denilmektedir. Finansal faaliyetlerin Allah'ın emir ve yasaklarına riayet edilerek yapılması olarak da tanımlanabilir. İslâmî finans, İslâm hukukunun finansal amaç veya hedeflerine göre taşınması gereken değer odaklı yaklaşımı benimser. Bu yaklaşımın

temelinde, maslahat (fayda) gözetilerek makasid (hedefler) gerçekleştirilir. Bu hedefler dinin, hayatın, soyun, aklın ve mülkün korunması olarak sıralanabilir. İslâmi finans, adalet, insan onuru, girişim özgürlüğü ve ölçülülük gibi kavramlar üzerinden inşa edilmiştir. Nihai amacı, toplumun tüm üyelerinin maddi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik ve finansal kaynakları kullanmaktır (Ach sien ve Purnamasari 2016:3).

İslâmi finans, İslâm hukukunun çizdiği sınırlarda şekillenmekte ve İslâm dininin ekonomi anlayışını rehber almaktadır. Bu sistem, risk, kâr ve zarar paylaşımı ilkeleri üzerine inşa edilmiş olup, finansman işlemlerinde faize yer vermeyen bir yapıya sahiptir. İslâmi finansı, iki ana başlığa ayırmak mümkündür. Bunlar (Dirie, Alam, ve Maamor 2023:3):

- İslâmi Ticari Finansman: İslâmi ilkelere dayanan ve ticari faaliyetleri finanse etmek için kullanılan bir finansman şeklidir. Bu model, borç veren ve borç alanın finansman ilişkisi boyunca riskleri paylaştığı bir sistemdir. İslâm hukukuna uygun olan bu finansman türü yatırımlar, satın almalar ve kapasite artırımları gibi çeşitli ticari faaliyetleri finanse etmek amacıyla kullanılmaktadır. Esasen, İslâmi değerlerle uyumlu işletmeler ve projelere yapılan yatırımlarla ekonomik kalkınma ve büyümeyi desteklemeyi amaçlamaktadır. İslâmi ticari finansman sözleşmelerine örnek olarak Murâbaha, İcara, Müşâraka ve Mudârebe’yi verilebilir.

- İslâmi Sosyal Finans: Sosyal adaleti, ekonomik ilerlemeyi ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi amaçlayan, finansın etik boyutlarına odaklanan bir finansman türüdür. Sosyal sorumluluk projelerine yatırım yaparak, toplumsal veya bireysel refahı artırmayı hedefler. İslâmi Sosyal Finans, vakıf, zekât, karz-ı hasen, mikrofinans, melek yatırımcılık, İslâmi yatırım fonları, kitle fonlaması, girişimcilik ve risk sermayesi gibi kurumlar aracılığıyla sağlanan fonlarla bu amaçları gerçekleştirir.

Yoksulluk, toplumların her zaman refahını engelleyen önemli bir etken olmuştur. Bu sorun birçok insanın temel ihtiyaçlarını karşılayamamasına yol açmıştır, çünkü konvansiyonel finans kurumları özellikle dezavantajlı ve kırsal kesimdeki küçük toplulukları dikkate almamaktadır. Bu gruplar için bankacılık işlemleri nispeten daha maliyetli ve erişilemez konumdadır. Tam bu noktada İslâmi Sosyal Finans Kurumlarının; işletme sermayesi temini, sosyal yardım, gıda, sağlık taraması, karz-ı hasen ve burs gibi olanaklara erişilmesine aracı bir misyonu vardır. Böylece toplumlar Sosyal Finans Kurumları sayesinde erişemediği fona erişerek girişimde bulunabilir ve üretim yapabilir

hale gelmektedir. Bu vesileyle dezavantajlı topluluklar ekonomik anlamda kendi kendine yetebilmekte ve daha makul bir yaşam sürdürebilmektedir (Candra 2022:1-2).

İslâmi Sosyal Finans, İslâm dini kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Öyle ki Sosyal Finans Kurumları'nın geçmişi son 18. Yüzyıla kadar uzansa bile Müslümanlar en başından beri yardımlaşma temelli birçok faaliyeti uyguladığı bilinmektedir. İslâmi Sosyal Finans Kurumları toplumdaki yoksulluğu azaltmak amacıyla servetin yeniden dağıtımını sağlayan önemli sosyoekonomik yapıları temsil etmektedir. Ancak, bu kurumlar uzun bir süre birbirlerinden kopuk bir şekilde ele alınmış, bu durumda rekabet güçlerini sınırlayarak genişlemelerine, yeni ürün ve yöntemler geliştirmelerine ve toplumdaki yoksulluk oranını azaltabilecek sürdürülebilir İslâmi Sosyal Girişimler oluşturmalarına engel olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde İslâmi Sosyal Finans, herkes için ekonomik faaliyetleri teşvik ederken, bireysel çıkarların yanı sıra sosyal refahı da korumayı amaçlayan, İslâm şemsiyesi altındaki çeşitli kurumları temsil etmektedir. Ekonominin "keşfi" ile toplumun "keşfi" arasında var olan müşterek yaşam ilişkisi göz önüne alındığında, İslâmi Sosyal Finans, İslâm hukukuyla uyumlu bir şekilde kamu yararının (maslahat) teşvik eden refahçı bir devlet öngörmektedir (Olanrewaju, Shahbudin, ve Zakariyah 2020:6190).

4. İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS KURUMLARI

İslâmi Sosyal Finans kurumlarını iki ana kategoriye ayırmak mümkündür: Girişimciliğe Dayalı İslâmi Sosyal Finans ve Yardımlaşmaya Dayalı İslâmi Sosyal Finans. Bu ayrım, kurumların hedefleri doğrultusunda planlanmıştır. Bazı İslâmi Sosyal Finans kurumlarında manevi faydanın yanı sıra nihai hedef maddi kazanç sağlamakken, diğerlerinde ise tamamen manevi fayda esas alınmaktadır.

Eğer fon temini karşılığında ticari bir kazanç imkânı sağlanıyorsa bu tür kurumlar girişimciliğe ve risk paylaşımına dayalı kurumlardır. Örnek olarak İslâmi Sosyal Yatırım Fonları, Girişim ve Risk Sermayesi, Melek Yatırımcılık, Kitle Fonlaması, Mikro Finans, Sosyal Etki Sukukları ve Kooperatifler verilebilir.

Öte yandan, fon sağlayana ticari bir beklenti sağlamıyor ve yalnızca Allah'ın rızası gözetiliyorsa, bu kurumlar yardımlaşmaya dayalı İslâmi Sosyal Finans olarak sınıflandırılır. Zekât, Sadaka, Vakıf ve Karz-ı Hasen gibi kurumlar bu kategoriye girmektedir. Bu kurumlar Şekil 4'te ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir.

Şekil 4: İslâmi Sosyal Finans Kurumları

İslâmi Sosyal Yatırım Fonlar, Girişim ve Risk Sermayesi, Melek Yatırımcılık, Kitle Fonlaması, Mikrofinans, Sosyal Etki Sukukları ve Kooperatifler’ Girişimciliğe Dayalı İslâmi Sosyal Finans Kurumları olarak kategorize edilebilir, Zekât ve Sadaka, Karz-ı Hasen ve Vakıf’ı ise Yardımlaşmaya Dayalı İslâmi Sosyal Finans Kurumları olarak sınıflandırılmaktadır. Kooperatifler hakkında ayrı bir değerlendirme yapmak gereklidir; zira her ne kadar kooperatifler yardımlaşma esasına dayalı bir organizasyon gibi görünse de, fon sağlayıcılarına maddi bir fayda sağlama imkânı sunduğu için Girişimciliğe Dayalı İslâmi Sosyal Finans Kurumları arasında yer verilmesi daha uygun görülmektedir.

4.1. GİRİŞİMCİLİĞE DAYALI KURUMLAR

İslâmi değerlere sahip olan ve sözleşme içerikleri İslâm hukuku çerçevesinde hazırlanan hem sosyal etki hem de kâr hedefleyen sosyal finans kurumlarını girişimciliğe dayalı kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu kurumlar İslâmi Sosyal Yatırım Fonlar, Girişim ve Risk Sermayesi, Melek Yatırımcılık, Kitle Fonlaması, Mikro Finans ve Sosyal Etki Sukukları şeklinde sıralanabilir.

4.1.1. İslâmi Sosyal Yatırım Fonları

İslâmi Yatırım Fonları, uzman yatırım danışmanları tarafından yatırımcıların tasarruflarının İslâm hukukuna uygun bir şekilde para ve sermaye piyasaları araçlarına yönlendirilmesini ifade etmektedir. İslâmi yatırım fonlarının ortaya çıkışı 1980’lerin ortalarına rastlamaktadır. İlk İslâmi hisse senedi fonu, Haziran 1986’da ABD’de tanıtılmış

ve bu fon Indiana merkezli North American Islamic Trust (NAIT) üyeleri tarafından kurulmuştur (Climent, Mollá, ve Soriano 2020:14).

Sosyal açıdan sorumlu ve sürdürülebilir projelere yatırım yapma bağlamında, iki ana yaklaşım söz konusudur: İslâmi sosyal yatırım ve geleneksel sosyal yatırım. Her iki yaklaşım, yönetim süreçleri ve temel ilkeleri bakımından birbirlerinden farklılık göstermektedir. Geleneksel sosyal yatırım, sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirliğe dayalı olarak yönlendirilirken; İslâmi sosyal yatırım, bu ilkelere ek olarak İslâmi finans ilkelerini de rehber edinmektedir. İslâmi sosyal yatırım, İslâm hukukunun, özellikle de Kur'ân, Sünnet, İcma ve Kıyas ilkelerine bağlı kalan bir sosyal sorumluluk yatırım biçimidir. Toplumdaki zenginliği dengelemeyi ve ekonomik sömürüyü engellemeyi amaçlamaktadır. Bu kavram, İslâm ahlakına dayanmakta ve toplumsal faydayı ön planda tutmaktadır. İnfak, sadaka, hibe ve vakıf ilkelerinden türetilen sosyal uyum ile sürdürülebilirlik sağlamayı hedefleyen bir finansman şeklidir. İslâmi sosyal yatırım adalet, helal ve bereket ilkelerine dayanmaktadır. Ahlaki değerler ile sosyal sorumluluğun önemini vurgulamaktadır. Sosyal iyiliğe ulaşmayı hedefleyen sosyal piyasa temelli sistemlerden daha sürdürülebilir bir çözüm sunmaktadır ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri için potansiyel bir finansman açığı çözümü olarak değerlendirilmektedir İslâmi sosyal yatırım sunduğu çeşitli avantajlar şunlardır (Uula 2023:2):

1. Sosyal sorumluluk, sürdürülebilirlik ve ahlaki ilkeleri teşvik ederek toplumsal refaha ve sürdürülebilir ekonomik faaliyetleri destekler.
2. Hayırseverlik kapasitesini artırarak hem kurumsal hem de bireysel açıdan daha hayırsever bir ortam inşa eder.
3. Sermaye piyasası ekosistemini güçlendirerek etki yatırımlarına daha elverişli hale getirir, finansal kapsayıcılığı ve sosyal etkiyi artırır.
4. Din temelli yatırım harcamaların ötesinde yenilenebilir enerji, sağlık, eğitim ve sosyal sorumluluk sahibi işletmelere yatırımı teşvik eder.
5. Servet adaletini ve risk paylaşımını teşvik eder, ekonomik eşitsizliği azaltır ve piyasa katılımını artırarak güçlü ve istikrarlı toplumlar ile sağlıklı ekonomilere katkıda bulunur.

Sonuç olarak İslâmi yatırımların sınırları İslâm hukuku tarafından çizilmiştir; alkol üretimi, kumar, pornografi, faiz (riba) temelli finans kurumları gibi dinen yasaklanmış faaliyetlere yatırım yapılması söz konusu değildir. Tüm varlıklar, yatırımcı

ile sermaye sahibi arasında getirilerin ve risklerin paylaşıldığı bir ortaklıktan kaynaklanmaktadır. Yatırılan sermayenin getirisi önceden belirlemek yerine meşru ticari faaliyet sonucunda hak edilmektedir (Abdullah, Hassan, ve Mohamad 2007:143).

İslâmi sosyal fonlar, yalnızca alıcının tüketimiyle sona eren ve sosyal hediye ibaret görece dar bir sınıra sahip değildir. Özellikle yoksulluk başta olmak üzere toplumsal sorunları ortadan kaldırmanın en etkili yollardan biridir. Bu açıdan İslâmi sosyal fon kavramı sosyal adaletle ilişkili olan sosyal ekonomiye çok yakın bir konumdadır. Birçok gelişmekte ve az gelişmiş ülkede sosyal ekonomi, bir grup insanın acı ve zorluklarla karşılaştıklarında birbirlerine yardım etmelerini sağlamak için bazı ekonomik veya girişimcilik faaliyetlerini üstlenmeleri şeklinde olmaktadır (Mahfudz 2017:47-50).

4.1.2. Melek Yatırımcılık

Melek yatırımcı, girişimci ruhuna ve deneyimine sahip bir kişinin başka bir girişimcinin iş kurma sürecinde ihtiyaç duyduğu fonu, ortaklık karşılığında sağlayan ancak şirketin yönetiminde yer almayan resmi olarak akredite olmuş nitelikli bir yatırımcıyı ifade etmektedir. “Melek yatırımcı” terimi, Amerika Birleşik Devletleri’nde Broadway gösterilerinin finansmanı için fon sağlayan kişilere dayanmaktadır. Bu terim, zengin bireylerin sanatçılarla tanışmak amacıyla ödedikleri paradan türetilmiştir ve günümüzde alternatif bir finansman yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda, yatırımcılar başlangıçta ilgi gösterdikleri gösterileri finanse ederken, günümüzde ilgi duydukları girişimlere yatırım yapmaktadır (Wong 2002:6-7; Canbaz ve Öztürk 2020:205). Melek yatırımcı, şirket hedeflenen başarıya ulaşana ve hedeflenen kâr elde edene kadar, işletmeyle birlikte hareket eder. Yatırımcı arzuladığı getiriye ulaştığında hisseleri satarak yatırımı sonlandırır. Bu süreç, yatırımcının hem şirketin büyümesine katkıda bulunmasını hem de yatırımını kârlı bir şekilde geri almasını sağlar(Çonkar 2017:103).

Melek yatırımcılık ile girişim sermayesi, benzer nitelikte finansman yöntemleri olmakla birlikte, melek yatırımcılar, girişim sermayesi yatırımcılarına kıyasla girişimcilere daha erken aşamalarda destek sunmaktadır. Yeni kurulan şirketler için finansman açığı ciddi bir sorun teşkil eder ve bu durum, birçok start-up, risk sermayedarları için cazip bir yatırım haline gelmesini engeller. Bu bağlamda, melek yatırımcıların rolü kritik bir öneme sahiptir. Melekler yatırımcılar hem zaman hem de

sermaye açısından finansman boşluğunu doldurarak, genç start-up'ların risk sermayedarları tarafından fark edilmesini sağlayan bir "taşıma bandı" işlevi görmektedir. Çünkü melek yatırımcılar, özellikle risk sermayedarlarının yatırım yapmayı tercih etmediği erken dönemlerde girişimcilere yatırım yaparak o boşluğu doldurur. Yüksek teknoloji start-up'larına yapılan melek yatırımlarının %80'i genellikle erken aşama dönemdedir. Erken dönemde yatırım alan işletmelerin %73'ünde sadece melek yatırımcılar yer alırken, geri kalan kısımda hem risk sermayesi hem de melek yatırımcılar birlikte yatırım yapmaktadır. Risk sermayedarlarının eskisine kıyasla daha da geç aşama yatırımlara yönelmesiyle birlikte, erken dönemlerde melek yatırımcılara duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. Melekler ve risk sermayedarları, yatırımlarını farklı gelişim aşamalarındaki start-up'lara yönlendirdikleri için rekabetten ziyade çoğunlukla tamamlayıcı bir fonksiyon üstlenmektedir (İbrahim 2007:1416-20).

Genellikle erken aşamadaki girişimler, kaynak yetersizliğinden muzdariptir. Özellikle finansal planlama ve pazarlama kabiliyeti açısından arzu edilen seviyede değildir. Melek yatırımcılar, fon, pazarlama ve yönetim stratejileri gibi sahip oldukları bilgi ve tecrübeleri bu girişimlere sunarak kaynak yetersizliğinin giderilmesine imkân tanımaktadır. Böylece erken dönemdeki girişimler finansman, pazarlama, müşteri bulma ve patent koruması gibi eşiklere ulaşmaları mümkün hale gelmektedir. Bu bağlamda melek yatırımcının işletmeye sürdürülebilir rekabet avantajı açısından taklit edilmesi ve yerinin doldurulması güç olan nadir değerler sunmaktadır (Özçelik ve Tekin 2019:84).

Melek yatırımcılar genellikle girişimcilerle düzenli etkileşimi ve girişimin büyümesine aktif katılımı kolaylaştırmak için kısa süre başarıya ulaşabilecek şirketlere yatırım yapar. Tüm bu nedenlerden dolayı, melek yatırımcılar yalnızca yeni girişimlerin büyümesine katkıda bulunmakla kalmaz, aynı zamanda risk sermayesi modelinin mevcut haliyle işlerliğini sürdürmesine de olanak tanır. Risk sermayesi modeli start-up'ların ilk aşamalarında hayatta kalmalarına dayanır ve bu hayatta kalma sürecinde de melek yatırımcıların varlığı gereklidir. Melek yatırımcılar olmasaydı, start-up'lar ilk büyüme için ihtiyaç duyduğu fonu sağlamak üzere risk sermayedarları daha erken ve daha sık yatırım yapmak zorunda kalacaklardı (İbrahim 2007:1416-1420). Örneğin melek yatırımcıların pratikteki önemine ilişkin olarak Amazon.com ve Google gibi dünyanın önde gelen şirketlerinin gösterilebilir. Amazon.com'un kurucusu Jeff Bezos, başlangıçta risk sermayedarlarına başvurmuş, ancak şirketinin risk fonları için hazır olmadığı yanıtını almıştır. Buna karşın, bir grup melek yatırımcı 1,2 milyon dolarlık yatırım yapmayı kabul

etmiş ve bu da şirketin daha sonra 8 milyon dolarlık girişim fonu için yatırım yapılabilir hale gelmesinde kritik bir rol oynamıştır. Benzer şekilde Google, Sun Microsystems'in kurucularından melek yatırımcı Andy Bechtolsheim'in 100.000 dolarlık erken yatırımından yararlanmış ve bu nakit akışı, Google'ın kurucu ortakları Larry Page ve Sergey Brin'in yurt odalarından çıkıp piyasaya girmelerini sağlamıştır (İbrahim 2007:1416-1420).

Dünyada iş melekleri ağlarının 1990 yılların başından itibaren kurulmaya başladığı görülmektedir. Bu ağların ortaya çıkma ve gelişim süreci kronolojik olarak incelendiğinde (Ekrem 2018:6-7):

- 1993 yılında İskoçya'da LINC,
- 1999 yılında Belçika'da Avrupa Komisyonu önderliğinde Avrupa Melek Yatırım Ağı (EBAN) ve aynı yıl İtalya'da İtalian National Association (IBAN) oluşturulmuştur.
- 2000 yılında Almanya'da Business Angels Netzwerk Deutschland e.V (BAND) faaliyetlerine başlamıştır.
- 2001 yılında Fransa'da FranceAngels ve yine aynı yıl Singapur'da kurulan The Business Angel Network of SouthEast Asia (BANSEA) faaliyete başlamıştır.
- 2002 yılında Kanada'da ağ kurulmuştur.
- 2004 yılında da Amerika, İngiltere, Şili ve İspanya'da ağlar faaliyete başlamıştır.
- 2006 ve sonrası, Portekiz, Rusya, Avustralya, Çin, Yeni Zelanda, İrlanda, İspanya, İsrail, Hollanda, Finlandiya ve Türkiye'de yeni ağların kurulduğu görülmektedir.

Bu süreç, melek yatırımcılığın küresel düzeyde artan önemini ve etkisini gözler önüne sermektedir.

Türkiye'de başta Melek Yatırımcılık ve Girişim ve Risk Sermayesini kapsayan girişimlere ilişkin ilk kanuni düzenleme Haziran 2012'de yapılmıştır. Düzenlemede bu yatırımlar "Bireysel Katılım Sermayesi (BKS)" olarak tanımlanmıştır. 2012'de yapılan düzenlemeyi 15.02.2013 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 28560 sayılı "Bireysel Katılım Sermayesi Hakkında Yönetmelik" takip etmiştir. Böylece 2013 yılında BKS

faaliyete başlamıştır. Yönetmelikle “Erken veya büyüme döneminde olmalarından dolayı yüksek riskli girişimlerin finansman sağlamada zorluk yaşayan girişimlere yönelik bireysel katılım sermayesinin desteklenmesine, bireysel katılım yatırımcılarının ve tabi kişi, kurum ve kuruluşların faaliyetlerinin izlenmesine, denetlenmesine ve sona ermesine ilişkin usul ve esaslar” düzenlenmiştir. İlgili yönetmelik Bireysel Katılım Sermayesi hakkında yönetmelik 2018 yılında 30474 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilat Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 23. Maddesine yeniden düzenlenmiştir.

Melek Yatırımcılar “nitelikli yatırımcı” vasfına sahip olabilmeleri için Bireysel Katılım Sermayesi Yönetmeliğinde ifade edilen şartları taşımaları gerekmektedir. Bu yatırımcılar aynı zamanda vergi desteğinden faydalanmaktadır. İlgili yönetmelik Yüksek gelir ve servete sahip yatırımcılar ve tecrübeli yatırımcılar olmak üzere yatırımcıları iki kategoriye ayırmaktadır. Bunlar (BKS Hakkında Yönetmelik 2018):

a) Yüksek gelir veya servete sahip yatırımcılar:

- Yatırımcılar lisans almadan önceki iki yıl için, yıllık gayrisafi geliri en az 200.000 TL veya
- Müracaat anında sahip oldukları her türlü menkul ve gayrimenkul varlıklarından oluşan kişisel servetinin toplam değeri en az 1.000.000 TL olan yatırımcıları.

b) Tecrübeli yatırımcılar;

- Banka veya finansal kurumlarda fon ya da portföy yöneticisi veya girişim sermayesi yatırım ortaklığı şirketlerinde veya finans kurumlarının KOBİ finansmanı, proje finansmanı ya da kurumsal finansman müdürü veya dengi ya da üstü pozisyonda müdür olarak minimum iki yıl tecrübeli,
- Lisans öncesi yıllık cirosu 25 Milyon olan bir firmada son 5 yılda en az iki yıl genel müdür yardımcısı ya da eş değer veya üst bir pozisyonda,
- BKY ağlarının birinde lisanstan önce minimum bir yıl süreyle üyeliği olan ve müracaat ettiği mali yıl satışları 5 milyonun altında olan ve halka arz edilmemiş en az bir şirkette BKY olarak ortak olan,
- Erken dönem veya büyüme aşamasındaki girişimleri desteklemek için Türkiye’de kurulmuş kuluçka merkezlerinde ya da teknoloji geliştirme merkezlerinde

minimum iki yıl tecrübeli veya bu niteliğe sahip girişimlere en az 20.000 TL’lık yatırım yapmış kişilerdir.

Türkiye’de 15 Şubat 2013 – 30 Eylül 2024 tarihleri arasında BKS’de yaşanan gelişmeler şu şekilde özetlenebilir (Hazine ve Maliye Bakanlığı 2024:2-4):

- BKS üzerinden ilk yatırım Haziran 2013’te yapılmıştır.
- Konya, Bursa ve Kocaeli 1’er, Kırıkkale ve İzmir 2’şer, Ankara 4 ve 69 tanesi İstanbul olmak üzere toplam 80 firma için girişimciler başvuruda bulunmuştur.
- 30 Eylül 2024’e kadar, 80 yatırım için 223 Bireysel Katılım Yatırımcısı (BKY)’dan toplam 43.945.793 ₺, sermaye temin edilmiştir.
- 2021 yılında 9 yatırım için 37 BKY toplam 6.227.760 ₺ tutarında fon sağlanmıştır.
- 2022 yılında 6 yatırım için 19 BKY toplam 3.750.000 ₺ tutarında sermaye aktarılmıştır.
- 2023 yılında 4 yatırım için 17 BKY toplam 5.195.445 ₺ tutarında sermaye temin edilmiştir.
- 2024 üçüncü çeyrek verilerine göre 18 yatırım için 36 BKY toplam 11.170.883 ₺ fon aktarılmıştır.

BKS’nin faaliyete başladığı 2013’ten itibaren iptal edilenler hariç 1098 kişiye lisans verilmiş ve hali hazırda 603’ü aktiftir.

4.1.3. Girişim ve Risk Sermayesi

Yatırımcıların, gelecek vaat eden yüksek potansiyelli küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulması ve faaliyete geçebilmesi için ortaklık temelli uzun vadeli yatırım yapma yöntemine Girişim Sermayesi denmektedir (Akbulut, Rençber, ve Şen 2016:274). Yeni kurulan birçok işletme, faaliyetlerini sürdürebilmek ve büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmek için önemli miktarda sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Şirketin ortakları ve sahipleri, yeni veya mevcut projelerini finanse edebilmek amacıyla dış finansman kaynaklarına yönelmektedir. Ancak, mali tablolarında kayda değer varlıklara sahip olmayan, uzun süreli zarar etmesi beklenen ve kârlılık potansiyeli belirsiz olan bu genç girişimlerin, banka kredisi veya borçlanma araçlarıyla fon sağlaması genellikle mümkün olmamaktadır. Bu tür belirsizlikler asimetrik bilgi koşulları altında, risk sermayesini çoğu zaman bu şirketler için tek potansiyel finansman kaynağı haline

gelmektedir. Risk sermayesi kuruluşları, yüksek risk getiri potansiyeline sahip projeleri finanse etmek amacıyla bu şirketlerin hisse senetlerini satın alarak gerekli finansmanı sağlamaktadır. Küresel ölçekte risk sermayedarları, Apple Computer, Cisco Systems, Genentech, Intel, Microsoft, Netscape ve Sun Microsystems gibi yüksek teknoloji şirketlerinin yanı sıra, Federal Express ve Staples gibi başarılı hizmet firmalarına da finansman desteği sunarak bu şirketlerin büyümelerinde önemli rol oynamıştır (Gompers vd. 1998:151).

Girişim ve Risk Sermayesi, teknoloji yoğun buluş ve patentlerin finansmanı ile başlayarak, 1950’lerden sonra “emek sermaye” ortaklığına dönüşmüştür. İslâmi Sosyal Finans penceresinden değerlendirildiğinde, bu süreç Mudârebe aktinin güzel bir örneği olarak kabul edilebilir. Genç, dinamik ve buluşlara sahip olan bilim adamları veya girişimciler (mudarib) emeklerini koyarak yüksek riskli ancak büyük kâr elde etme potansiyeline sahip projeler üretirler. Bu projeler, sermaye sahibi (rabbu’ul-mal) tarafından sağlanan finansmanla hayata geçirilir. Bu yöntem, teknolojik gelişim ve inovasyonun hızlanmasında kritik rol oynamış, her gün sayısız projenin hayata geçmesine vesile olmuştur. Girişim ve Risk Sermayesi’nin dört temel ögesi vardır. Bu öğeleri daha ayrıntılı inceleyerek sürecin nasıl işlediğini ve Mudârebe akdi ile benzerliklerini ortaya koyabilir. Böylece İslâmi Sosyal Finans çerçevesinde bu finansman yönteminin etkinliği ve sürdürülebilirliği daha ile kavranabilir. Bunlar (Çonkar 2017:104-5):

1. Yatırımcılar (Sınırlı Ortaklar): Girişim Sermayesi yatırım ortaklığı tarafından ihraç edilen ortaklık payına yatırım yaparak girişimci şirketlere finansman sağlayan gerçek veya tüzel kişilerdir. Bu ortakların, girişim şirketinin yönetim ve yatırım kararlarına doğrudan katılma yetkileri yoktur.

2. Girişim Sermayesi Şirketi (Genel Ortaklar): Fon sahibi olan yatırımcılardan fon ihtiyacı olan girişimci şirketlere doğru fon akışını sağlayan aracı kurumdur. Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Şirketi kendisine başvuru yapan ve onay verdiği girişimci şirketlerin hisse senedi karşılığında yatırımcılardan elde ettiği finansman kaynaklarıyla fon oluşturup girişimci şirketlere özkaynak sağlayan Sermaye Piyasası Kurumu (SPK) tarafından yetkili kılınan anonim şirketlerdir. Bu organizasyonda fonun kurucusu ve yasal sorumluluğu Girişim Sermayesi Şirketi üstlenmektedir.

3. Girişimci Şirketler: Fon noksanı olan ve girişim sermayesi finansmanı aracılığıyla öz sermaye ihtiyacını karşılayan taraftır. Bu organizasyondan fikir sahibi olup sermayesi olmayan, faaliyete yeni başlamış ancak finansman ihtiyacı olan, ticari

organizasyonunu kurmuş ve yeni yatırımlarla genişletmeyi hedefleyen veya çeşitli sebeplerden ötürü finansman sorunu yaşayan işletmeler istifade edebilmektedir.

4. Menkul Kıymet Borsaları: Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı aracılığıyla yatırım yapmış gerçek veya tüzel kişiler yatırımlarının sonucunda hedeflenen getiriye elde etmek için girişimci şirketine ait hisse senetlerini girişimci şirkete veya başka bir yatırımcıya devretmek ya da organize bir piyasada satmak isteyebilir. Tam bu aşamada girişim sermayesinin gelişmiş ve standartları belirlenmiş menkul kıymetler borsasına ihtiyaç duymaktadır. Yatırımcılar borsada işlem yapmaya yetkili aracı kuruma talimat vererek girişimci şirketlere ait paylarını borsada alıp satabilme imkanına sahiptir.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), “Girişim Sermayesi” kavramını tanımlarken, bu kavramın “Risk Sermayesi”ni de kapsayacak şekilde geniş bir çerçeveye ele almıştır. SPK’ya göre, girişim sermayesi, yeni iş fikirleri ve başlangıç aşamasındaki girişimlere yönelik yatırım faaliyetlerini içerir. Ayrıca, bu sermaye türü, satın alma, yeniden yapılandırma ve yeni yatırımlarla genişleme arzusunda olan, genellikle 3 ila 10 yıldır faaliyet gösteren şirketlere yapılan yatırımları da kapsamaktadır. Bu tanım, girişim sermayesinin sadece erken aşama yatırımlarını değil, aynı zamanda daha olgun şirketlere yönelik yatırımları da içerdiğini ortaya koymaktadır (Günmarsifed 2023:1). 31.12.2023 itibariyle Türkiye’de 11 tane Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı şirketi faaliyet göstermektedir. Bunlar Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Girişim Sermayesi Ortaklığı Şirketleri

	ŞİRKET ADI
1	Egeli & Co Tarım Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
2	Gözde Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
3	Hedef Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
4	Hub Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
5	İş Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
6	Kobi Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
7	Öncü Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
8	Pardus Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
9	Rhea Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
10	Snk Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi
11	Verusaturk Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklığı Anonim Şirketi

Kaynak: <https://spk.gov.tr/kurumsal-iletisim/rsyo> 31.12.2023

4.1.4. Kitle Fonlaması

Kitle fonlaması, geniş bir insan grubunun, genellikle internet üzerinden bir araya gelerek bir projeyi veya girişimi finanse etmek için küçük katkılarda bulunduğu bir yöntemdir. Bu yöntem, geleneksel finansal araçlara ihtiyaç duymadan, ürün geliştirilme, yaratıcı projeler, hayırsever amaçlar veya kâr amacı gütmeyen girişimlere fon sağlamak için kullanılmaktadır. Kitle fonlaması hem küçük hem de büyük ölçekli projelere destek olabilme imkânı tanımaktadır. Girişimciler, yatırımcılar, destekçiler ve kullanıcılar arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır (Schwienbacher ve Larralde 2010:4; Mollick 2014:2; Nordin, Ismail, ve Zainuddin 2017:106).

Kitle fonlaması, her ne kadar 2000’li yıllardan sonra yeni bir kavram olarak popülerlik kazanmış olsa da kökleri 18. Yüzyıla kadar uzanmaktadır. Örneğin dünyaca ünlü sanatçılar Mozart ve Beethoven, kitle fonlaması aracılığıyla konserler düzenleyip eserlerini bu fonu sağlayanlara ulaştırmışlardır. Ayrıca, 1884-1886 yıllarında inşa edilen Özgürlük Heykeli’nin maliyetinin önemli bir kısmı da kitle fonlaması yoluyla karşılanmıştır (Nordin vd. 2017:107). Ancak, kitle fonlaması, sosyal medya ve finansal teknolojinin (Fintech) evrimiyle küresel hale gelmesi sayesinde son yıllarda daha popülerleşmiştir (Ishak ve Rahman 2021:184).

Kitle fonlaması platformları, geleneksel fon toplama yöntemlerine göre daha basit, hızlı ve projelerin gelişimine dair uzman rehberliğinde geri bildirim sunan bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu sebeple, günümüzde pek çok girişimci bu platformları tercih etmektedir. Özellikle banka kredisi veya geleneksel finansman bulmakta zorlanan girişimciler ve start-uplar kitle fonlamasına yoğun ilgi göstermektedir (Nordin vd. 2017:107-8). Kitle fonlaması, dört farklı modelle uygulanmaktadır. Bunlar (Marzban, Asutay, ve Boseli 2014:7):

1. Bağışa Dayalı Kitle Fonlaması, destekçilerin girişimlere veya projelere tamamen hayır sever bir motivasyonla katkıda bulunduğu bir finansman modelidir. Bu modelde, destekçiler sağladıkları finansman karşılığında gelecekte kendilerine yönelik herhangi bir fayda beklentisine sahip değildirler. Proje sahipleri genellikle sosyal, insani, çevresel veya kültürel amaçlar güden girişimler için bu yöntemi kullanmaktadır. Bu modelde bağışçılar, projenin başarıya ulaşması veya belirli bir hedefin gerçekleşmesi için finansal katkıda bulunarak sosyal bir etki yaratmayı amaçlamaktadır.

2. Ödül Dayalı Kitle Fonlaması, destekçilerin girişimlere sağladıkları fon karşılığında maddi bir kazanç elde etmedikleri, ancak belirli bir ödül veya teşvik aldıkları bir finansman modelidir. Bu ödüller genellikle girişimle ilgili küçük hediyeler, teşekkür notları, ilk ürün örnekleri veya özel hizmetler şeklinde olabilmektedir. Ödül temelli kitle fonlamasında destekçiler, projeyi hayata geçirebilmek için finansal katkıda bulunurken, aynı zamanda projeye duygusal bir bağ kurarak ödül olarak sunulan sembolik veya ürün bazlı teşviklerden faydalanır. Bu model, özellikle yaratıcı projeler ve yeni ürün geliştirme süreçlerinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

3. Borca Dayalı Kitle Fonlaması, yatırımcıların bir girişimciye veya küçük işletmeye kredi sağladığı ve karşılığında belirli bir süre sonunda faiz ödemeleri şeklinde getiri elde ettiği bir finansman modelidir. Bu modelde, yatırımcılar sağladıkları fonların geri ödenmesini ve üzerinde anlaşmaya varılan faiz oranları üzerinden kazanç elde etmeyi beklerler. Borçlanma temelli kitle fonlaması, diğer kitle fonlaması türlerinden farklı olarak, daha ticari bir yaklaşıma sahiptir ve hayırseverlikten ziyade finansal getiri sağlama amacı güder. Bu yöntem, özellikle bankalardan kredi almakta zorlanan start-uplar ve küçük işletmeler için alternatif bir finansman kaynağı sunmaktadır.

4. Paya Dayalı Kitle Fonlaması, yatırımcıların bir start-up veya küçük işletmeye finansal kazanç amacıyla fon sağladığı ve karşılığında bu işletmeden hisse aldığı bir finansman modelidir. Bu modelde, yatırımcılar finanse ettikleri girişimin ortağı haline gelirler ve kâr-zarar ortaklığına katılırlar. Paya dayalı kitle fonlaması, yatırımcılara yalnızca faiz veya ödül getirisinden ziyade, girişimin büyümesine paralel olarak sermaye kazancı elde etme potansiyeli de sunar. Bu tür kitle fonlaması, öz sermaye temelli olması bakımından risk sermayesi ile büyük ölçüde benzerlik taşır ve genellikle büyüme potansiyeli yüksek girişimlerin finansmanında tercih edilmektedir.

İslâmi bir perspektiften değerlendirildiğinde, kitle fonlaması, servet dolaşımını teşvik etmesi ve iş birliğini desteklemesi nedeniyle övgüye değer bir yapı olarak kabul edilebilir. Ancak bu noktada kitle fonlaması uygulamalarının İslâm hukukuna tamamen uygun olmasını büyük önem taşımaktadır (Ishak ve Rahman 2021:184)). İslâmi finans ile İslâmi kitle fonlaması, doğaları gereği uyumlu olup birbirini güçlendiren unsurlardır. İslâmi finans, tüm finansal işlemlerdeki taraflar arasında fayda ve yükümlülüklerin adil bir şekilde dağıtılmasını sağlayan, ahlaki ve sosyal sorumluluk standartlarına bağlı ve İslâm hukukunun temel ilkelerine dayanan bir finans anlayışıdır. İslâmi finans ve kitle fonlaması müşterilerini yatırımcı olarak kabul eder ve potansiyel olarak daha yüksek

getiri sunan yatırım fırsatları sunmaktadır. Ayrıca, her iki sistemde şeffaflığa, karşılıklı katılıma ve güvene büyük önem vermektedir. İslâm hukuku ve kitle fonlaması, benzer amaçlar ve felsefi temellere dayanır; bu bağlamda, kitle oluşturmayı, risk paylaşımını teşvik etmeyi, servetin adil dağıtımını sağlamayı ve sermayeyi gerçek ekonomik faaliyetlere kanalize etmeyi amaçlamaktadır (Achsien ve Purnamasari 2016:3).

Kitle fonlamasının temel unsurları ile İslâmi kaidelere uyumu zamanla İslâmi Kitle fonlaması uygulamalarının da gelişmesine vesile olmuştur. İslâmi kitle fonlaması, İslâm hukukunun ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilen bir kitle fonlaması türüdür. Geleneksel kitle fonlamasından farklı olarak, bu yöntem İslâm'ın finansal ve etik kurallarına uygun şekilde tasarlanmıştır. İslâmi kitle fonlaması şu temel özelliklere sahiptir:

- Faiz (Riba) Yasağı: İslâmi kitle fonlaması, faizli işlemleri kesinlikle içermemelidir. Yani, yatırımcıların yatırımlarından faiz geliri elde etmeleri yasaktır.

- Spekülasyon ve Belirsizlik (Gharar) Yasağı: İslâm hukuku aşırı belirsizlik içeren işlemleri yasaklamaktadır. Bu nedenle, İslâmi kitle fonlamasında yatırımın net, şeffaf ve risklerin belirli olduğu bir çerçevede yapılması gerekmektedir.

- Etik ve Sosyal Sorumluluk: İslâmi kitle fonlaması, sosyal fayda sağlamak ve etik kurallara uygun projeleri desteklemek amacını taşır. Yatırımların, toplumsal fayda sağlama ve ahlaki değerlere uygunluk açısından değerlendirilmesi beklenir.

- Kâr ve Zarar Ortaklığı: İslâmi kitle fonlamasında, yatırımcılar genellikle kâr ve zarar paylaşımına dayalı ortaklıklar kurar. Yatırımcılar, projelerden elde edilen kârı paylaşırken, zarar durumunda da belirli bir risk üstlenirler.

- Şeffaflık ve Adalet: Yatırım sürecinde tüm taraflar arasında şeffaflık ve adalet sağlanmalıdır. Projelerin finansal yapısı ve yatırım şartları açıkça belirtilmelidir.

İslâmi kitle fonlaması, bağışa, ödüle, borca ve paya dayalı olmak üzere tüm modellerde uygulanabilir. Ancak her modelin, İslâm hukukunun belirlediği sınırlar içinde kalması gerekmektedir.

İslâmi ve geleneksel kitle fonlaması arasındaki temel fark, bu işlemlerde kullanılan sözleşmelerde ortaya çıkmaktadır. İslâmi kitle fonlamasında yapılan sözleşmeler, İslâm hukuku ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olup maysir (kumar), spekülasyon, garar (belirsizlik) ve riba (faiz/tefecilik) unsurları içermemesi gerekir. Bu unsurların

bulunmaması, İslâmi kitle fonlamasının İslâm hukukuna uygunluğunu ve etik finansal prensiplere bağlılığını korur. Geleneksel kitle fonlaması ise genellikle bu tür sınırlamalara tabi değildir ve spekülasyon, belirsizlik veya faiz içeren sözleşmelere izin verebilir. Dolayısıyla, İslâmi kitle fonlaması, İslâm hukukuna uygunluğunu sağlamak amacıyla bu tür unsurlardan kaçınır ve böylece finansal işlemlerde adalet ve dengeyi ön planda tutar (Abdullah ve Susanto 2019:291-92). Kitle fonlaması uygulamalarının tamamen İslâm hukukuna uygun olarak yürütülmesi büyük önem taşımaktadır. Bağış ve ödül temelli kitle fonlaması türleri, İslâm hukuku açısından herhangi bir sorun teşkil etmeyen yapılar olarak değerlendirilirken, paya ve borca dayalı kitle fonlaması modelleri, İslâm hukukunun ilkelerine uyacak şekilde geliştirilmelidir. Özellikle, piyasa faizinden daha düşük olsa bile faize dayalı finansman yöntemlerinden kaçınılması gerekmektedir. Bu bağlamda, İslâmi kitle fonlaması, İslâmi finans sektöründe inovatif bir finansal yenilik olarak büyük bir potansiyeline sahiptir. İslâmi kitle fonlaması beş eylem planında kendini göstereceği ön görülmektedir (Achsien ve Purnamasari 2016:3; Abdeldayem ve Aldulaimi 2022:2629-30):

1. Zekât temelli kitle fonlaması,
2. İnfak-Sadaka-Vakıf temelli kitle fonlaması,
3. Karz-ı Hasen temelli kitle fonlaması,
4. Şirket/ortaklık temelli (Mudârebe ve Muşareke) kitle fonlaması,
5. Borç verme temelli (Murâbaha, İcara, İstisna, diğerleri arasında) kitle fonlaması

Tablo 2’de İslâmi Kitle Fonlaması Modelleri ve Araçları yer almaktadır. Tabloya göre İslâmi Kitle Fonlaması platforma İslâmi hayır işleri (Zekât veya Sadaka) için finansman sağlanıyorsa, yalnızca bağış temelli kitle fonlaması kullanılabilir. Yoksulluğun azaltılmasını desteklemek amacıyla yararlanıcının mikro girişimci olması gerekmektedir. Eğer platform sürdürülebilir etki için küçük girişimcilere dağıtmak üzere hayırseverlik yoluyla fon topluyorsa, Hibe, Karz-ı Hasen ve Murabaha olmak üzere üç olası araç kullanılabilir. Özkaynak temelli kitle fonlaması tercih edilecekse, potansiyel yararlanıcılar arasında küçük işletmeler ve yeni girişimler yer almalıdır. Yeni kurulan şirketler genel olarak yalnızca özkaynak yoluyla finanse edilirken, küçük işletmeler ve özellikle aile şirketleri üçüncü kişilere satılması yerine işletmelerinin hisselerini daha sonra geri satın almayı tercih edecektir. Bu nedenle azalan Müşârekenin kullanılması daha doğru olacaktır (Marzban vd. 2014:10).

Tablo 2: İslâmi Kitle Fonlaması Modelleri ve Araçları

Finansman Türü	Kitle Fonlama Modeli	Potansiyel Yararlanıcılar	Sözleşmeler
Hayırseverlik	Bağış	Mikrofinans	Hibe, Karz-ı Hasen
Ürün	Ödül	Mikrofinans	Satış
		Küçük İşletmeler	
		Start-up'lar	
Yatırım	Borç	Mikrofinans	Murâbaha, İcara
		Küçük İşletmeler	
	Öz Sermaye	Mikrofinans	Azalan Müşâreke, Mudarabe
		Start-up'lar	Müşâreke

Kaynak: Marzban vd. 2014:10; Abdullah ve Susanto 2019:291

İslâmi kitle fonlaması çeşitleri (Nordin, Md.Sum, ve Zainuddin 2018:2; Abdullah ve Susanto 2019:291-292; Hendratmi, Ryandono, ve Sukmaningrum 2019:2627-2628):

- Bağış temelli kitle fonlaması: Halkın bağış yapmasını gerektiren bir kampanyadır. Fonları yatıran kişiler, harcadıkları sermaye üzerinden herhangi bir getiri elde etmedikleri için bağışçı olarak adlandırılmaktadır. Bağışçı herhangi bir karşılık ve getiri beklemeksizin fon sağlamaktadır. Özellikle, bu tür kitle fonlama, kitle fonlayıcıların belirli bir amacı veya projeyi desteklemek için bir miktar para yatırmasını kapsamaktadır. Toplanan bağışlar örneğin zekât, afet yardımı, köyde okul inşa etmek, yetimhane yapmak ya da tadilatını yapmak, kıtlık ve eğitim programları gibi sosyal projelere desteklemek için kullanılmaktadır. Fon sağlayan bağışçılar için değerli bir amaca vesile olmanın verdiği memnuniyet dışında herhangi bir maddi ödül veya getiri yoktur.

- Ödül temelli kitle fonlaması: fon sağlayıcı yatırdığı fonlardan bir getiri elde etmemektedir. Bu ödül bir hediye olabileceği gibi, benzersiz ve nadir hizmetler veya haklar şeklinde olabilir ya da bir ürünün sınırlı sayıda üretilmesi şeklinde de olabilmektedir. Ödülün türü ve miktarı ödenen sermayeye bağlı olarak değişebilmektedir. Bu tür fonlar genellikle henüz araştırma ve geliştirme aşamasında olan yeni; start-up'lar ve oyunlar gibi yaratıcı endüstri projelerini finanse etmektedir.

- Yatırım temelli kitle fonlaması: Borç ve öz sermaye/mülkiyet temelli olmak üzere iki türü vardır. Fon sağlayıcısı herhangi bir getiri beklemeksizin belirli bir vaade sonunda verdiği parayı geri almak üzere fon sağlıyorsa bu borç temelli, ortak olmak üzere fon sağlıyorsa öz sermaye temelli kitle fonlamasıdır. Bu şekilde fon sağlayanlar yatırımcı

olarak adlandırılmaktadır. Öz sermaye temelli kitle fonlamasında fon sağlayıcılar genellikle kurulma aşamasında olan girişimlerin adi hisse senedini alarak ortak olurlar ve bu şekilde şirketin kuruluşunu finanse etmiş olurlar. Fon sağlayıcısıyla şirketin sahip veya diğer ortakları arasında herhangi bir farklılık söz konusu değildir. Fakat bu tür bir platform aracılığıyla yapılan yatırımın likiditesi çok düşüktür çünkü bu hisse senetlerinin alınıp satıldığı genel bir borsa söz yoktur. Bu yüzden öz sermaye temelli kitle fonlaması yapan yatırımcılar ya yeni bir alıcı bulana kadar ya da şirket borsada arz edilene hisselerini satamayacaktır.

Türkiye’de kitle fonlaması platformları, SPK, Ekim 2019’da Paya Dayalı Kitle Fonlamasının usul ve esaslarını belirleyen tebliğin yayınlamasıyla birlikte Türkiye’de yetki almaya başlamıştır. 2021 yılında SPK tarafından listeye alınmaya başlayan platform sayısı 14.01.2024 itibariyle 15’e ulaşmıştır. İlgili şirketler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Paya Dayalı Kitle Fonlaması Girişimleri

	Unvanı	Faaliyet türü	Listeye Alınma Tarihi
1	Vakıf Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	Paya dayalı	01.04.2021
2	Global Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	08.04.2021
3	Halk Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	Paya dayalı	30.09.2021
4	İnfo Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	Paya dayalı	25.11.2021
5	Fongogo Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	06.01.2022
6	Girişim Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	24.02.2022
7	Basefunder Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	21.07.2022
8	Ecofolio Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	13.04.2023
9	Nar Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	05.05.2023
10	Startupfon Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	28.09.2023
11	Forte Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	22.11.2023
12	Mag Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	21.12.2023
13	Birikim Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	09.01.2024
14	Dinamik Yatırım Menkul Değerler A.Ş.	Paya dayalı	18.01.2024
15	Ardventure Kitle Fonlama Platformu A.Ş.	Paya dayalı	21.03.2024

Kaynak:<https://spk.gov.tr/sirketler/kitle-fonlama-platformlari/listeye-alinan-platformlar>, 1.8.2024.

Ülkemizde 11 Mayıs 2021 tarihinde gerçekleşen ilk kitle fonlamasının ardından 2022 sonuna kadar 37.1 Milyon TL, 2023 yılında ise 137.7 Milyon TL fon sağlamıştır (SPK 2023:20).

Küresel kitle fonlamasının pazar hacminin 2028 yılına kadar 28,9 Milyar \$ çıkacağı tahmin edilmektedir. 2022 yılında 6,5 Milyon başarılı kitle fonlaması gerçekleşmiş olup ortalama 28.656.-\$ yatırım almış ve 2021 yılına göre %33'lük bir artış olmuştur. Öz sermaye temelli yani paya dayalı kitle fonlaması 2021 ve 2022 yıllarında 400 Milyon \$ aşan büyüklüğe ulaşmıştır (Haznedaroğlu 2023:3).

4.1.5. Mikrofinans

Mikrofinans, düşük gelirli bireylerin üretim sürecine dahil edilmesi, çeşitli ekonomik faaliyetlerin yürütülmesi, refahlarının artırılması ve yoksulluk döngüsünden kurtulmaları için gerekli sermayenin sağlanmasına yönelik önemli bir finansal araçtır. Bu bağlamda mikrofinans, ülkenin ekonomik durumunu iyileştirmek amacıyla giderek daha fazla ihtiyaç duyulan fonun temin edilmesine yardımcı olmaktadır (As-Salafiyah ve Kartikawati 2022:2). İslâmi mikrofinans, İslâm hukukunun ilkelerine uygun olarak faaliyet gösterir ve bu çerçevede faiz, spekülasyon ve belirsizlik gibi unsurlar hariç tutarak çalışır. Bu finansal araç, sadece bireyin ekonomik durumlarını ilileştirmekle kalmaz, aynı zamanda sosyal adalet ve ekonomik kalkınmayı teşvik eder. İslâmi mikrofinans kurumları, topluma fayda sağlama ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşma konusunda önemli bir işlev üstlenmektedir. Mikrofinans yöntemi, sermayesi olmayan fakat etkin bir iş fikri ve planı olan girişimcilerin faaliyete başlayabilmesi için eksik olan sermayenin tedarik edilme sürecini kapsayan erken aşama finansman yöntemidir (Canbaz 2022:489).

Tarih boyunca yoksullukla mücadelenin yolları araştırılmış ve çeşitli çözüm yolları geliştirilmiştir. Mikrofinans'ın ilk örneklerine 15.yüzyılda rastlamak mümkündür. Bu dönemde Avrupa'da ki kiliseler, tefecilere başvuran kişileri engellemek amacıyla rehin dükkânlarını (pawnshop) onaylamışlardır. Bu rehin dükkânlarında, fon ihtiyacı duyan bireyler değerli bir eşyalarını rehin vererek karşılığında finansal destek alabilmişlerdir. 18.yüzyılda İrlanda'da kredi karşılığında teminat veremeyen fakir çiftçilere yönelik olarak Kredi Fonu (Irish Loan Fund) kurulmuş ve 19.yüzyıla kadar faaliyet göstermiştir. Avrupa'da bu gelişmelerin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nda da mikrofinans benzeri kurumlar ihdas edilmiştir. Osmanlı'da Para Vakıfları, özellikle sıradan halkın ve çiftçilerin finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla faaliyet göstermiştir (Özdemir 2018:12; Ülev 2021:11).

Modern dönem uygulamalarında mikrofinansın ilk örneği 1976 yılında Muhammed Yunus öncülüğünde Bangladeş'in Chattogram bölgesinde "Jobra" köyünde başlatılan bir eylem araştırma projesidir. Bu proje, 1983 yılında yoksulluğu azaltmak ve dezavantajlı grupları mikrofinans yoluyla güçlendirmek amacıyla Grameen Bank olarak dönüşmüştür. Graamen Bank, kredi sağlama süreçlerinde herhangi bir teminat talep etmeden yoksul kesimlere finansal destek sunmaktadır. Grameen Bank, Aralık 2023 itibarıyla 21.843 personeli ile Bangladeş'in köylerinin %94'ünde faaliyet göstermektedir. Banka, 10,46 milyon kişiye finansman desteği sağlamış ve finansman alan kişilerin % 98'ini kadınlar oluşturmaktadır. Graamen Bank, mikrofinans uygulamalarıyla, düşük gelirli bireylerin ekonomik gelişimlerine önemli katkılarda bulunmuştur (<https://grameenbank.org.bd/about/introduction> 2024). Diğer taraftan grameenbank 2003 yılından beri Türkiye'de yoksulluğu azaltmak amacıyla kâr amacı gütmeksizin mikro kredi hizmeti sunmaktadır.

Geleneksel mikrofinans kurumları, yoksulluğu azaltmada önemli bir rol oynamalarına rağmen, bazı uygulama ve faaliyetleri açısından İslâm hukukuna aykırı yönler taşımaktadır. Bu yönlerden bazıları, borçluya verilen finansmanın üzerinden faiz alınması ve fon sahiplerinin fonlarını faizli bankalarda tutması gibi uygulamalardır (Samad 2014:219). Bu durumlar, İslâm hukukunun yasakladığı unsurları içermektedir. Dolayısıyla, İslâm hukukuna uygun bir mikrofinans modeli geliştirmek, bu sorunları ortadan kaldırmak ve finansal hizmetlerin adil ve etik bir şekilde sunulmasını sağlamak adına önem arz etmektedir.

Finansman ve kullandırma yöntemi açısından İslâmi mikrofinans ile konvansiyonel mikrofinans arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklılıklar şunlardır:

- Faizsiz Sözleşmeler ve Finansal Ürünler: İslâmi mikrofinans, faizli sözleşmeler ve finansal ürünlerin kullanımını reddeder. Bunun yerine, faizsiz finansman yöntemleri ve İslâm hukukuna uygun alternatifler kullanılır.

- Hedef Grubun Kapsamı: İslâmi mikrofinans, toplumun dezavantajlı grubu olan yoksulları özel olarak dikkate alır ve onların ihtiyaçlarına yönelik çözümler sunar. Bu yaklaşım, yoksulluğun azaltılmasına yönelik daha kapsayıcı bir destek sağlar.

- Borç Sorumluluğu: İslâmi mikrofinansta verilen borcun yükümlülüğü genellikle sadece borçluya değil, aynı zamanda ailenin tamamına yayılabilir. Bu, borçlunun sosyal

ve ailevi sorumluluklarını göz önünde bulundurarak daha geniş bir destek mekanizması sağlar.

- Geri Ödeme ve Ahlak Kuralları: Geri ödeme süreçlerinde İslâm ahlak kurallarına uyum sağlanır. Bu adil ve etik bir geri ödeme sürecini teşvik eder ve borçlunun yükümlülüklerine İslâm'ın ahlaki normlarına uygun olarak yerine getirmesine odaklanır.

- Sosyal Gelişim Programları: İslâmi mikrofinans, sosyal gelişim programlarında dini ve ahlaki değerleri göz önünde bulundurur. Bu, toplumun sosyal ve manevi gelişimini destekleyen bir yaklaşım benimser.

- Fon Kaynakları: İslâmi mikrofinans, fon kaynakları olarak sadaka, zekât ve diğer İslâmi sosyal fonları değerlendirir. Bu sosyal fonlar, yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etme amacı güder ve toplumsal dayanışmayı teşvik eder.

Bu farklılıklar, İslâmi mikrofinansın, konvansiyonel mikrofinans sistemlerine kıyasla daha kapsamlı ve İslâmi prensiplere uygun bir yaklaşım sunduğunu göstermektedir. Tablo 4'de İslâmi ve Konvansiyonel Mikrofinans yöntemlerinin farkları detaylı bir şekilde verilmiştir (Ülev 2021:35).

Tablo 4: İslâmi ve Konvansiyonel Mikrofinans Karşılaştırması

	Konvansiyonel Mikrofinans	İslâmi Mikrofinans
Finansman ve Kullandırma Yöntemi	Faiz içeren sözleşmelere dayalı finansal ürünler kullanılır	İslâm fihhına uygun sözleşmelere dayalı finansal ürünler kullanılır.
Hedeflenen Grup	Kadınlar/yoksullar. Yoksulun yoksulu olan kişiler dışarıda bırakılmıştır	Aile/Yoksullar. Yoksulun yoksulu kesim de hedef kille içerisinde.
Fonun Kullanılması	Faiz ödemesi karşılığında fon kullanılır.	Sadece anapara ödemesi şeklinde yani karz olarak kullanılmaktadır. Ayrıca İslâmi prensiplere uygun varlıkların alım satımı yapılarak da fon kullanımı yapılabilir.
Verilen Borcun Yükümlülüğü (Borcun Kadına Verilmesi Durumunda)	Yükümlülük borcu alan kişidir.	Eşin kefaleti alınır. Böylelikle borcu alan ve eşi yükümlü olur.
Kadınların Hedeflenmesindeki Gerekçe	Gerekçesi kadının güçlendirilmesidir.	Gerekçesi kadının daha kolay ulaşılabilir olmasıdır. (Haftalık toplantılara, eğitimlere katılımı erkeğe nazaran daha kolaydır)
Fon Kaynakları	Müşterilerin tasarrufları ve dış kaynaklardan elde edilen fonlar (sponsorlar, devlet, banka kredileri vb.)	Müşterilerin tasarrufları, dış kaynaklardan elde edilen fonlar (sadaka, zekât gibi İslâm'ın öngördüğü yardım türleri).
Geri Ödeme Durumu	Grup/akran baskısı	Grup/akran/eş kefaleti ve İslâm ahlak kuralları
Sosyal Gelişim Programları	Seküler bir gelişme hedeflenir	Dini/ahlaki değerleri de dikkate alan bir program hedeflenir.

Kaynak: Ülev 2021:35; Özdemir 2018:88-89.

Son çeyrek asırda önemli yenilikler ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu dönemde, ulusal ve uluslararası piyasalardan fon toplama, fon talebinde bulunanların risk değerlendirmesi, fon kullandırma ve kullanılan fonun geri ödenmesi gibi operasyonel süreçlerde teknoloji kullanımı belirgin bir şekilde artmıştır (Ülev 2021:11-13). Özellikle İslâmi mikrofinans kurumlarının optimize edebileceği potansiyeller arasında, İslâm hukukuna uygun finansal teknoloji şirketleriyle iş birliği yapmak önemli bir fırsatı temsil etmektedir. Bu tür iş birlikleri, İslâmi mikrofinansın potansiyelini en üst düzeye çıkarmak için büyük bir fırsat sunmaktadır. İslâmi finans kurumları, özellikle ekonomik krizlerin etkisine karşı savunmasız olan mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere sahip bireylere zaman ve mesafe kısıtlaması olmaksızın fayda sağlayabilme kapasitesine sahiptir (As-Salafiyah ve Kartikawati 2022:2). Bu kabiliyet, mikrofinans uygulamalarının daha etkin ve verimli bir şekilde gerçekleşmesini mümkün kılacaktır.

4.1.6. Sosyal Etki Sukukları

Türkiye’de Kira Sertifikası olarak tanımlanan Sukuk, İslâm hukuku çerçevesinde, çeşitli projeler, özel yatırım, varlık ve haklar üzerinde mülkiyet hakkı tanıyan ve ondan belirli dönemlerde kira gelirleri elde etmeyi sağlayan bir sermaye piyasası aracıdır. Finansman ihtiyacı duyan bir kaynak kuruluş, varlığını belirli bir süre için Varlık Kiralama Şirketi’ne (VKŞ) devretmekte ve bu varlığı dönem sonunda geri almak şartıyla satmaktadır. VKŞ, bu varlığı menkul kıymetleştirerek yatırımcılardan pay ve hak sahipliği karşılığında gerekli fonu elde etmektedir. Sonuç olarak, yatırımcılar sahiplik ve kira gelirinden faydalanırken, kaynak kuruluşa menkul kıymet aracılığıyla ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlamaktadır.

Son yıllarda Sukuk, çevresel, sosyal ve yönetim araçları bakımından çeşitlenmeye başlanmıştır. Geleneksel Sukuk’un yanı sıra yeşil, sosyal etkili ve sürdürülebilir Sukuk olmak üzere üç ana çeşidi bulunmaktadır. Bunlar şu şekilde tanımlanmaktadır (Iqbal vd. 2021:9-10):

- Yeşil Sukuk: Toplanan fonların tamamının iklim değişikliği ve çevre koruma projeleri gibi doğa dostu alanlarda kullanılmasını sağlar.

- Sosyal Etki Sukuku: Elde edilen fonların yoksulluğun azaltılması, sağlık ve eğitim gibi sosyal projelere yönlendirilmesini öngörür. Sonuç odaklı bir yapıya sahiptir. Yatırımcılarına yapılan ödeme, elde edilen sosyal sonuçlara bağlıdır ve sonuçlar Sukuk ödemesi yapılmadan önce teyit edilmektedir.

- Sürdürülebilir Sukuk: hem yeşil hem de sosyal projelerin finansmanını sağlayan, bu iki tür projenin birleşimini kapsayan Sukuk türüdür. Bu çeşitlenme, Sukuk'un çevresel ve sosyal etkilerini artırma ve daha geniş bir yatırımcı kitlesine hitap etme potansiyelini güçlendirmektedir.

Sosyal Etki Sukukları, doğrudan sosyoekonomik adaleti teşvik eden, zararları engelleyen ve mali uygulamalarda etik ve ahlaki standartları destekleyen ilkelere dayanır. Bu sukuk türü, sosyal hizmetlerin kalitesini önemli ölçüde artırmayı ve Müslüman toplumlarda insani kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır. Ancak, bu tür sukukların hacmi beklenen seviyeye henüz ulaşamamıştır. Sosyal Etki Sukuklarının Müslüman dünyasında yaygınlaşmamasının ana nedenlerinden biri, sürecin merkezileşmesidir; çünkü devlet kurumları bu modellerin önemli bir bileşenidir. Müslüman ülkelerde etkin kamu yönetimi için uygun bir devlet çerçevesinin eksikliği, bu tür yöntemlerin yaygınlaşmasını engellemektedir. Araştırmalar, devletlerin çoğu zaman hayırsever yöneticilerden ziyade, kendi çıkarlarını korumaya çalışan rasyonel aktörler tarafından yönetildiğini göstermektedir. Ayrıca, Müslüman ülkelerde kamu maliyesi yönetimi genellikle geleneksel Keynesyen araçlara dayanmaktadır. Bu durum, Sosyal Etki Sukuklarının genel olarak uygulanmasını engelleyen ağır devlet müdahaleciliğine yol açmaktadır. Bu sorun, devlet ile özel kuruluşlar veya sivil toplum kuruluşları (STK'lar) arasında yapılacak ikili ortaklıklarla aşılabılır. Böylece, Etki Sukukları aracılığıyla devlet üzerindeki yük azaltılabilir ve beklenen sosyal etki sağlanabilir (Raghibi ve Oubdi 2021:12-14).

4.1.7. Kooperatif

Katılımcıların belirli mesleki veya maddi fayda için işgücü ve maddi olarak müştereken kefalet, yardım ve dayanışma şeklinde katkıda bulundukları kurumsal yapıya kooperatif denilmektedir. Kooperatifler en az 7 gerçek veya tüzel kişi tarafından kurulabilen ortak ve sermaye miktarı değişebilen tüzel kişiliğe haiz ortaklıklardır (1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu 1969:1). Uluslararası Kooperatifler birliği, kooperatifin tanımını “ortak ekonomik, sosyal ve kültürel talep ve ihtiyaçlarını müşterek bir işletme aracılığıyla karşılamak üzere gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin oluşturduğu özerk bir birlik” olarak tanımlamıştır (ICA 2024).

Kooperatifler, üyelerine ve topluma karşı güçlü sosyal sorumlulukları olan ekonomik kuruluşlardır. Bankacılık, kredi/finans, konut, sanayi, tüketim malları,

hizmetler, inşaat ve taşımacılık gibi çeşitli ekonomik girişimlerdeki faaliyetleriyle toplumsal ve ekonomik kalkınmaya önemli katkılar sağlarlar (Shafii, Obaidullah, ve Samad 2017:3-4). Kooperatifler, finansman dağıtımından insanlara yatırım yapma, mal ve hizmetlerin ulaştırılmasına kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösterirler. Bu işlevler her zaman fon sağlama ile bağlantılıdır. Kooperatiflerin sunduğu katkılar, toplumsal ekonomik kalkınma, yatırım, dağıtım ve tüketimin sorunsuz bir şekilde işlemlerini destekler, bu nedenle ekonomi içinde önemli bir rol oynarlar (Lisa 2016:44-45)

Özellikle konut sektörü, dünya genelinde pek çok hane halkı için en büyük gider kalemlerinden biri olup, genellikle en önemli varlık olarak kabul edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde ve bazı gelişmekte olan piyasalarda konut sahibi olmak yaygındır. Ancak, birçok üçüncü dünya ülkesinde hızlı kentleşme, kent yoksullarının sayısını artırmış ve bu durum finansman araçlarına yönelik ihtiyacı önemli ölçüde artırmıştır. Ticari bankalar ve finans şirketleri ipotekli konut finansmanı sağlasa da bu imkanlar genellikle yoksullardan ziyade orta ve üst gelir grubundaki hanelere yönelik olarak sunulmaktadır. Bunun başlıca nedeni, "teminat eksikliği ve yüksek temerrüt riski" olarak görülmektedir. Bu bağlamda, birçok ülkede kredi birlikleri ve kooperatifler, düşük ve orta gelirli hane halklarının karşılaştığı finansal dışlanmayla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır. Kooperatifler, bu grupların finansal hizmetlere erişimini artırarak, ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına ve toplumsal kalkınmanın desteklenmesine katkıda bulunmaktadır (Zabri, Razak, ve Mohammed 2015:18).

Bireylerin tasarruflarını bir araya getirerek ortak fon oluşturan ROSCA'ları (Rotating Savings and Credit Associations) dünyanın çeşitli bölgelerinde yaygın olarak görmek mümkündür. Bu sistemler, farklı kültürel bağlamlarda ve isimlerle kendini göstermektedir. Bazı örnekler aşağıdaki şekildedir: Hindistan: Chit fonları, Umman: Jamaiah, Vietnam: Hui, Kore: Kye, Bolivya: Pasanakus, Filipinler: Paluwagon, Batı Afrika: Susu, Meksika: Tanda, Senegal: Tontine. Bu ROSCA'lar, üyelerinin belirli aralıklarla tasarruflarını bir araya getirerek paylaştığı ve belirli bir düzen içinde finansal destek alabildiği topluluk tabanlı finansal uygulamalardır (Ebrahim 2009:10-11).

Kooperatif Türlerinin sınıflandırmasına ilişkin bilgiler Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: Kooperatif Türlerinin Sınıflandırılması

Kooperatif Türlerinin	Özellik
Üretici Kooperatifleri	Üyelerin temel ilgisi, kendi başlarına işletmeler olarak üretim faaliyetleriyle ilgilidir. Üyeler genellikle küçük tarım veya zanaat üreticileri gibi hane halkı pazar işletmelerinden oluşur, ancak şirketleri de içerebilir.
İşçi Kooperatifleri	Üyeler, kooperatif tarafından sağlanan ya da kooperatif aracılığıyla güvence altına alınan işten çıkar sağlamaktadır. Üyeler, işleri kooperatifleri aracılığıyla doğrudan güvence altına alınan bireysel işçilerdir (işçi-üyeler).
Tüketici Kooperatifleri	Ortaklar, kooperatif tarafından veya kooperatif aracılığıyla sunulan mal veya hizmetlerin tüketicileri veya kullanıcılarıdır. Finansal hizmet kooperatifleri, üreticilere de hizmet veriyor olsalar bile tüketici/kullanıcı kooperatiflerinin bir parçası olarak sınıflandırılmaktadır.
Çok Hissedarlı Kooperatifler	Kooperatifin faaliyetlerine önemli ölçüde katılan birden fazla ortak türüne sahip olan ve (i) kooperatifin yönetim yapısında birden fazla ortak türü temsil edilmektedir; ve (ii) hiçbir ortak türü yönetim organında oy çoğunluğuna veya kararlar üzerinde münhasıran veto hakkına sahip olmak suretiyle baskın bir konuma sahip değildir.

Kaynak: ICA 2024:151.

Uluslararası Kooperatifler Birliğinin “2023 Kooperatif Ekonomisini Keşfetme Raporu”nda Kooperatif türlerini; kooperatiflerin ekonomik faaliyet ve kooperatif türüne ve üyelerin temel ilgi alanına göre Tablo 5’te gibi sınıflandırmıştır. Üretici, İşçi, Tüketici ve Çok hissedarlı olmak üzere dört kategoride sınıflandırmıştır.

Türkiye’de aktif olarak faaliyet gösteren kooperatifler ve ortak sayısı Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Türkiye’de Aktif Kooperatif ve Ortak Sayısı

	Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
1	Motorlu Taşıyıcılar Kooperatifi	4.319	138.202
2	Esnaf Sanatkâr Kredi ve Kefalet Kooperatifi	965	678.749
3	İşletme Kooperatifi	665	104.207
4	Karayolu Yolcu Taşıma Kooperatifi	598	9.994
5	Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi	594	6.743
6	Tüketim Kooperatifi	352	66.536
7	Üretim ve Pazarlama Kooperatifi	317	14.633
8	Tarım Satış Kooperatifi	305	317.284
9	Gayri Menkul İşletme Kooperatifi	302	4.974
10	Turizm Geliştirme Kooperatifi	267	13.599
11	Karayolu Yük Taşıma Kooperatifi	161	4.574
12	Temin Tevzi Kooperatifi	88	17.638

Tablo 6 (Devam): Türkiye’de Aktif Kooperatif ve Ortak Sayısı

	Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Ortak Sayısı
13	Eğitim Kooperatifi	50	2.885
14	Hizmet Kooperatifi	42	409
15	Yenilenebilir Enerji Üretim Kooperatifi	40	637
16	Deniz Yolcu Taşıma Kooperatifi	34	562
17	Küçük Sanat Kooperatifi	29	2.137
18	Kalkınma Kooperatifi	29	216
19	Yaş Sebze ve Meyve Pazarlama Kooperatifi	18	1.832
20	Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Kooperatifi	14	123
21	Yardımlaşma Kooperatifi	12	9.936
22	Tütün Tarım Satış Kooperatifi	8	2005
23	Pazarcılar İşletme Kooperatifi	7	251
24	Elektrik Enerjisi Üretim ve Tüketim Kooperatifi	6	42
25	Hamallar Taşıma Kooperatifi	5	302
26	Fikri Mülkiyet Hakları ve Proje Danışmanlığı	5	41
27	Sigorta Kooperatifi	4	657
28	Yayıncılık Kooperatifi	4	121
29	Sağlık Hizmetleri Kooperatifi	2	53
30	Tedarik ve Kefalet Kooperatifi	2	19
31	Deniz Yük Taşıma Kooperatifi	2	17
32	Tedarik ve Dağıtım Kooperatifi	1	7
33	Basın Yayın ve İletişim Kooperatifi	0	0
34	Çocuk Bakım Hizmetleri Kooperatifi	0	0
TOPLAM		9.247	1.399.385

Kaynak: T.C. Ticaret Bakanlığı 2021:1-2.

Türkiye’de 14.06.2021 tarihli Ticaret Bakanlığı’nın yayınlamış olduğu “Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu”na göre 34 farklı kooperatif çeşidi vardır. Bunların 9.247 adeti aktif olarak faaliyet gösterirken 1.399.385 ortak sayısına sahiptir.

Kooperatifler uygulamaları, yoksulluğun azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır (Wasiaturrahma vd. 2020:2). Bu kooperatifler, üyelerinin ekonomik ve sosyal refahını artırma, faiz oranlarını düşürme, ödeme gücü olmayan gelir sahiplerinin tasarruf yapabilmelerine yardımcı olma ve düşük gelirli borçluların yüksek peşinat oranlarını karşılamada yaşadıkları zorlukları azaltma amacı taşır. İslâmi kooperatifler, genellikle bankacılık dışı finansal kuruluşlar olarak faaliyet gösterir ve faizsiz finans prensipleri doğrultusunda çalışır.

İslâmi kooperatifler, üyelerine tasarruflarına dayalı yatırım fonları sağlamakta ve bu fonlar genellikle konut ipoteği gibi çeşitli finansal hizmetlerle ilişkilidir. Bu yapılar, üyelerinin çıkarlarını ön planda tutarak, ekonomik ve sosyal destek sunmaktadır. Ayrıca, İslâm Hukuku Yönetişim Çerçevesi, İslâmi kooperatiflerin yönetiminde ve operasyonlarında önemli bir rol oynar. Bu çerçeve, İslâmi finans ilkelerine uygunluk sağlamak için gerekli standartları belirlemektedir (Nasir ve Abdullah 2019:710-11).

Tablo 7: Geleneksel Kooperatifler ile İslâmi Kooperatifler Arasındaki Farklar

Farklılık Yönleri	Kooperatifler	İslâmi Kooperatifler
Organizasyon Yapısı	Denetim Kurulu	Fıkhi Denetim Kurulu
Model	İlk sermaye herhangi bir Devlet Bankası'na yatırılır	İlk sermaye İslâmi/Katılım Bankası'na yatırılır.
Temel Ticari Operasyon Anlayışı	Faiz Oranı	Kâr Paylaşımı
Finansman	Tasarruflar	Vedîa
	Güncel Müşteri Hesapları	Mudârebe
Fon Dağıtımı	Borç verme	Karz
		Mudârebe
		Müşâreke
		Murâbaha
		Selem
		İstisna
		İcare
Sosyal Rol	-	Üyelerden Zekât, İnfak, Sadaka fonlarının toplanması ve dağıtılması

Kaynak: Ma'wa 2013:14; Shafii vd. 2017:12.

İslâmi kooperatifler, geleneksel kooperatiflerden belirgin bir şekilde ayrılır; bu ayrım, onların İslâm hukuku temelli bir yönetim çerçevesine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu kooperatifler, sadece İslâmi finansal ürünler sunmakla kalmaz, aynı zamanda İslâm hukukuna uygun yatırımlar gerçekleştirdikleri için, yönetim yapılarına, şeffaflığa ve fıkıh ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olmak zorundadırlar. İslâmi kooperatifler, çeşitli İslâmi finans sözleşmelerini kullanarak faaliyet gösterirler. Bunlar (Shafii vd. 2017:3-4):

- Murâbaha: Maliyetin üzerine kâr eklenerek yapılan satış
- Mudârebe: Kâr zarar paylaşımına dayanan emek sermaye ortaklığı
- İne: Vadeli olarak satılan malın, peşin para karşılığında daha ucuza satıcı tarafından geri satın alınması

- Teverruk: Nakit elde etmek amacıyla vadeli olarak alınan mal, daha düşük fiyata üçüncü bir kişiye peşin olarak satılması

- Selem: Bedeli peşin alınan malın, anlaşılan bir vadede sözleşmede belirtilen kalite, miktar ve fiyat üzerinden satışının yapılması

- İstisna: Sipariş üzerine malın üretilip satılması

Bunun dışında, İslâmi Kooperatifler, muamelat sistemine uygun olarak çeşitli kâr ve risk paylaşımına dayalı sözleşmeler kullanırlar (Shafii vd. 2017:3-4). Bu sözleşmeler şunlardır:

- Mudârebe: Kâr paylaşımı esasına dayalı ortaklık türüdür. Bir taraf (rabbul mal) sermaye sağlar diğer taraf (mudarib) ise bu sermaye ile iş yapar. Kar, önceden belirlenen bir orana göre paylaşılır ancak zarar sermaye sağlayan tarafa aittir.

- Müşâreke: Kâr-zarar ortaklığı sözleşmesidir. Her iki tarafın da sermaye koyarak katıldığı ortaklık şeklidir. Faaliyet sonucunda kâr elde edilirse yapılan anlaşmaya göre, zarar elde edilirse sermaye oranına göre paylaşım yapılır.

4.2. YARDIMLAŞMAYA DAYALI KURUMLAR

Sosyal finans çerçevesinde herhangi bir ticari beklenti olmaksızın tamamen karşılığı Allah'tan umulan ve sadece onun rızası için ifa edilen yardımlaşmaya dayalı İslâmi sosyal finans kurumları vardır. Bunlar; Zekât ve Sadaka, Vakıf ve Karz-ı Hasen'dir. Sırasıyla bu kurumlar hakkında bilgi verilmiştir.

4.2.1. Zekât ve Sadaka

Sadaka, Allah'ın rızasını kazanmak için ihtiyaç sahiplerine gönüllü veya zorunlu olarak maddi yardıma denmektedir. Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde sadaka zekât manasıyla sıkça ifade edilmiştir. Sadakanın beş farklı çeşidi vardır. Bunlar (Duman 2008:383):

1. Zekât: İslâm'a göre zorunlu mali ibadet.

2. Fitre (sadaka-i fitır): Ramazan ayında ifa edilen vacip olan mali ibadet.

3. Adak: Müslaman'ın hayır yapmak için kendi isteğiyle deruhte ettiği ve yüklendikten sonra vacip olan ibadet.

4. Kefâret/Fidye: Kişilerin işledikleri günah veya yaptıkları yanlışın telafisi için Allah'a özür mahiyetinde yapılan maddi ibadet.

5. Tatavvu sadakası: Müslümanlarca gönüllü olarak yapılan diğer dört gruba girmeyen bağış.

Zekât, İslâm'ın beş şartından birisi olan maddi bir ibadet türüdür. Fakat zekâtı sadece dini bir vecibe olarak görmemek gerekir, Aynı zamanda gelir dağılımı, yoksulluğun azaltılması ve finansal sistemin istikrarına olumlu katkısından ötürü ekonomik büyümeyi destekleyen iktisadi ve sosyal bir etkiye sahiptir (Pertwi, Herianingrum, ve Kusuma 2020:52). Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşidin döneminde Müslümanlar, asli ihtiyaçlardan fazla olması şartıyla, dinen zenginlik ölçüsü olarak kabul edilen nisab miktarına ulaşan aşağıda belirtilen mallardan zorunlu olarak zekât vermiştir (Duman 2018:69-71; Karaman vd 1998: 439-455).

1. Altın ve Gümüş (mübâdele aracı olan nakit, külçe altın ve gümüş, ziynet eşyası olan altın ve gümüş, madeni ve kâğıt paralar)

2. Ticaret Malları

3. Tarım Ürünleri (hububat, zeytin, yaş sebze ve meyve)

4. Bal ve Diğer Hayvan Ürünleri

5. Madenler ve Deniz Mahsulleri

6. Hayvanlar (deve, sığır, koyun ve keçi, at)

Yukarıda bahsi geçen varlıklara örnek vermek gerekirse; Altın için yirmi miskal, gümüş için 1/40, her beş deve için bir koyun. Her otuz sığır için bir tane iki yaşına gelmemiş dana veya düve. Kırk sığır için üç yaşına basmış bir tane dişi sığır. Hububat, hurma, üzüm, zeytin ve yaş sebze meyve için %10 oranında zekât alınmıştır (Sırım ve Erdoğan 2018:85).

Hz. Peygamberin Medine'ye hicretinin 9. yılında Medine'de nazil olan Tevbe suresi 60. Ayeti kerimelerinde Zekâtın kimlere verileceği net olarak belirtilmiştir. Bunlar:

1. Yoksullar,

2. Düşkünler/miskinler,

3. Zekât memurları (âmiller),

4. Azat edilecek köleler

5. Müellefei- kulûb adı verilen kalpler İslâm'a ısındırılmak istenenler,

6. Borçlular,
7. Allah yolunda savaşılanlar (cihad) edenler
8. Yolda kalmış kimselerdir.

Zekât, İslâm'ın beş temel şartından biri olarak, tarih boyunca çeşitli yöntemlerle toplanıp dağıtılmıştır. Bu süreçte zekâtın toplanması ve dağıtılması için uygulanan yöntemler zaman içinde farklılık göstermiştir:

- Devlet Eliyle Toplama ve Dağıtım: Tarihsel olarak, bazı İslâm devletleri zekâtı devlet kurumları aracılığıyla toplar ve ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı. Bu sistem, zekâtın adil ve düzenli bir şekilde toplanmasını ve dağıtılmasını sağlamayı amaçlamaktaydı.

- Özel Teşebbüs ve Devlet İş birliği: Bazı dönemlerde özel teşebbüsler zekâtı toplamakla sorumlu olabilirken, devlet bu fonların dağıtımında rol oynamıştır. Bu yöntem, özel sektörün etkinliğinden yararlanarak zekâtın daha geniş bir kitleye ulaşmasını hedeflemiştir.

- Sadece Özel Teşebbüs Tarafından Toplama ve Dağıtım: Özel teşebbüslerin kendi başlarına zekâtı toplayıp dağıttığı durumlar da görülmüştür. Bu model, genellikle sivil toplum kuruluşları veya hayır kurumları tarafından uygulanır ve zekâtın yerel ihtiyaçlara daha doğrudan cevap vermesini sağlamaktadır.

- Bireysel Tasadduk: Zekât, Müslümanlar tarafından bireysel olarak verilir. Bu Müslüman'ın inanç ve sorumluluğu doğrultusunda uygulanan bir vecibedir. Bireylerin kendi imkânlarıyla zekâtlarını ihtiyaç sahiplerine doğrudan ulaştırması sağlanır.

Bu yöntemler, zekâtın etkin bir şekilde toplanması ve dağıtılması için farklı yaklaşımlar sunarak, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmanın güçlenmesini hedeflemektedir.

İslâm dininin ilkeleri doğrultusunda inşa edilmiş, çağın imkân ve gereksinimlerini karşılayan şeffaf ve denetlenebilir bir zekât sistemi, zengin kabul edilen Müslümanların ihtiyaç sahibi insanlara ulaşmalarını ve onların ihtiyaçlarını gidermelerini daha hızlı ve güvenilir bir şekilde sağlamalarına olanak tanıyacaktır. Bu tür bir sistem, zekâtın adil ve etkili bir biçimde dağıtılmasını sağlayarak hem zekât verenlerin hem de ihtiyaç sahiplerinin memnuniyetini artıracaktır.

Zekât uygulamalarının şeffaflığı ve denetlenebilirliği, toplumsal güveni pekiştirecek ve zekâtın toplum üzerindeki olumlu etkisini maksimize edecektir. Bu

bağlamda, modern teknolojiler ve veri yönetimi araçları kullanılarak geliştirilen zekât sistemleri, İslâm dininin sosyal adalet ve yardımlaşma prensiplerine uygun olarak, çağın gereksinimlerine yanıt verebilecektir.

Çalışmanın ana konusunun Zekât olması hasebiyle detaylı bilgiler II. bölümde sunulmuştur. Bu aşamada bu kadarıyla yetinilmiştir.

4.2.2. Vakıf

Sözlük anlamı “durmak, durdurmak, alıkoymak” manasına gelen vakıf (vakf) kavramsal olarak bir malın sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayri bir amaçla kullanılması için tahsis edilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca hukukî bir zeminde kurulan ve İslâm kültürünün önemli ilkelerinden birini teşkil eden hayır kurumunu ifade etmektedir. Diğer taraftan fakihler tarafından farklı farklı tanımlamalar yapılmıştır. Ebû Hanîfe bir malın mülkiyeti sahibinde olmak şartıyla faydasının ihtiyaç sahipleri veya hayır için sadaka nispetinde verilmesi şeklinde tanımlamıştır. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed “faydası insanlara ait olmak üzere mülk bir aynı Allah’ın mülkü olarak temlik ve temellükten ebediyen alıkoymak” olarak ifade etmiştir. Yani İnsanların faydasına sunularak sahibi olduğu bir malı Allah’ın mülküne havale etmek ve o andan kıyamete kadar başkasının mülküne geçişine engel olmak şeklinde tanımlamıştır (Günay 2012:475-76).

İslâm coğrafyasının en önemli kurumlarından biri olan vakıf, 8. yüzyılın ortalarından itibaren, 19. yüzyıl sonlarına kadar İslâm toplumunun kültürel, sosyal ve iktisadi yapılarının şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Müslümanlar, dini ve hayri işlerin yürütülmesi amacıyla çeşitli vakıflar ihdas etmişlerdir. Tarihsel kayıtlar, hicri 307 (miladi 919) yılında Abbâsî döneminde Mısır’da bir tarım arazisinin vakfedildiğini göstermektedir. Bu dönemdeki vakıf uygulamaları, Mekke, Medine, Kudüs, el-Halîl, Benî Naîm şehirleri ve çevresindeki yerleşim yerlerinde görülmektedir. Kudüs’teki Kubbetü’s-Sahre ve Mescid-i Aksâ, Dimaşk’taki Emeviyye Camii ve Halep’teki Ulucami, bu dönemin önemli vakıf eserleri arasında yer alır. Orta Çağ’ın ünlü seyyahlarından İbn Battûta, hicri 726 (miladi 1326) yılında Kahire’den Şam’a yaptığı seyahatte vakıfların sosyal hizmetlerdeki rolünü detaylı bir şekilde aktarmıştır. Seyahatnâmesinde, hacca gidemeyenlerin hacca gönderilmesi, yoksul ailelerin kızlarına çeyiz alınması, esirlerin serbest bırakılması, yolculara yiyecek ve giyecek temin edilmesi, sokakların düzenlenmesi ve kaldırımların yapılması gibi çeşitli hizmetlerin vakıflar

tarafından üstlenildiğini belirtmiştir. Bu bilgiler, vakıfların toplumun sosyal refahını artırma ve çeşitli hayri hizmetlerde bulunma konusundaki tarihsel katkılarını açıkça ortaya koymaktadır (Yediyıldız 2012:479-80).

İslâm'ın ilk asırlarında kurumsal ve hukuki gelişimini tamamlayan vakıf müessesesi, Türklerle birlikte de önemli bir gelişim göstererek sosyal hayatın her alanında görülmüştür. Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde, topluma sunulan hizmetlerin büyük bir kısmı vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamlı hizmet ağı ve vakıfların toplum üzerindeki olumlu etkileri nedeniyle, Avrupa'lılar Osmanlı İmparatorluğu için "vakıflar cenneti" ifadesini kullanmıştır. Bu tanım, vakıfların hem toplumsal hem de kültürel alanlarda sağladığı katkının büyüklüğünü ve etkinliğini vurgulamaktadır (Ertem 1999:120-21). Şekil 5'te gösterildiği üzere vakıflar toplumun ihtiyaç duyduğu birçok alanda faaliyet göstermiştir.

Şekil 5: Osmanlı Döneminde Hizmet Veren Vakıfların Faaliyet Konuları

Kaynak: Ertem 1999:119-22.

Vakıf, İslâmi sosyal finans sisteminin temel bileşenlerinden biri olup, İslâmi finans sisteminden ayrı tutulmamaktadır. Vakıf, doğasında bulunan uzun vadeli sermaye birikim sağlama özelliği ile bireylerin veya işletmelerin finansal kapasitelerini geliştirmeye katkıda bulunur ve böylece ümmetin veya toplumun refahını artırır. Vakıfların kullanımı, yalnızca yoksulluğun azaltılmasıyla sınırlı kalmaz; aynı zamanda ekonomik büyümenin teşvik edilmesine, sosyoekonomik refahın iyileştirilmesine ve bütüncül finansal katılımın artırılmasına da katkıda bulunur. Bu nedenle vakıf müessesesi, toplumsal ve ekonomik gelişim açısından kritik bir öneme sahiptir (Ascarya, Hosen, ve Rahmawati 2022:381).

Tarih boyunca İslâm medeniyetinde vakıf, her daim İslâmi sosyal finansın önemli bir parçası olmuştur. Vakıflar, fakirler, hastalar, yolcular, öksüzler, yetimler ve engelliler gibi doğrudan yardıma ihtiyaç duyan gruplara çeşitli dini, askeri, şehir ve bayındırlık alanlarındaki çözümleriyle destek sağlamıştır. Ayrıca, toplumda dezavantajlı durumda

olmayan bireyler dahi vakıflardan dolayı olarak faydalanmışlardır. Sonuç olarak, vakıf müessesesi aracılığıyla İslâmi sosyal finans, toplumun her katmanına hizmet sunma imkânı bulurken toplumsal refahı artırma hedefini de gerçekleştirmektedir.

Tablo 8’de Türkiye’de 2023 sonu itibariyle aktif olarak faaliyet gösteren vakıflara ait sayısal bilgiler verilmiştir.

Tablo 8: Türkiye’de Faal Vakıf Sayıları (Aralık 2023)

Vakıf	Vakıf Sayısı
Mülhak Vakıf Sayısı ¹	248
Cemaat Vakıf Sayısı	167
Esnaf Vakfı	1
Yeni Vakıf Sayısı	5.953
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı	1.003
Çevre Koruma Vakfı	12
Diğer	4.938
Yeni Vakıflar Şube/Temsilcilik Sayısı	3.352
Vergi Muafiyeti Tanınan Yeni Vakıf Sayısı	329
Vakıf Üniversitesi	75
Vakıf Meslek Yüksekokulu	4
Yurtdışında Kurulan Vakıfların Türkiye'deki Şube/Temsilcilik Sayısı	12

Kaynak: VGM 2023:51

2023 yılı sonu itibariyle Türkiye’de 247 Mülhak Vakıf Sayısı, 167 Cemaat Vakıf Sayısı, 1 Esnaf Vakfı, 1003 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, 12 Çevre Koruma Vakfı ve 4938 tane diğer olmak üzere 5953 adet Yeni Vakıf, 329 Vergi Muafiyeti tanınan yeni vakıf, 75 Vakıf Üniversitesi, 4 Meslek Yüksekokulu, 12’de Yabancı Vakıfların aktif olarak faaliyet gösterdiği görülmektedir.

15.07.2018 Tarihli ve 30479 sayılı Resmî Gazete’de 4’nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Vakıflar Genel Müdürlüğü Hayır Hizmetleri Daire Başkanlığının görevleri yayımlanmıştır. Hayır Hizmetleri Daire Başkanlığının Görevleri (VGM 2023:48):

1. Vakfiyelerde yer alan hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek.

¹ 5737 sayılı Vakıflar Kanunu göre Mülhak Vakıflar; 17 Şubat 1926’da TBMM tarafından kabul edilerek 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe giren 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinin yürürlük tarihinden önce kurulmuş ve vakfedenlerin soyundan gelenler tarafından vakfın yönetilmesi şart koşulmuş vakıflara denmektedir.

2. Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde bulunan Gayrimenkul malların tahsis işlemlerini yürütmek.

3. Vakfiyelerde yazılı hayır şart ve hizmetleri yerine getirmek üzere her seviyeden eğitim öğretim tesisleri, öğrenci yurtları, sağlık ve sosyal yardım kurumları ve aşevleri gibi tesisler ihdas etmek, süreçlerini yönetmek, öğrencilere burs vermek, ihtiyaç sahibi insanlara çeşitli sosyal yardımlar sağlamak, yoksul ve engellilere maaş vermek.

4. Türkiye’de aktif olarak sosyal yardım hizmetinde bulunan bütün kurum ve kuruluşlarla teşriki mesaide bulunmak.

5. Sosyal yardım ve politikalar üreten uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak ve bu alanda yeni projeler üreterek ve yürütmesini sağlamak.

6. 5737 sayılı Kanuna göre burs verme görevini ifa etmek.

4.2.3. Karz

Karz kelime olarak, kesmek, şiir söylemek, ölmek, yok olmak, sendeleyerek yürümek, insana yapılan kötülük ve iyilik, bir yerden bir yere geçmek, intikal etmek, ödünç vermek, dahası birine fon sağlayarak sermaye edinip ticaret yapmasına vesile olmak gibi manaları vardır. Fıkıh penceresinden incelendiğinde karz, bir kişinin başka bir kişiye, misli olarak, tüketmesi (istihlak edilmek) amacıyla bir emtiayı kendisine geri almak üzere vermesidir. Bu tanımdan yola çıkarak ödünç/borç verilen bir şeyin (Şener 1989:393):

- a) Misli olması,
- b) Faydalanabilir bir mal olması,
- c) Malın şahsa teslim edilmesi
- d) Verene geri ödenmesi

unsurlarına sahip olması gerekmektedir. Karz, verenin karşılığında herhangi bir menfaat beklemediği ve nihayetinde de herhangi bir fazlalık elde etmediği "hayır" temelli ve "karşılıksız" olarak verilen bir borçtur. Borç verenin lehine olacak herhangi bir menfaate İslâm hukuku müsaade etmemektedir. Eğer borç veren tarafından menfaat şart koşulursa bu ribevi hale gelecektir. Geleneksel bakış açısına göre, "karz İslâm’da tanınan tek kredi türüdür"(Farooq ve Ghattis 2015:1). Hanefî mezhebine göre, *"bir tarafın diğer tarafa değiştirilebilir bir menkûl vermesi ve bu menkûlü fazlalık olmaksızın geri alması*

amacıyla yapılan belirli bir işlemdir". Bazı âlimler ise karzı, "borç verenin anaparadan herhangi bir getiri beklentisi olmaksızın gönüllü olarak verdiği borç" şeklinde tanımlamaktadır (Saqib vd. 2015:126-27).

Karz, birbirine benzer ve birbirlerinin yerine geçebilen yani mislî nitelikte bir malın mülkiyeti bir kişiden başka bir kişiye geçici bir süreliğine verilmesi için yapılan bir sözleşmedir. Bu sözleşmeye misli mallar (altın, para, demir, tuğla ve pirinç gibi) dâhil iken misli olmayan mallar (ev ve arsa gibi) karz sözleşmesine konu edilememektedir. Edilmesi durumunda ise bu sözleşme fasit olur ve karz hükümlerini taşımaz. Bu akitte borcu veren tarafa Mukriz, borcu alan tarafa ise Müstakriz denilmektedir. Diğer taraftan karz sözleşmesinin ana gayesi ihtiyaç sahibinin ihtiyacını görerek hayır yapmak olduğu için bu akit teberra sınıfından kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu akit içeriğinde gelir elde edici bir aksiyon söz konusu değildir. Çünkü bu akdin çerçevesinde sadece karzı alan taraf maddi bir menfaat elde ederken, karzı veren kendi rızasıyla malının faydasından geçici bir süre yoksun kalmaktadır. Bu sebeple karz sözleşmesi verilen şeyin mislinden fazla geri ödenmesi şartıyla sözleşme yapılamaz. Aksi halde bu akit karz olmaktan çıkıp faizli bir akit türüne dönüşmektedir (Çakır 2021:16-17).

İslâm ticaret hukukunun bir ilkesi olarak, karz işlemlerinde anaparanın geri ödenmesi için zaman belirlenmemektedir. Ancak bu, alacaklının alacağını hiç talep edemeyeceği anlamına gelmemelidir. Alacaklı, borcunu istediği zaman (makul olan) geri isteme hakkına sahiptir ve bundan sonra ödemeyi yapmak borçlu için bağlayıcı hale gelmektedir. İslâm, alacaklılara borçlulara kolaylık göstermelerini tavsiye eder, yani borçlu verilen zamanda borcunu ödeyebilecek imkâna sahip olamazsa, alacağı sadaka olarak bağışlanmasını tavsiye etmektedir. Bu konuda Kur'ân ve Sünnet yola çıkarak şu kaideler anlaşılmaktadır (Saqib vd. 2015:128-29):

I. Karz, hayırseverlik ve yardımlaşma amacıyla verilmelidir.

II. Geri ödeme zamanı sözleşmede belirtilmeyebilir, ancak alacaklı makul bir süre sonra borcu talep edebilir.

III. Alacaklı ödünç verilen miktarın geri ödenmesini talep ettiğinde, borçlunun geri ödemesi zorunludur.

IV. Karz sözleşmesinde anapara tutarının üzerinde bir fazlalık öngörülmemelidir.

V. Karz sözleşmesinde herhangi bir fazlalık yazılmamasına rağmen, borçlu ödeme esnasında tek taraflı ve kendi rızasıyla hediye kabilinde anaparadan fazla bir ödeme

yapabilir. Fazlalık, karz sözleşmesinde ve örf haline gelmediği sürece İslâm hukuku açısından uygundur. Ancak, bu durum örf hale gelirse yardımlaşma amacıyla yapılan bu işlem Allah'ın haram kıldığı faize dönecektir.

Temel olarak, bir karzın, karz-ı hasen sayılabilmesi için İslâm hukuku tarafından sınırları çizilen özelliklere sahip olması gerekir. Burada bahsi geçen bileşenlerin tam olması durumunda karz, İslam'ın özüne uygun olacaktır. Bununla birlikte alacaklı, borçlunun borcunu ödemeyeceğini anlar ve alacağından sadece Allah rızası gözeterek vazgeçerse karz, karz-ı hasen olur. Ancak bahsi geçen ilkelerin bir tanesi bile eksik olursa karz, karz-ı ribevî olur. Karzın temel bileşenleriyle ilgili şu ifadeleri söylemek mümkündür (Abdullah 2015:180-181):

1. Karz konusu kendi içinde genel olarak helal olmalıdır. Bu nedenle, sarhoş edici maddeler, domuz eti, kumar malzemeleri gibi şeyler asla karzın konusu olamaz.

2. Söz konusu mal yasal yollardan elde edilmiş olmalı ve borç verenin tam mülkiyetinde olmalıdır.

3. Karz yoluyla Allah'ın rızasını kazanmak birincil amaç olmalı ve her türlü gösterişten tamamen uzak durulmalıdır.

4. Borç, borç verenden borç alana doğru övünme, alay etme veya zarar verme şeklinde olmamalıdır.

5. Karz akdinde, anapara üzerinden herhangi bir fazlalık veya indirim öngörülmemelidir.

6. Karz akdi, başka bir akdin şartı olamaz.

7. Karz süresi boyunca borç alan, borç verene herhangi bir hizmet sunmakla yükümlü değildir.

8. Karz, bir bireye veya genel olarak topluma zarar vermek için fonu kullanma niyetinde olan bir kişiye kasıtlı olarak verilmemelidir.

9. Borç alan kişi gerçekten mali bir kriz içindeyse ve krediyi zamanında geri ödeyecek imkânı yoksa kendisine kolaylık sağlanmalı ve hiçbir şekilde cezalandırılmamalıdır.

10. Eğer borçlu darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet verilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ZEKÂT

1. FIKİH ALANINDA ZEKÂT TERMINOLOJİSİ

Zekât, İslâm'ın beş şartından birisi olan mali bir ibadet türüdür. Fakat zekâtı sadece dini bir vecibe olarak görmemek gerekir çünkü aynı zamanda gelir dağılımı, yoksulluğun azaltılması ve finansal sistemin istikrarına olumlu katkısından ötürü ekonomik büyümeyi destekleyen iktisadi ve sosyal yapıya sahiptir (Pertwi vd. 2020). Müslümanların çoğunlukta olduğu ülkelerde zekât, yoksullara ve dışlanmışlara gelir, tüketim malları, sağlık ve eğitim gibi diğer temel hizmetleri sağlama konusunda kadim bir geleneğe sahiptir (Bilo ve Machado 2020:236).

Bu başlık altında zekâta ait terimlerin manalarına yer verilecektir.

İnfak: Allah'ın rızasını kazanmak Müslümanların şahsi mallarından yaptığı harcama, ihtiyaç sahiplerine yönelik olarak yaptıkları ayni ve nakdi yardımlara denilmektedir (Çağrı 2000:289).

Sadaka: Sözlükte “bir haberin gerçek olması; doğruluk” gibi anlamlara gelen sıdk kökünden türeyen sadaka kelimesi, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddî yardımları, bu çerçevede verilen para ve eşyayı ifade eder. Kelime Türkçede daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımını belirtmek üzere kullanılır. Sadaka vermeye ise tasadduk denilmektedir (Duman 2008:383).

Zekât: Müslümanlar tarafından havâic-i asliyeden ve borçlardan sonraki kısım için İslâm hukukunda belirtilen malların belirtilen miktarlarında Tevbe suresi 60. ayeti kerimede bahsi geçen kimselere verilerek yerine getirilen farz ibadettir. Bunlar: fakirler, miskinler, âmiller, müellefei- kulûb, mükatep köleler, borçlular, Allah yolunda cihat edenler ve yolda kalmış kimselerdir.

Âmil: Zekâtın toplanması ve dağıtılmasında görevli olan kişiye denir. Âmiller, fakir ve miskin sınıfına dahil olmamasına rağmen zekâttan pay alabilen ender zümredir.

Fakir: Hanefi müçtehitlerine göre, temel ihtiyaçları dışında nisab miktarı kadar herhangi bir mala sahip olmayan kimseler fakir veya yoksul olarak tanımlanmaktadır. Daha net bir şekilde ifade etmek gerekirse fakir, asli ihtiyaçları olan evi ve eşyası olan

ancak günlük ihtiyaçlarını glkl karşılayıp ihtiyaından fazlasını kenara koyamayan kimselerdir (Eskicioğlu 1995:129-131).

Miskin: Temel ihtiyaını karşılayacak kadar dahi gelir ve mala sahip olmayan yoksul Müslümanlardır (Kallek 2020:183-184).

Mellefei- Kulb: Bu sınıfta iki grup bulunmaktadır. Birincisi, Müslümanlara karşı kötülük yapmasından çekinilen veya Müslümanlara faydası dokunması beklenen güçlü kişiler ya da kalpleri İslma ısıdırılması istenen gayri müslim kişilerdir. İkinci sınıf ise, yeni Müslüman olmuş ve bu kararlarından vazgeçmeyip İslâm dinine karşı bağlılığının oluşması istenen kişidir. Aynı zamanda bu kişiden, yakın akraba ile çevresini İslma davet etmesi umulmaktadır (Kallek 2020:473-74).

Borçlular: Hanefi mtehitlerine göre borcunu ödeyeceği maldan başka nisab miktarı kadar malı bulunmaya kimselerdir. şfi, Hanbeli ve Mlik mtehitlerine göre borçlular iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grupta yer alan kimseler doğal afet sonucunda iflas eden, kendi ve ailesinin ihtiyaç, sağlık, eğitim ve evlilik masraflarını karşılamak için borçlanan kişiler yer alırken ikinci grupta toplumda fitne ve düşmanlık çıkmaması için arabuluculuk yapmak amacıyla borçlanan kişiler yer almaktadır. Bu grupta bulunan kimseler tamamen Allah rızası ve Müslümanlar arasında muhtemel sorunların önüne geçmek için borçlanan kimselerdir.

Köleler: zgrlğ elinde olmayan köle ve cariyeler bu gruba girmektedir. Hanefi ve şafi fakihlerine göre sahibiyle özgürlüğü karşılığında bir bedel üzerinde anlaşan ve bu bedeli ödemesi gereken borçlu kölelere zekât verilmesi gerekmektedir. Ancak Maliki fakihlerine göre köle ve cariyelerin tamamına zekât verilmesi uygundur (Aydın ve Hamdullah 2002:237-246).

Fi Seblillh: Allah yolunda olan kimseler manasına gelmektedir. Allah'ın rızasına nail olup, Allah'a yakın olmak ve dinin yücelmesi için kendini vakfeden herkesi kapsayan bir anlamı vardır. Mtehitler fi seblillh kavramıyla ilgili iki farklı anlam çıkarmaktadır. Buna göre, Allah için savaşan gaziler ve İslâm'ın yücelmesi için canını, malını, ilmini ve zamanını harcayarak mücadele eden kimselerdir (Erkal, 2014: 205).

Yolda Kalmış Kimse: Hanefi, Mlik ve Hanbeli fakihlerine göre memleketinde malı mlk olmasına rağmen memleketinden uzakta olan kimselerdir. şfi müçtehitlere göre hem memleketinden uzakta hem de memleketinden g etme düşüncesinde olan kimselerdir. Alimlerin geneli sürekli yaşadığı yerde malı bulunsa bile, çıktığı yolculukta

parasız kalmış ve memleketine dönemeyen kimseler olarak kabul etmiştir. Fıkıhta bu kimselere malının bulunduğu yere dönmesine ve dönünceye kadar ihtiyaçlarını karşılayacak kadar zekât verilebilir (Erkal 2007:138).

Zengin: İslâm hukukuna göre, asli ihtiyaçları düştükten nisab miktarın kadar mal varlığına sahip Müslüman kimseler ifade edilmektedir.

Havâic-i Asliyye: Fıkıhta zekât matrahına tabi tutulmayacak olan temel ihtiyaç mallarıdır (Çeker 1997:504). Bu miktar ile bir Müslümanın kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu aile fertlerinin yaşamlarını sürdürebilmesi için gerekli olan mallar kast edilmektedir.

Nisab: İslâm hukukuna göre zekâtın farz olması için sahip olunması gereken belli bir ölçü veya miktara denir (Bilmen 1993:336). Havâic-i asliyye miktarının üzerinde olan zekâtın hesaplamasına esas teşkil edilen miktardır. Aynı zamanda İslâm hukukuna göre zenginlik ölçüsü olarak kabul edilmektedir (Erkal 2007:138).

Zahiri Mal (Emval-i Zahir): Herkesçe görülen ve tespit edilmesi mümkün olan mallardır. Öyle ki yılın büyük bir bölümünde otlaklarda otlanan hayvanlar, arazilerden sağlanan gelir, madenler, yer altındaki hazineler ve gümrük aracılığıyla ticareti yapılan mallar bu kapsama girmektedir. Bu tür mallara açık mallar denilmektedir. (Bilmen 1993:338).

Batıni Mal (Emval-i Batıne): Nakit para ve ticaret malları batıni mal olarak ifade edilmektedir. Diğer bir ifadeyle İslâm hukukuna göre bu mallar gizli mallardır (Bilmen 1993:338).

Öşür: Zirai mallardan alınan zekât miktarına denir.

Vesk: Hz. Peygamber döneminde kullanılan ölçek (Kallek 2013:70).

Müzekki: Zekât veren Müslüman kişiye denilmektedir.

Müstahik: Zekât alan Müslüman kimse ifade edilmektedir.

Temlik: Zekâtı verilen malın müstahikin mülkiyetine geçmesi demektir.

2. ZEKÂTIN HÜKMÜ

Zekâtın meşruiyeti, İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerim, Sünnet ve İcma'da net bir şekilde ortaya konulmuştur. İlgili kaynaklarda zekâtın tanımı, şartları ve

zekâta tabi mallar başta olmak üzere zekâtın mahiyetine ilişkin hükümlerin çerçevesi çizilmiştir. Bu başlık altında sırayla bilgi verilecektir.

2.1. KİTAP

Zekât, Kur’ân-ı Kerim’in 18 suresinde 32 ayeti kerimede geçmektedir. Müzzemmil, A’râf, Meryem, Neml, Lokman, Fussilet, Enbiyâ, Mü’minûn, Rûm, Bakara, Ahzâb, Nisâ, Beyyine, Nûr, Hac, Mücâdele, Mâide ve Tevbe ve surelerinde zekât yer almaktadır. İlgili surelerin ayeti kerimleri ve manaları Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9: Zekât ile İlgili Kur’ân-ı Kerim’de Geçen Sure ve Ayeti Kerimler

Sure	Ayet	Meali
Müzzemmil	20	“(Ey Muhammed!) Şüphesiz Rabbin, senin, gecenin üçte ikisine yakın kısmını, yarısını ve üçte birini ibadetle geçirdiğini biliyor. Beraberinde bulunanlardan bir topluluk da böyle yapıyor. Allah, gece ve gündüzü düzenleyip takdir eder. Sizin buna (gecenin tümünde yahut çoğunda ibadete) gücünüzün yetmeyeceğini bildi de sizi bağışladı (yükünüzü hafifletti.) Artık, Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun. Allah, içinizde hastaların bulunacağını, bir kısmınızın Allah’ın lütfundan rızık aramak üzere yeryüzünde dolaşacağını, diğer bir kısmınızın ise Allah yolunda çarpışacağını bilmektedir. O hâlde, Kur’ân’dan kolayınıza geleni okuyun. Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Allah’a güzel bir borç verin. Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz. Allah’tan bağışlama dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”
A’râf	156	“Bizim için bu dünyada da bir iyilik yaz, ahirette de. Çünkü biz sana varan doğru yola yöneldik.” Allah, şöyle dedi: Azabım var ya, dilediğim kimseyi ona uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, bana karşı gelmekten sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimize inananlara yazacağım.”
Meryem	31	“Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”
	54-55	“Kitap’ta İsmail’i de an. Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi. Bir resûl, bir nebî idi. Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabb’inin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı.”
Neml	2-3	“Kur’ân, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve ahirette de kesin olarak inanan mü’minler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir.”
Lokman	4	“Onlar; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren kimselerdir. Onlar ahirette de kesin olarak inanırlar.”
Fussilet	7	“Onlar zekâtı vermeyen kimselerdir. Onlar ahireti de inkâr ederler.”
Enbiyâ	73	“Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.”
Mü’minûn	4	“Onlar ki, zekâtı öderler.”
Rûm	39	“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirsiniz, Allah katında artmaz. Ama Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek her ne zekât verirsiniz; işte bunu yapanlar sevaplarını kat kat arttıranlardır.”

Tablo 9 (Devam): Zekât ile İlgili Kur’ân-ı Kerim’de Geçen Sure ve Ayeti Kerimeler

Sure	Ayet	Meali
Bakara	43	“Namazı kılın, zekâtı verin. Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin.”
	83	“Hani, biz İsrailoğulları’ndan, Allah’tan başkasına ibadet etmeyeceksiniz, anne babaya, yakınlara, yetimlere, yoksullara iyilik edeceksiniz, herkese güzel sözler söyleyeceksiniz, namazı kılacaksınız, zekâtı vereceksiniz diye söz almıştık. Sonra pek azınız hariç, yüz çevirerek sözünüzden döndünüz.”
	110	“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin. Kendiniz için her ne iyilik işlemiş olursanız, Allah katında onu bulursunuz. Şüphesiz Allah bütün yaptıklarınızı görür.”
	177	“İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah’a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah’a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir.”
	277	“Şüphesiz iman edip salih ameller işleyen, namazı dosdoğru kılan ve zekâtı verenlerin mükâfatları Rableri katındadır.”
Ahzâb	33	“Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”
Nisâ	77	“Daha önce kendilerine, (savaşmaktan) ellerinizi çekin, namazı kılın, zekâtı verin” denilenleri görmedin mi? Üzerlerine savaş yazılınca, hemen içlerinden bir kısmı; insanlardan, Allah’tan korkar gibi, hatta daha çok korkarlar ve Rabbimiz! Niçin bize savaş yazdın? Bizi yakın bir zamana kadar erteleyeydin ya! derler. De ki: “Dünya geçimliği azdır. Ahiret, Allah’a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır. Size kıl kadar haksızlık edilmez.”
	162	“Fakat onlardan ilimde derinleşmiş olanlar ve mü’minler, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler. O namazı kılanlar, zekâtı verenler, Allah’a ve ahiret gününe inananlar var ya, işte onlara büyük bir mükâfat vereceğiz.”
Beyyine	5	“Hâlbuki onlara, ancak dini Allah’a has kılarak, hakka yönelen kimseler olarak O’na kulluk etmeleri, namazı kılmaları ve zekâtı vermeleri emredilmişti. İşte bu dosdoğru dindir.”
Nûr	36-37	“Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.”
	56	“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resûle itaat edin ki size merhamet edilsin.”
Nûr	36-37	“Allah’ın, yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar, buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar, kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar.”
	56	“Namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin, Resûle itaat edin ki size merhamet edilsin.”

Tablo 9 (Devam): Zekât ile İlgili Kur’ân-ı Kerim’de Geçen Sure ve Ayeti Kerimeler

Sure	Ayet	Meali
Hac	41	“Onlar öyle kimselerdir ki, şâyet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin âkıbeti Allah’a aittir.”
	78	“Allah uğrunda hakkıyla cihad edin. O, sizi seçti ve dinde üzerinize hiçbir güçlük yükledi. Babanız İbrahim’in dinine uyun. Allah, sizi hem daha önce, hem de bu Kur’ân’da müslüman diye isimlendirdi ki, Peygamber size şahit (ve örnek) olsun, siz de insanlara şahit (ve örnek) olasınız. Artık namazı dosdoğru kılın, zekâtı verin ve Allah’a sarılın. O, sizin sahibinizdir. O, ne güzel sahip, ne güzel yardımcıdır!”
Mücâdele	13	“Baş başa konuşmanızdan önce sadakalar vermektan çekindiniz mi? Bunu yapmadığınıza ve Allah da, sizi affettiğine göre artık namazı kılın, zekâtı verin, Allah’a ve Resûlüne itaat edin. Allah, bütün yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”
Mâide	12	“Andolsun, Allah İsrailoğullarından sağlam söz almıştı. Onlardan on iki temsilci aşkan- seçmiştik. Allah, şöyle demişti: Sizinle beraberim. Andolsun eğer namazı kılar, zekâtı verir ve elçilerime inanır, onları desteklerseniz, (fakirlere gönülden yardımda ulunarak) Allah’a güzel bir borç vererseniz, elbette sizin kötülüklerinizi örterim ve andolsun sizi, içinden ırmaklar akan cennetlere koyarım. Ama bundan sonra sizden kim inkâr ederse, mutlaka o, dümdüz yoldan sapmıştır.”
	55	“Sizin dostunuz ancak Allah’tır, Resûlüdür ve Allah’ın emirlerine boyun eğerek namazı kılan, zekâtı veren mü’minlerdir.”
Tevbe	5	“Haram aylar çıkınca bu Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın.”
	11	“Fakat tövbe edip, namazı kılar ve zekâtı verirlerse, artık onlar sizin din kardeşlerinizdir. Bilen bir kavme âyetleri işte böyle ayrı ayrı açıklarız.”
	18	“Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.”
	60	“Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”
Tevbe	71	“Mü’min erkekler ve mü’min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah’a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.”
	103	“Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”
	104	“Onlar, kullarının tövbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu; tövbeyi çok kabul edenin, çok merhametli olanın Allah olduğunu bilmediler mi?”

Kaynak: Diyanet İşleri Başkanlığı Kur’ân-ı Kerim Meali

Yukarıdaki tablo incelendiğinde ayeti kerimelerin büyük çoğunluğunda zekât namazla birlikte geçmektedir. Bu durum İslâm’da zekâtın, namaz kadar önemsendiğine

bir anlamda Müslümanlık alameti olarak kabul edildiğine işaret etmektedir. Ayrıca erdemli, Allah’tan korkan, iman ve ihlas sahibi, emredilen iyiliği yapan ve kötülükten sakınan, böylece Allah’a sarılan ve nihayetinde de kurtuluşa erip mükâfatlandırılan bir Müslüman’ın sahip olduğu özellikler arasında zekât verme ibadeti de sayılmıştır. Sonuç itibarıyla Kur’an-ı Kerim’den İslâm dinince zekâtın önemsendiği, zekât vermenin güzel, vermemenin ise hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır.

2.2. SÜNNET

İslâm hukukunun ikinci en önemli kaynağı ve delili sünnettir. Sünnet-i seniyye, Peygamber Efendimiz tarafından Allah kelamı Kur’ân-ı Kerim’in insan hayatına tatbik edilme şekli olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamberin söylediği söz, yaptığı fiil ve takrirlerinin tamamına sünnet denilmektedir. Diğer yandan Efendimiz’in (s.a.s) söz ve yorumları ise Hadis olarak tanımlanmaktadır. Hz. Muhammed Mustafa’nın (s.a.s) zekâta ilişkin söz ve yorumları sahih hadis kitapları aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Ehl-i Sünnet tarafından en güvenilir hadis kaynağı olarak Kütüb-i Sitte görülmektedir. Kütüb-i Sitte Buhârî, Müslim ve Tirmizi’nin el-Câmi’u’s-sahîh’leri, Ebû Dâvûd, İbn Mâce ve Nesâî’nin es-Sünen’leri ile İmam Mâlik’in el-Muvatta’sı olmak üzere yedi kitaptan oluşmaktadır (Turan 2017:25-26).

Kütüb-i Sittede zekâtla ilgili geçen hadis-i şerifler Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10: Hadis-i Şeriflerde Zekât

Nakleden	Hadis	Müellif
H. Abdullah b. Ömer (r.a.)	“İslâm beş esas üzerine kurulmuştur: Allah’tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed’in Allah’ın Resûlü olduğuna şahitlik etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, Kâbe’yi hacetmek ve Ramazan orucunu tutmak.”	Buhârî, “İmân”, 1; Müslim, “İmân”, 21.
Ebû Hüreyre (r.a.)	“Sadaka/zekât vermek, maldan hiçbir şey eksiltmez.”	Müslim, “Birr ve Sıla”, 69.
Muâz b. Cebel (r.a.)	“Allah Resûlü beni (Yemen’e vali olarak) gönderirken şöyle buyurdu: (Zenginlerin) mallarının en iyisini zekât olarak almaktan kaçın. Mazlumun bedduasından da sakın. Çünkü mazlumun duasıyla Allah arasında perde yoktur.”	Buhârî, “Zekât”, 62; Müslim, “İmân”, 29.
Ebû Hüreyre (r.a.)	“(Kendisine zekât verilecek olan) miskin, ihtiyacını bir iki hurma veya bir iki lokmanın giderebileceği kişi değildir. Asıl miskin, (maddî imkânı olmadığı hâlde onurundan dolayı) istemekten kaçınan kişidir. Dilerseniz (bu konuda) ‘...İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler...’ âyetini (Bakara, 2/273) okuyun!”	Buhârî, “Tefsîr” [Bakara], 50; Müslim, “Zekât”, 102.

Tablo 10 (Devam): Hadis-i Şeriflerde Zekât

Nakleden	Hadis	Müellif
Sâlim b. Abdullah (r.a.)	“Yağmur ve nehir sularıyla sulanan veya kendiliğinden sulanan (mahsuller)de zekât miktarı onda bir; (hayvanlarla veya kovalarla) sulanan (mahsuller)de ise, yirmide bir oranındadır.”	Buhârî, “Zekât”, 54.
İbn Abbâs (r.a.)	“Efendimiz, Muâz’ı (r.a.) Yemen’e gönderirken: Allah’ın, zenginlerinden alınıp fakirlerine verilmek üzere mallarına zekâtı farz kıldığını onlara bildir.”	Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “İmân”, 31.
Abdullah b. Muâviye el-Ğâdirî (r.a.)	“Üç şey vardır ki onları yapan kimse imanının tadını almış olur: Allah’tan başka ilâh olmadığına inanarak, bir olan Allah’a kulluk etmek; malının zekâtını gönül rızasıyla, içine sinerek ve her sene düzenli olarak vermek; zekât olarak yaşlı, uyuz, hasta, çelimsiz ve sütü az olan hayvanı vermeyip, mallarınızın orta hallisinden vermek. Çünkü Allah, sizden malınızın en iyisini istemedi; fakat en kötüsünü verin diye de emretmedi.”	Ebû Dâvûd, “Zekât”, 4.
Câbir b. Abdullah el-Ensârî (r.a.)	“Sadakanın en hayırlısı, ihtiyaç fazlası maldan verilendir.”	Ebû Dâvûd, “Zekât”, 39.
İbn Abbâs (r.a.)	“Allah, zekâtı ancak mallarınızın kalan kısmını temizlemek için farz kıldı.”	Ebû Dâvûd, “Zekât”, 32.
Abdullah b. Amr (r.a.)	“Zengin ve gücü kuvveti yerinde (sağlıklı) kimselerin zekât almaları helâl değildir.”	Ebû Dâvûd, “Zekât”, 23; Tirmizî, “Zekât”, 23.
Ebû Mâlik el-Eş’arî (r.a.)	“Zekât, (kişinin Müslümanlığının) bir delilidir...”	Nesâî, “Zekât”, 1.
Hz. Âişe (r.a.)	“Allah Resûlü’nü (s.a.s.) şöyle derken işittim: Üzerinden bir yıl geçmeyen mal zekâta tâbi değildir.”	İbn Mâce, “Zekât”, 5.
Kâ’b b. Ucre (r.a.)	“Allah Resûlü bana şöyle buyurdu: Sadaka/zekât vermek, suyun ateşi söndürdüğü gibi hataları yok eder.”	Tirmizî, “Sefer”, 42.
Selmân b. Âmir (r.a.)	“Yoksula verilen sadaka bir, akrabaya verilen ise hem sadaka hem de sıla-i rahim olmak üzere iki sadaka sayılır.”	Tirmizî, “Zekât”, 26.

Kaynak: Kütüb-i Sitte

Yukarıdaki tablo incelendiğinde bu hadislerde zekâtın, İslâm’ın beş esasından birisi olarak kabul edildiği, bazı mallardan ne kadar verileceği, vermenin kalan malları temizleyen bir araç olduğu, hataları örttüğü ve Müslüman olmanın bir delili olarak kabul edildiği görülmektedir.

2.3. İCMÂ

İslâm’ın Kur’ân ve Sünnetten sonra üçüncü temel kaynağı İcmâ’dır. İnsan davranışıyla ilgili konularda bir dönem yaşayan İslâm Hukuku uzmanı denilebilecek müçtehitlerin tamamının görüşlerinin aynı noktada birleşmesine İcmâ denir. İcmâ aynı

zamanda Müslümanlarca genel kabul görmüş dini yargıların bütününe ifade etmektedir (Dönmez 2000:417).

İslâm âlimlerinin tamamı zekâtın İslâm dininin temel değerlerinden biri olduğu konusunda fikir birliğine sahiptir. Âlimler zamanın şartlarına binaen zekâtla ilgili icmâ yaptıkları bilinmektedir (Dalgın 2004:44-64). Dolayısıyla fakihler, Kur'ân-ı Kerim ve Sünnetten sonra İcmâ ile de zekât konusunda hüküm vermiş ve uygulamışlardır.

3. ZEKÂTIN UNSURLARI

Zekâtın unsurları; zekât yükümlüsü olmak için sahip olunması gereken şartlar, zekâta tabi malların sahip olması gereken özellikleri, zekâtın nasıl ifa edileceği ve toplanan zekâtın kimlere ne şekilde dağıtılacağı hususlarından oluşturmaktadır.

3.1. ZEKÂTIN YÜKÜMLÜLÜK ŞARTLARI

Fıkıh kaynaklarına göre bir kişinin zekât yükümlüsü olabilmesi için mükelleflik ve mal ile ilgili şartları taşıması gerekmektedir. Zira bu şartları taşımayan kimse zekâtan sorumlu değildir. Zekâtın yükümlülüğüne ilişkin şartları şu şekilde sıralamak mümkündür (Erkal 2013:197-200).

1) Mükelleflik ile ilgili şartlar

a) Müslüman Olmak: Bir kişi için zekâtın farz olması ancak Müslüman olduğu takdirde geçerlidir. Gayrimüslim kimseler zekât veremez.

b) Akıllı ve Ergenlik Çağına Gelmiş Olmak: Müslüman bir kişinin zekât yükümlülüğünün oluşması için akli melekelerini kullanabilir durumda olması gerekmektedir. Bir Müslüman doğruyu yanlış ayırt edebilecek zihinsel olgunluğa erişmiş yani ergenlik çağına gelmiş olması ve aynı zamanda hangi yaş grubunda olursa olsun akli dengesinin yerinde olması şarttır.

c) Özgür Olmak: Bir kişiye zekâtın farz olması için Müslüman ve akıl baliğ olmasının yanı sıra özgür olması şartı da vardır. Özgür olmayan bir köle veya cariye diğer şartlara sahip olsa bile zekât mükellefi değildir.

2) Mal ile ilgili şartlar

a) Tam mülk olma: Bir malın zekât hesabında yer alabilmesi için mükelleflik şartlarına sahip bir Müslümanın mülkiyetinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla mükelleflik şartlarını taşımayan kimselerin mallarında veya vakfedilen ya da sahibi

olmayan, sahibinin kim olduğu bilinmeyen mallarda zekât söz konusu değildir. Kısaca sahibinin herhangi bir engel olmaksızın dilediği gibi kullanabildiği ve faydasından istifade edebildiği mallar zekâta tabidir.

b) Nami (Kâr getirici) özelliğe sahip olma: Bir malın zekâta tabi olabilmesi için o malın sahibine kâr imkânı sunabilmesi gerekmektedir. Yani kişinin kişisel ihtiyaçlarına binaen sahip olduğu mallar zekâta tabi değildir. Örneğin bir Müslüman sahibi olduğu hayvanlar gelir getirici unsura sahip olduğu için zekâta tabiyken giydiği elbise, bindiği araç veya konakladığı ev zekâta tabi değildir.

c) Havâic-i asliyeden fazla olma: Bir mal sahibinin asgari günlük ihtiyacının giderilmesinden fazla olması gerekmektedir. Bir Müslümanın günlük yaşantısında tüketebileceği kadar olan mal zekâta tabi değildir.

d) Nisab: Bir Müslümanın günlük yaşantısını idame ettirebileceği malın haricinde 80,18 gram altın ya da bu tutara denk gelecek miktarda nakit veya ticaret malı ya da 40 küçükbaş hayvanı ya da 30 sığır veya 5 deveye ya da 5 vesk toprak mahsulüne sahip olması gerekmektedir.

e) Bir yıl mülkiyette olması: Bir malın zekât hesaplanmasına dahil edilebilmesi için bir Müslümanın en az bir kameri yıl mülkiyetinde olması gerekmektedir.

3.2. ZEKÂTIN GEÇERLİLİK ŞARTLARI

Zekâtın geçerli sayılabilmesi için; öncelikle zekât yükümlüsünün zekât verme niyetine sahip olması, sonra da zekâtı Kur'ân'da geçen kimselere vermiş ve verdiği kişinin tasarrufuna geçmiş olması gerekmektedir.

a) Niyet: İslâm hukukuna göre, zekât mükellefi zekâtı vermeden önce zekât verme niyetine sahip olması şartı vardır.

b) Temlik: Tevbe suresi 60. ayeti kerimede belirtilen sınıf tarafından zekâtın alınıp zimmete geçmesine temlik denir. Verilen zekâtın bu kişiler tarafından alınıp dilediği gibi kullanılabilir olması gerekmektedir.

3.3. ZEKÂTA TABI MALLAR

Hz. Muhammet (s.a.s) Efendimiz zamanında ve ondan sonra gelen halifeler Hz. Peygamberin aldığı mallardan belirttiği miktar kadar zekât toplamıştır. Bunlar Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11: Hz. Peygamber Döneminde Zekâta Tabi Mallar ve Zekât Miktarları

Malın Cinsi	Malın Cinsi	Zekât Nisabı	Zekât Miktarı
Para ve Para cinsi Varlıklar	Altın	20 Miskal (85 gram)	1/40
	Gümüş	200 Dirhem (595 gram)	1/40
Hayvan	Deve	5 deve	1 koyun
		10 deve	2 koyun
		15 deve	3 koyun
		20 deve	4 koyun
		25-35 deve	2 yaşında bir dişi deve
		36-45 deve	3 yaşında bir dişi deve
		46-60 deve	4 yaşında bir dişi deve
		61-75	5 yaşında bir dişi deve
		76-90	3 yaşında iki dişi deve
		91-120	5 yaşında iki dişi deve
	Sığır	30 sığır	bir tane iki yaşına girmemiş sığır,
		40 sığır	bir tane iki yaşını doldurmuş bir tane dişi sığır
	Koyun ve Keçi	40-120	1 Koyun
		121-200	2 Koyun
		201-300	3 Koyun
		400	4 Koyun
		500 ve her +100 Koyun	1 Koyun
Tarım Ürünleri	Hububat, Hurma, Üzüm, Zeytin, Yaş Sebze ve Meyve	5 vesk ²	
		Yağmur ve Kar gibi doğal yollardan sulanan tarım ürünlerinde	% 10
		Hayvan kullanılarak sulanan tarım ürünlerinde	% 5

Kaynak: Duman 2018:63; Güman 2018:63; Sırım ve Erdoğan 2018:5.

Yukarıda bahsi geçen mallara ek olarak zekât alınan mallara yenileri eklenmiştir. Bazıları şunlardır (Karaman vd 1998: 439-463):

- Bal ve diğer hayvan ürünleri,
- Madenler ve deniz mahsulleri,
- Sınai servet, yatırım ve üretim araçları,
- Bina ve nakil vasıtalar gibi gelir getiren mallar,
- Maaş, ücret ve serbest meslek kazançları

² Hububat ölçümünde kullanılan hacim ölçü birimi (Kallek 2013:70).

- Hisse senetleri

Zamanın şartlarına göre gelir elde etme şekli değiştikçe zekâta esas mallarda icma yoluyla gelişmiştir. Klasik dönemde Müslümanlar, daha çok tarım ve hayvancılıktan gelir elde ettiği için zekâta esas mallar bunlardan oluşmaktaydı, modern dönemde bu gelir kaynaklarına ek olarak Müslümanlar sanayi, yatırım ve hisse senetleri gibi faaliyetlerden kazanç elde etmesiyle zekâta esas mallar da genişlemiştir.

3.4. ZEKÂTIN SARF YERLERİ

Zekâtın kimlere verileceği hususunda Kur’ân-ı Kerim’in dokuzuncu suresi olan Tevbe suresinin 60. Ayeti kerimesinde detaylı bir şekilde zikredilmiştir. Ayete göre zekâtın; yoksullara, miskinlere, zekâtın toplanmasına görevli âmillere, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda cihâd edenlere ve yolda kalmışlara verilmesi emredilmiştir (Erkal 2013:203-5).

4. TARİHTE ZEKÂT UYGULAMALARI

Zekâtın kronolojik sıralamasını Hz. Peygamber Efendimiz’in dönemi, Hulefâ-i Râşidîn yani dört halife dönemi, Emeviler, Abbasiler ve Osmanlı dönemi şeklinde yapmak mümkündür.

4.1. HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE ZEKÂT

Hz. Muhammed (s.a.s) peygamber olmadan önceki dönem cahiliye toplumunda israf ve gösteriş had safhada olmasına karşın fakir fukaraya yardım etmeyi cömertlik olarak gören bir azınlık bulunmaktaydı. İlk vahiyle birlikte özellikle Mekke döneminde inen ayetlere bakıldığında toplumun dezavantajlı kesimleri; fakirler, miskinler, köleler ve yetimlere özellikle vurgu yapıldığı yemek yedirmenin, vermenin teşvik edildiği ve bundan kaçınanların tenkit edildiği görölmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber ilk başlarda kendisine dağıtılması için verilen zekâtı toplayıp dağıtması için memur (âmil) görevlendirmiş ve bu görevi layıkıyla yapanların “evlerine dönönceye kadar Allah yolunda cihada çıkmış gibi bir sevapla sevaplandırılacaklarını, haksızlık yaparlarsa da aynı şekilde zekât vermeyenler gibi günaha gireceklerini” ifade etmiştir (Duman 2018:57-64).

Zekât, İslâm’ın ilk döneminde hicretin ikinci yılı şaban ayında farz olmuştur. O dönemde bugönkünden farklı olarak zekâtın toplanması ve dağıtılması devletin yerine getirdiği bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Tevbe suresi 9. ayeti kerimede

“Ey Muhammed! Müminlerin mallarının bir kısmını, kendilerini temizleyip arıtılacak sadaka (zekât) olarak al.” diyerek Müslümanların kendi başlarına yerine getirecekleri bir farizadan ziyade devlet otoritesiyle organizasyonun sağlanması emredilmiştir (Öz 2022:242).

Allah Rasulü’nün döneminde Müslümanlar, İslâm devletinin belirlediği (hesap ettiği) miktarda zekât vermeye zorunlu tutulmuş karşı gelenlere ahirette azaba uğrayacakları söylendiği gibi belirlenen zekât miktarı kadarda ceza verilmiştir (Kılıç 2017:61).

4.2. HULEFÂ-I RÂŞİDÎN DÖNEMİNDE ZEKÂT

Hiz. Peygamberin Mekke’yi fethetmesi, Tebük ve Huneyn gibi zaferlerinden sonra Arap yarımadasında askeri ve siyasi bir otorite kurmasını sağlamıştır. Bu nedenle çeşitli liderler Hiz. Peygambere itaat ettiklerini beyan etmişlerdir. Bu biat dini bir itaatten ziyade siyasi bir boyun eğme hissiyatını uyandırmaktadır. Hiz. Peygamberin vefatına kadar biat eden liderlerin bazıları vefatından sonra Halife Hiz. Ebû Bekir’i zayıf görmüşler ve onun otoritesini kabul etmediklerini beyan ederek zekât vermek istememişlerdir (Fakir 2018:134-35). Bunu İslâm devletinin otoritesine karşı meydan okuma olarak değerlendiren Hiz. Ebû Bekir bu kişilere savaş açmıştır. Zira zekâtı vermemek devletin kural ve kaidelerine uymama anlamına geldiği gibi aleni bir şekilde itiraz etmekte devletin kural ve kaidelerine uymama anlamına geldiği gibi aleni bir şekilde itiraz etmek de devlete isyan olarak görülmüştür. Zekâtı vermeyip ancak “verdim” diyenlere bir yaptırım uygulanmamış veya verip vermediği araştırılmamıştır. Ancak aleni olarak “vermeyeceğim” diyenlere karşı net tutum sergilenmiştir. Hiz. Ömer, Ebû Bekir’in bu kararına başta onay vermese de daha sonra fikrini değiştirip Hiz. Ebû Bekir’i desteklediğini beyan etmiştir (Duman 2018:68).

Müslümanlar, her ne kadar çeşitli siyasi ihtilaflara düşseler de çoğunluğun Ebû Ubeyd’in naklettiği gibi “Zekât, Hiz. Muhammed’e veya onun görevlendirdiği âmile, Hiz. Ebû Bekir’e veya onun görevlendirdiği âmile, Hiz. Ömer’e veya onun görevlendirdiği âmile, Hiz. Osman’a veya onun görevlendirdiği âmile verilir” ilkesini benimsediği görülmektedir (Kavak 2017:67).

Hiz. Ömer’in halifelik yaptığı dönemde Hiz. Peygamber ve ilk halife Hiz. Ebû Bekir zamanında zekât alınmayan at, zeytin, mercan, köle, bal ve anber gibi bazı mallardan zekât alınarak zekâta tabi malları genişletilmiştir. Hiz. Ömer, Hiz. Peygamber döneminde

at ve kölelerden zekât alınmamasına yönelik sözlerine istinaden bu gruptan zekât almak istememiştir. Fakat at sahiplerinin ısrar etmesi sonucunda sahabeyle istişare etmiş ve nihayetinde zekât olarak sayılmaması koşuluyla at ve kölelerden tahsilat yapmıştır. Bu tahsilat sonucunda oluşan kaynak her ne kadar zekâtın sarf yerlerinde kullanılmış olsa da, istenildiği zaman mal sahiplerinin bundan vaz geçebileceğini belirtmiştir (Duman 2018:69-70).

Tablo 12: İlk Defa Hz. Ömer Zamanında Zekât Olarak Alınan Bazı Mallar

Malın Cinsi	Zekât Nisabı ve Miktarı
Mercan	1/5
Anber	1/5
Bal	10 kırba 1 kırba
At	Her bir at için 1 dirhem veya atın değerinin 1/40 dirhem
	Her bir at için 10 dirhem veya 2 koyun

Kaynak: Duman 2018:70.

Hz. Osman, Hz. Peygamber ve kendisinden önceki halifelerin zekâtta kullandığı usul ve yöntemleri devam ettirmiştir. Bu cihetle Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde Müslümanlar zekâtlarını gizli veya aleni olarak İslâm devletinin yöneticilerine veriyorlardı. Hz. Osman döneminde devletin sınırlarının genişlemesi sonucunda gelir getirici mallar arttığı gibi zekât miktarı da artmıştır. Hz. Osman bâtını malların zekâtlarını, malların sahiplerinin kendi inisiyatifine bırakmıştır. Böylece Hz. Osman döneminde zekâtla ilgili yeni bir gelişme meydana gelmiş ve yaşayan sahabeler bu kararı memnuniyetle karşılamışlardır. Hz. Osman'ın şehit edilmesiyle birlikte Müslümanlar arasında bazı ihtilaflar ortaya çıkmış ve bu yüzden bazı Müslümanlar zekâtlarını devlete verirken bazı Müslümanlar ise kendi elleriyle Kur'ân-ı Kerimde geçen sekiz zümreye vermeyi tercih etmiştir (Öz 2022:243).

Hz. Ali, zekâtın toplanması ve dağıtılması konusunda kendisinden önceki düzeni korumuş ve devam ettirmiştir. Hz. Aişe ve Hz. Ömer'in oğlu Abdullah başta olmak üzere sahabe ve sahabe çocukları devlet düzeninin akamete uğramaması, devlet gelirinin azalmaması maksadıyla zekâtın şahsi inisiyatife bırakılmayıp her ne olursa olsun devlet eliyle toplanması gerektiğini savunmuş ve insanlara bu yönde telkinde bulunmuşlardır (Fakir 2018:206).

Sonuç itibariyle, Hz. Peygamber döneminde toplanmaya başlanan zekât, küçük değişiklikler olmasına karşın genel itibariyle Râşîd Halifeler döneminde de devlet eliyle ve kurumsal bir yapıda toplanıp dağıtılmıştır.

4.3. EMEVİLER DÖNEMİNDE ZEKÂT

Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşîdin döneminde zekâtın genel yapısı ve nasıl bir işleyişe sahip olacağı belirtilmişti. Hz. peygamberden sonra halife istişareyle göreve gelirken, Emevîler döneminde siyasi güç ve savaş sonucunda saltanata dönmüştür. Bunun sonucunda da Müslümanlar arasında zekâtın devlete verilip verilmeyeceği tartışılmıştır. Çünkü zekât Hz. Peygamber, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde Müslümanların büyük bir çoğunluğu ya İslâm devletinin başkanına ya da onun görevlendirdiği âmillere vermiştir. Fakat Emevîler döneminde Hz. Osman ve Hz. Ali döneminde de yaşanan Müslümanlar arasında ki çeşitli siyasal tartışmalar, nispeten daha fazla yaşanmış ve sonucunda Müslümanların bazıları zekâtlarını âmillere verirken bazıları ise Kur’ân-ı Kerim’de yazan zümrelere bireysel olarak vermeyi tercih etmiştir. Dönemin önde gelenleri dirlik ve birlik için zekâtın devlet otoritesine verilmesi gerektiği düşüncesine sahipti. Öyle ki bir gün İbn Ömer’e bir adam gelerek zekâtı nereye vereceğini sordu İbn Ömer de kendisine “onu biad ettiğin kimseye ver, zekâtı yöneticilere veriniz” dediğinde bir Müslüman “onlar zekâtı asıl yerlerine harcamıyorlar” karşılığını verdi. Bunun üzerine İbn Ömer “Hakiki yerlerine harcamasalar bile” diye cevabını tekrar etmiştir. İbn Ömer “Zekâtı, Allah’ın işlerinizin idaresini onların uhdesine vermiş buyurduğu kimselere teslim ediniz. İyilik ederlerse kendi lehlerinedir. Kötülük ederlerse de onların aleyhinedir” demiştir. Ayrıca bu dönemin en önemli değişikliklerden biri de Ömer b. Abdülaziz’in zekât memurlarına toplanan zekâtlarla evi, hizmetçisi, atı ve hayatını idame ettirecek kadar malı olan Müslümanların borçlarının ödenmesi talimatıdır (Apak 2017:304-306). Bütün bu tartışmalara rağmen önceki dönemlerde olduğu gibi Müslümanların çoğunluğu tarafından zekât, devlete itaat olarak görülmüş ve devlet eliyle toplanarak ve dağıtılmıştır (Öz 2022:243).

4.4. ABASİLER DÖNEMİNDE ZEKÂT

Abbassiler döneminde zekât, Hz. Peygamber ve Hulefâ-i Râşîdin dönemi uygulamalarından pek farklılık göstermemiştir. Bu döneme ait İslâm iktisadının en önemli kitaplarından Emvâl ve Harac kitapları yazılmasına karşın zekât uygulaması hakkında pek bir bilgiye yer verilmemiştir (Aksu 2017:183). Bu nedenle Abbassiler

döneminde zekât uygulanmamıştır manası çıkarmak mümkün değildir. Çünkü Abbasiler kendilerinden önce gelen Emeviler, Hulefâ-i Raşidin ve Hz. Peygamberin zekât konusundaki uygulamaları aynen uygulamışlardır (Apak 2017:321-22).

4.5. OSMANLI DÖNEMİNDE ZEKÂT

Osmanlı döneminde zekât, Hz. Peygamber, Hulefâ-i Râşidin, Emevîler ve Abbasîlerin döneminde olduğu gibi meşru amiller görevlendirilip aleni bir şekilde toplanmamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde zekâtın Müslümanların kendi sorumluluğuna bırakıldığı söylenebilir. Fakat Osmanlı devletinin maliyesi incelendiğinde, zekât toplanan mallardan vergi tahsilatı yaptığı görülmektedir. Bununla ilgili dönemin fakihleri devlete verilen verginin zekât niyetiyle verilmesi durumunda zekât sayılabileceğine yönelik fetvalar vermiştir. Ayrıca Müslümanlardan toplanan vergiler, zekâtın sarf yerlerine harcanmıştır. Osmanlı devletinin zekâtı aleni bir şekilde toplamamasının başlıca sebepleri şu şekilde sıralanabilir (Kaya 2017:251-252):

- Zekât hükmüne bağlı kalmayıp mükellefleri belirleme, oran ve harcama konusunda esnek davranabilme isteği,
- Toplumda azımsanmayacak nüfusa sahip olan gayrimüslimlere yönelik ayrıcalık vermek istememesi,
- Merkezi bütçe gelirinin yaklaşık olarak %75'i gayrimüslimlerden toplanan vergilerden oluştuğu için devletin gelir kaybına uğramasının önüne geçmek,
- Zekâtın amil aracılığıyla değil de açık artırma usulüyle vergi toplayan mültezim tarafından toplanmasının meşruiyet açısından sorun çıkarması ya da vergi ile zekâtın ayrılmasından ötürü oluşacak maddi külfetin istenmemesi.

Bu dönemde her ne kadar zekâtla ilgili kurumsal bir yapı olmasa da halk arasında sadaka taşları gibi uygulamalara ehemmiyet verilmesi devlet ve tebaa tarafından zekâta önem verildiğini göstermektedir. Bu durum zekâtın, devlet eliyle olmasa da toplum eliyle kurumsallaşarak halkın önemli bir sosyal yardımlaşma aracı olduğunu göstermektedir. Medine'de kurulan İslâm devletinde ve Osmanlı devletinde fakirlikle mücadelede hem vakıflar hem de zekât önemli bir yere sahiptir. Öyle ki bu kurumlar gelir dağılımındaki adaletsizliği regüle eden ve toplumsal düzeni sağlamayı hedefine alan bir yapıya sahip olmuştur. Osmanlı döneminde zekâtın toplanması ve dağıtılmasıyla ilgili devlet eliyle ihdas edilmiş bir kurum olmamasına karşın zekâtın da içinde bulunduğu öşür, haraç ve

cizyeden oluşan Kur'ân-ı Kerim kaynaklı vergiler toplanmıştır (Sırım ve Erdoğan 2018:86).

5. GÜNÜMÜZDE SEÇİLMİŞ MÜSLÜMAN ÜLKELERDE ZEKÂT KURUMLARI

Modern dönemde Müslümanlar, zekât ibadetini STK'lar, Zekât Şirketleri, Zekât Yönetim Kurumları ya da kendi inisiyatifiyle yerine getirmektedir. Müslümanlar Sudan, Suudi Arabistan ve Yemen gibi bazı ülkelerde zorunlu, Bangladeş, Kuveyt, Mısır gibi bazı ülkelerde ise isteğe bağlı olarak zekât ibadetini yerine getirmektedir. Türkiye gibi bazı ülkelerde ise zekât, herhangi bir yasal düzenleme altında olmayıp tamamen halkın kendi sorumluluğundadır.

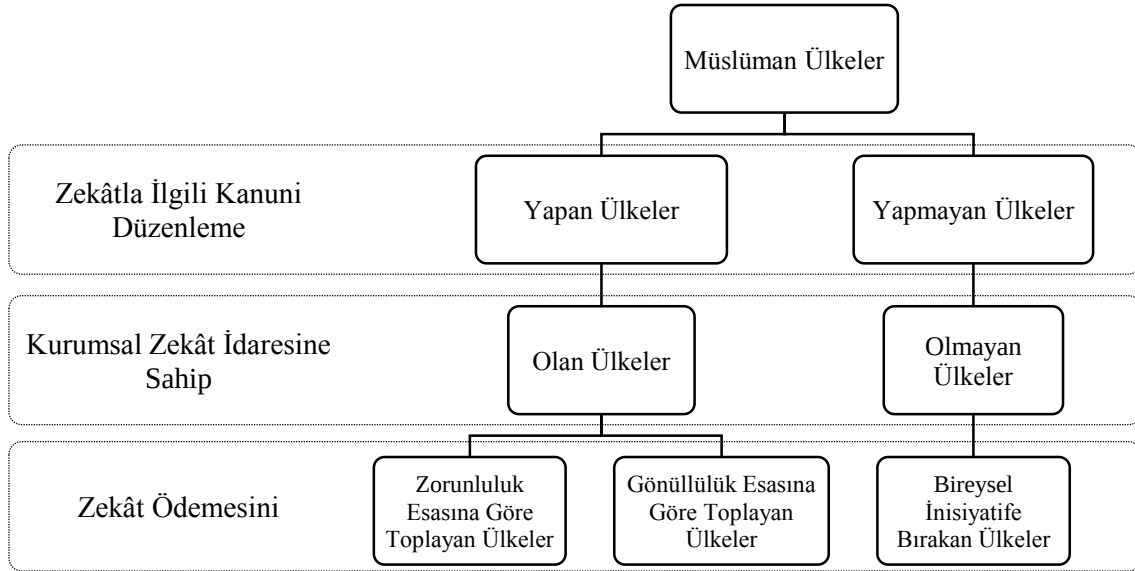
Araştırma ve açıklanan raporlara göre Dünya nüfusunun %1'inin toplam zenginlikten aldığı payın %50'den fazla olduğu görülmektedir. Yoksul kesimin çoğunluğu maalesef Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu problemin çözümünde zekâtın veya zekât kurumlarının herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Çünkü bu durum toplama, saklama ve dağıtmada yaşanan olumsuzluklar ile devletlerin yeterince ehemmiyet vermemesinden kaynaklanmaktadır. Oysa modern dünyanın ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte şeffaf ve denetlenebilir bir zekât kurumu yoksulluk, geri kalmışlık ve işsizlikle mücadelede en etkin araç olabilir. Allah zekâtın kurumsal bir yapıya sahip olmasındaki arzusunu; Tevbe suresi 60. ayeti kerimede zekâttan belli bir miktarı zekât toplayan âmilin istifadesine sunarak apaçık bir şekilde ortaya koymuştur. Böylece zekâtı toplayan memurların, bu işi profesyonelce ve kurumsal bir yapıda icra etme imkânı doğmuştur. Devletler, zekâta ilişkin sorumluluklarını yapmaktan imtina ettiklerinde ulema ve liyakat sahibi kurumlar üzerine düşen sorumluluğu yerine getirerek hem sorunlara çare üretebilirler hem de Allah'ın muradını yerine getirebilirler. Bunu ancak, temel amaçları ve hedefleri net, mali bilgileri ve programları hesap verebilir, Allah'ın emirlerine uygun kalkınma projeleri yapabilme kabiliyetine sahip, zekât toplama ve dağıtma konusunda tutarlı ve inovatif içtihatların olduğu bir Zekât Kurumu ihdas ederek gerçekleştirilebilirler (Karadağı 2017:959-61).

Çoğunluğu Müslüman olan ülkelerin modern medeni kanunları, zekât konusunda çok çeşitli yaklaşımlar benimsemektedir. En yaygın yaklaşım zekâtın tamamen göz ardı edilmesidir. "Bir diğer yaklaşım ise hükümetin, genellikle şeffaflık ve hesap verebilirlik adına, gönüllü zekât katkılarını toplamak ve dağıtmak için kurumlar kurmasıdır. Üçüncü

yaklaşım ise zekâtın bir vergi gibi toplanması ve dağıtılması şeklindedir (Abdullah 2012:12; Powell 2009:58). Bu yaklaşıma bir kısım Müslüman, zekâtın devlet uhdesinde toplanmasının sakıncalı olduğunu çünkü devletin mali ihtiyaç veya bütçe açıkları meydana geldiğinde bu fonun Kur’ân-ı Kerim’de bahsedilen sekiz sınıfın dışında kullanılacağını, bunun da zekâtın özüne aykırı olduğunu gerekçe göstererek karşı çıkmaktadır.

Farklı ülkelerdeki Müslümanlar, zekât sisteminin dini, sosyal ve iktisadi rolünün farkına vararak, zekât kurumunu yeniden canlandırmanın yollarını aramaktadır (Bashir ve Haji Ali 2012:76). Müslüman ülkelerin günümüzde oluşturdukları zekâtın organizasyonel yapısı Şekil 6’da verilmiştir.

Şekil 6: Müslüman Ülkelerin Zekât Yapısı

Şekil 6’da ifade edildiği üzere bir kısım ülkeler herhangi bir kanuni düzenleme yapmayıp zekât ibadetini Müslümanların kendi uhdesine bırakırken, bir kısım ülkeler zekâtı yeniden canlandırmak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Kanuni düzenleme yapan ülkeler zekât ödemesini zorunluluk ve gönüllülük esasına dayalı olarak iki farklı şekilde toplamaktadır. Tablo 13’te kurumsal zekât sistemi olmayan ülkeler yer almaktadır. Zekât, bu ülkelerde yaşayan Müslümanların kendi inisiyatifine bırakılmıştır.

Tablo 13: Kurumsal Zekât Sistemi Olmayan Müslüman Ülkeler

Ülkeler				
1	Afganistan		11	Senegal
2	Azerbaycan		12	Sierra Leone
3	Burkina Faso		13	Somali

Tablo 13 (Devam): Kurumsal Zekât Sistemi Olmayan Müslüman Ülkeler

Ülkeler			
4	Çad	14	Suriye
5	Gine	15	Tacikistan
6	Kazakistan	16	Gambiya
7	Mali	17	Tunus
8	Moritanya	18	Türkiye
9	Fas	19	Türkmenistan
10	Nijer	20	Özbekistan

Kaynak: Powell 2009:100-101 tarafından verilen bilgiler araştırmacı tarafından güncellenmiştir

Yukarıda verilen yirmi ülkenin aksine Tablo 14’te hukuki ve kurumsal alt yapıları tamamlamış, zekâtın toplanması ve dağıtılması görevini ifa eden kurumsal zekât idaresine sahip ülkeler bulunmaktadır. Bahreyn, Bangladeş, Birleşik Arap Emirlikleri, Brunei, Cezayir, Cibuti, Filistin, Malezya, Mısır, İran, Umman, Ürdün, Kuveyt ve Lübnan gibi bazı ülkelerde gönüllük esasına dayalı kurumsal zekât idaresi varken Endonezya, Libya, Katar, Pakistan, Singapur, Sudi Arabistan, Sudan ve Yemen gibi ülkelere zorunluluk esasına dayalı kurumsal zekât idaresini vardır.

Tablo 14: Kurumsal Zekât Sistemine Sahip Müslüman Ülkeler

Gönüllülük Esasına Göre Zekât Toplayan Ülkeler		Zorunluk Esasına Göre Zekât Toplayan Ülkeler	
1	Bahreyn	1	Endonezya
2	Bangladeş	2	Libya
3	Birleşik Arap Emirlikleri	3	Katar
4	Brunei	4	Pakistan
5	Cezayir	5	Singapur
6	Cibuti	6	Sudi Arabistan
7	Filistin	7	Sudan
8	Malezya	8	Yemen
9	Mısır		
10	Irak		
11	İran		
12	Umman		
13	Ürdün		
14	Kuveyt		
15	Lübnan		

Kaynak: Powell 2009:100-101; Hammad 2022: 19 tarafından verilen bilgiler araştırmacı tarafından güncellenmiştir.

Genel itibariyle gelir seviyesi nispeten yüksek olan Müslüman ülkelerin merkezi zekât kurumuna sahip olduğu görülmektedir. Suudi Arabistan, Mısır, Libya ve Endonezya hariç, diğer tüm zekât yönetim kurumları İslâm İşleri Bakanlığı tarafından

idare edilmektedir. Suudi Arabistan zekâtı bir vergi olarak kabul etmiş; bu nedenle zekât, Zekât ve Vergi Genel İdaresi altında yönetmektedir. Diğer taraftan Kuveyt'te zekât yönetimi iki bakanlık tarafından paylaşılmaktadır: İslâm İşleri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı. Bahreyn'de zekâtı Adalet ve İslâmi İşler Bakanlığı yönetmektedir (Afshari 2022:20). Zekât kurumları İran'da İmam Humeyni Yardım Komitesi, Libya'da Bakanlar Kurulu, Malezya'da Devlet İslâm Dini Konseyleri, Mısır'da El Ezher ve Sudan'da Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Diğer taraftan Nijerya'da eyaletler arasında farklılıklar mevcuttur. Öyle ki bazı eyaletlerde zorunluyken bazı eyaletlerde gönüllülük esası söz konusudur. Seçilmiş Müslüman ülkelerde uygulanan zekât kurumları sırayla anlatılacaktır.

5.1. BAHREYN

Bahreyn Krallığı zekâtın, ekonomik istikrar, refah ve sosyal adalete yaptığı katkıdan dolayı zekâta ehemmiyet göstermiştir. Bu amaçla Zekât ve Sadaka Fonu, İsa bin Salman Âl Khalifa döneminde, Adalet ve İslâmi İşler Bakanlığının teklifi üzerine 22.03.1979 tarihli 1323 Sayılı Resmî Gazete'nin 8 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin yayımlanmasıyla kurulmuştur. Zekât Fonu, tüzel kişiliği haiz, mali ve idari olarak bağımsız bir kurum olarak ihdas edilmiştir. Böylece çağın şartlarına uyumlu dini ve iktisadi ihtiyaçları karşılayacak zekât fonlarının yönetilmesi konusunda uzmanlaşmış resmi bir kurum aracılığıyla zekât ibadetinin meşru bir zeminde yerine getirilmesi sağlanmıştır (<https://zakafund.bh/> 2024).

Tablo 15'te Bahreyn'de zekâtla ilgili çıkartılan kanunlar yer almaktadır.

Tablo 15: Bahreyn Zekât ve Sadaka Fonu Mevzuatları

Tarih	Resmî Gazete Sayısı	Mevzuat
14/07/1993	2068	Zekât Fonu'nu kuran 1993 tarih ve (12) sayılı Kanun Hükmünde Kararname
22/03/1979	1323	Zekât Fonu'nu kuran 1979 tarih ve (8) sayılı Kanun Hükmünde Kararname

Kaynak: https://zakafund.bh/?page_id=8 2024.

1979 yılında Zekât Fonu'nu kuran kararname 1993 yılında yerini 2068 Sayılı Resmî Gazete de yayımlanan 12 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye bırakmıştır.

1993 tarihli kararnameyle; zekâtların toplanması ve hak sahiplerine dağıtılması, zekât farkındalığının arttırılması ve kaynakların geliştirilmesine ilişkin fonun planlama, denetleme ve geliştirme süreçlerini temin edecek nitelikte organizasyonel yapının

kurulması hedeflenmiştir. Bu hedefe uygun olarak zekât toplama ve dağıtma mekanizmalarını düzenleyen ve denetleyen üst ve alt komiteler oluşturulmuştur. Bununla birlikte tüm bu organizasyonel yapıyı daha sağlam bir zemine oturtacak güvenilirlik, şeffaflık, adalet, dürüstlük ve dayanışma temelli değerler belirlenmiştir (<https://zakafund.bh/> 2024).

Bahreyn Krallığı'nda Zekât Fonu'nu kuran 1993 tarih ve 12 sayılı kanun hükmünde kararnameye göre:

1. Zekât Fonu Yönetimi Kurulu: Üçü daimî temsilcisi olmak üzere dokuz üyeden oluşmaktadır. Daimî üyeler Adalet, İslâmi İşler ve Vakıflar Bakanlığı İslâmi İşler Dairesi temsilcisi, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı temsilcisi ile Maliye ve Milli Ekonomi Bakanlığı temsilcilerinden oluşmaktadır. Diğer altı üye Adalet ve İslâmi İşler Bakanı tarafından zekât toplayan hayır kurumlarının yönetim kurulu üyeleri öncelikli olmak üzere Bahreyn vatandaşları arasından 4 yıllığına atanır.

2. Zekât Fonu Yönetim Kurulun Yetkileri: Fon yönetim kurulu aşağıda belirtilen yetkilere sahiptir.

a. Zekât fonunun kaynak ve gelirlerinin İslâm hukuku çerçevesinde dağıtımının yapılmasını sağlamak.

b. Kanunda belirtilen zekât sistemiyle ilgili her konuda Müslümanların sorularına cevap vermek.

c. Zekât fonu kararnamesinin uygulanması ve hayırseverlerden gelen zekât ve sadakaların dağıtılmasına ilişkin gerekli kararları almak ve uygulamak.

3. Yönetim Kurulu Toplantı Şekli: Toplantılar başkan veya vekilinin daveti üzerine yapılmaktadır. Toplantı en az beş üye ile toplanmakta ve kararlar oy çokluğuyla alınmaktadır. Eşitlik olması halinde başkanın kararı sonucu belirlemektedir.

4. Vergi ve Muafiyet: Fonun tüm işlemleri ve varlıkları her türlü vergi ve harçtan muaftır.

Bahreyn Zekât ve Sadaka Fonu'nun organizasyonel süreçleri şeffaflık ve dürüstlük ilkesine istinaden mali ve idari olarak gözetim altındadır. Denetimler dört farklı şekilde yapılmaktadır. Bunlar (<https://zakafund.bh/> 2024):

1. Dış Denetim Ofisi: Onaylanmış uluslararası ilke ve normlar çerçevesinde resmi hesap uzmanları tarafından gerekli incelemeler yapılmaktadır.

2. Mali Denetleme Bürosu: Fonun mali faaliyetlerini denetlenmekte ve ihlalleri tespit ederek temsilciler meclisine bildirilmekle görevlidir.

3. Maliye Bakanlığı: Tahmini bütçe ve kesin hesapların onaylanması, mali faaliyetlerin güvenilirliği, mevzuat ve sistemlere uygunluğunun sağlanmasından sorumlu devlet organıdır.

4. Temsilciler Meclisi: Fonun faaliyet ve çalışmaları üzerinde yasama ve gözetim yetkisine sahiptir. Ayrıca tahmini bütçenin ve kesin hesabın onaylanmasında temel bir role sahiptir.

5.2. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

Birleşik Arap Emirlikleri'nde Zekât Fonu, 15 Kasım 2003'te 4 sayılı Federal Kanun yayınlanarak Devlet bünyesinde tüzelkişiliği haiz, mali ve idari bağımsızlığa sahip, Adalet, İslâmi Hizmetler ve Vakıflar Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. Fonun Abu Dabi şehrinde merkezi olmasına karşın yönetim kurulu kararıyla bütün şehirlerde şube kurma yetkisine sahiptir. 4 sayılı Federal Zekât Fonu Kanuna göre:

1. Zekât Fonunun Amacı: Zekât fonlarının toplanması ve hak sahiplerine dağıtılması, toplumsal farkındalığın oluşturulması ve toplumsal dayanışma ve merhamet duygularının teşvik edilmesidir.

2. Fon Kaynakları: Müslümanların doğrudan fona veya dolaylı olarak verdikleri zekâtlar, Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen bağış hibe ve yardımlar, devletin genel bütçesinde Fonun idari giderlerine ilişkin harcamalar için yapılan fon tahsisleri ve fonun amaçlarıyla çelişmeyen faaliyetler sonucunda elde edilen fonlar şeklindedir.

3. Fon Yönetim Kurulu: Fonun faaliyetlerini denetleyen ve hedeflerine ulaşmak için gerekli tüm yetkileri kullanan en üst makam Yönetim Kuruludur. Yönetim Kurulu'na Adalet, İslâmi İşler ve Vakıflar Bakan'ı başkanlık yapmaktadır. Fona üye ataması Bakanlar Kurulunun uygun gördüğü sayıda üç yıllığına yapılmaktadır.

4. Fon Yönetim Kurulunun Yetki ve Görevleri:

a. Fonun genel politikasını belirlemek, İslâm hukuku sınırları dâhilinde fonların harcanmasına izin vermek.

b. Müslümanlara zekâtın hikmetini hatırlatmak ve onları zekât vermeye teşvik etmek için gerekli olan faaliyetleri yürütmek.

c. Zekât Fonu ile zekât toplayan hayır kurumları ve diğer yardım kuruluşları arasında İslâm hukukunun sınırları dâhilinde faaliyetlerin sürdürülmesi için koordinasyon ve iş birliği yapmak.

d. Hesap uzmanlarını atamak, çalışma alanlarını belirlemek ve raporlarını onaylamak.

e. Fonun yıllık bütçe taslağını ve kesinleşmiş hesap cetvellerini hazırlayarak Bakanlar Kuruluna onaylanması için sunmak.

f. Fonun organizasyon yapısı, personel ve mali politikasını belirlemek.

g. Fonun işleyişine ilişkin kanun teklifleri hazırlamak.

h. Genel sekreterliğe bağlı kurullar oluşturmak.

i. Kanunun hükümlerini uygulamak için gerekli kararları almak.

5. Yönetim Kurulunun Toplanma ve Karar Alma Usulü: Yönetim Kurulu, başkanının daveti üzerine en az üç ayda bir toplanır, Kurul başkanı gerektiğinde daha fazla toplantıya çağırabilir veya üyelerinin en az üçte ikisinin talebi üzerine toplanabilir. Diğer taraftan Kurulun toplanması, üye sayısının en az üçte ikisinin katılımı olmadıkça alınan karar geçerli olmaz. Kararlar toplantıya katılan üyelerin çoğunluğuyla alınır, eşitlik halinde başkanın oyu belirleyici olmaktadır.

6. Fon Sekreteryaasının Görevleri: Kurul toplantılarını hazırlamak, alınan kararların uygulanmasını ve kendisine tevdi edilen işleri takip ve koordine etmek olarak ifade edilebilir. Bunların yanı sıra aşağı sıralanan görevleri yerine getirmekten sorumludur:

a. Zekât fonuna ait fonlarının yönetim ve harcama planları önerilerde bulunmak.

b. Zekât fonuna ilişkin ihtiyaca göre kanun ve yönetmeliklerin hazırlanmasına yönelik önerilerde bulunmak.

c. Fonun yıllık bütçe ve kesin hesap taslaklarını hazırlamak.

d. Yönetim kuruluna sunulmak üzere denetçiler tarafından rapor hazırlamasını sağlamak.

e. Fonun işleyişi hakkında yönetim kuruluna periyodik olarak rapor vermek.

7. Komitelerin Sekreteryaaya Rapor vermesi: Zekât Komisyonu ve Dağıtım Komitesi düzenli olarak Sekreteryaaya rapor vermek zorundadır. Bu komiteler:

a. Şer'i Komisyon: Zekât hükümleri hakkında şer'i görüş bildirmekle mükelleftir. Komisyon bu görüşleri ve temel dayanaklarını kamuoyuna açıklar.

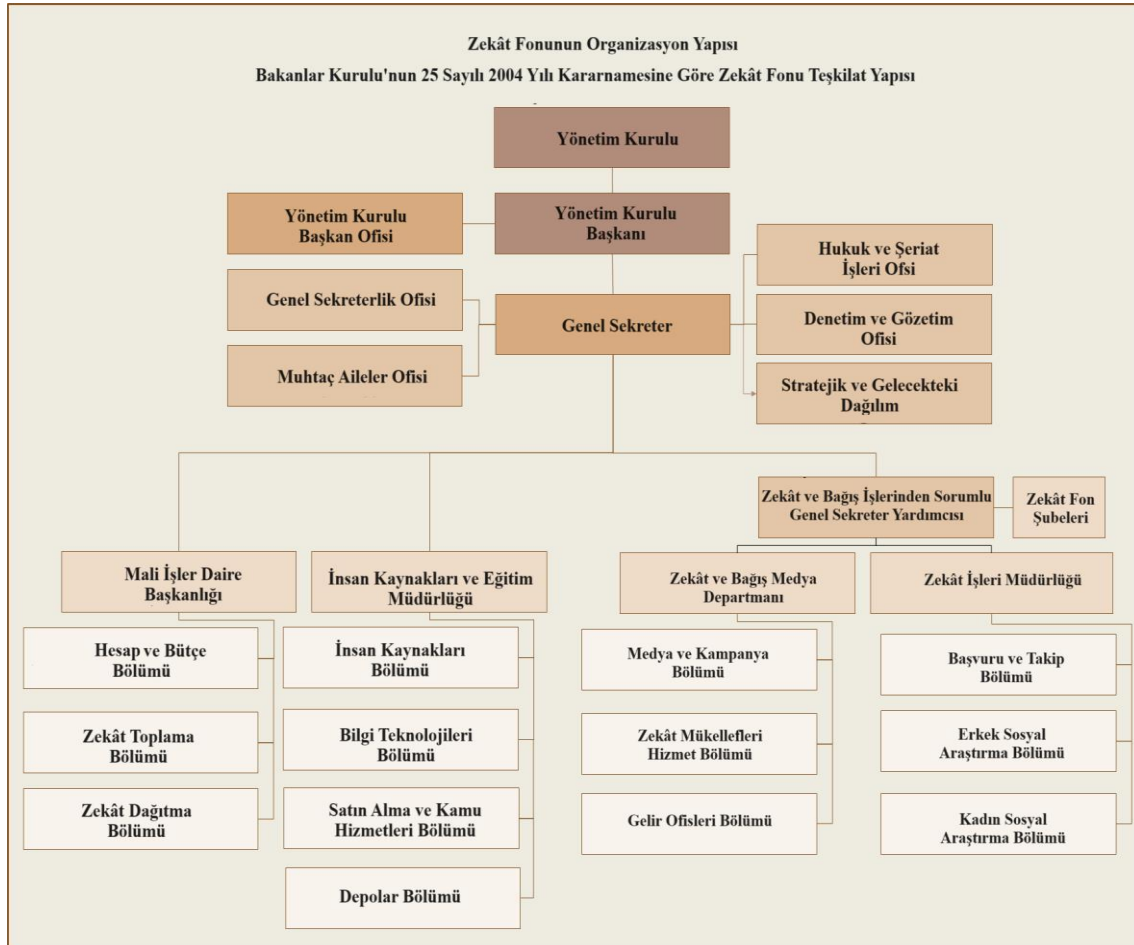
b. Dağıtım Komitesi: Toplanan zekât fonunun İslâm hukukuna göre mükelleflere dağıtılması için politikalar hazırlamaktan sorumludur.

8. Genel Sekreter: Adalet, İslâmi İşler ve Vakıflar Bakanının önerisi üzerine federal bir kararname ile Genel Sekreter ve bir Genel Sekreter Yardımcısı atanır. Bakan vekili olarak görev yapan Genel Sekreterin; Kurul'un kararlarını uygulamak, sekretaryanın işleyişini sağlamak ve fonu üçüncü kişilere ve ona karşı açılan davalarda temsil etmek gibi görevleri vardır.

9. Vergi Muafiyeti: Fon her türlü vergi ve resimden muaf tutulmuştur.

Birleşik Arap Emirlikleri Zekât Fonu'nun organizasyon şeması Şekil 7'de gösterilmiştir.

Şekil 7: Birleşik Arap Emirlikleri Zekât Fonu Organizasyon Yapısı

Kaynak: https://www.zakatfund.gov.ae/zfp/web/Page_organizational.aspx 2024.

Birleşik Arap Emirlikleri Zekât Fonu'nun organizasyonda en üst düzey organ Yönetim Kurulu'dur. Genel sekreter, yönetim kurulu başkanına dolayısıyla da yönetim kuruluna bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Genel Sekreter, fonunun faaliyetlerinin sürdürülebilirliğinden sorumlu icra makamıdır.

Zekâtın yararlanacak sınıfların tespiti için Muhtaç Aileler Ofisi, Organizasyonel süreçlerin hukuki işlerini yürütmek için Hukuk ve İslâm Hukuku Ofisi, faaliyetlerin gözetimi için Denetim ve Gözetim Ofisi, zekât fonunun toplama ve dağıtım sürecini kapsayan para akışını ve muhasebe işlerini yürüten Mali İşler Daire Başkanlığı, fonda çalışacak uzmanları, liyakat sahibi profesyonelleri istihdam etme ve gerekli eğitimlerini verme görevini üstlenen İnsan Kaynakları ve Eğitim Müdürlüğü, Genel Sekreter'e bağlı olarak faaliyet göstermektedir.

Hukuki, Mali, İnsan Kaynakları, Denetim ve Gözetim birimleri Genel Sekreter'e doğrudan bağlıyken zekâtın operasyonel süreçleri Genel Sekreter Yardımcısı'na bağlıdır. Genel Sekreter Yardımcısı zekât ve sadakanın toplanması, dağıtılması, toplumsal farkındalığın oluşması ve gelişmesi, kampanyaların yürütülmesi, ihtiyaç sahiplerince yapılan başvuru ve takibinin yapılması konularından sorumlu olarak görev yapmaktadır.

5.3. ENDONEZYA

Zekât, Endonezya'da sömürge öncesi ve sömürge sonrası olmak üzere iki farklı döneme ayrılarak incelenmektedir. Çünkü Endonezya'lı Müslümanlar Japonya ve Hollanda'nın sömürgesi altındayken herhangi bir mevzuat ve kurumsal bir yapı olmadan kendi aralarında Allah'ın emrini yerine getirirken bağımsızlığını elde ettikten sonra zekâtın devlet eliyle toplanması ve dağıtılması konusunda bir irade ortaya koymuştur. Endonezya'da 20.yüzyılın başından 60'lara kadar küçük tavsiye ve temennilerin olduğu kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu manada asıl büyük adım 1968 yılında Badan Âmil Zakât Ajansı (BAZNAS) ihdas edilmesi ve Beytü'l-mal statüsünde çalışmaya başlamasıyla atılmıştır. Başlarda ülkenin her bölgesini kapsayacak bir yapıya sahip olmasa da günümüzde şehirlerden köylere kadar ulaşan bir organizasyona sahiptir (Juwani, 2017: 463-65).

Devlet Başkanı Bacharuddin Jusuf Habibie, ilk olarak 1999 tarihinde 38 sayılı Zekât Yönetimi Kanununu çıkarmıştır. Yasa, Endonezya'da zekât toplayan yarı-hükümet tahsilat kurumu BAZNAS ve hükümet dışı tahsilat kurumlarını Lembaga Âmil Zakat (LAZ) kurumların hesap verebilirliğini düzenleme ve geliştirilmesini kapsamaktadır.

BAZNAS ve LAZ, zekât gelirlerini toplamak, dağıtmak ve etkin bir şekilde yönetme olmak üzere aynı işlevlere sahiptir. Ayrıca bilanço denetimleri ve yıllık raporların hükümete sunma zorunluluğu sayesinde kamunun bilgilendirilmesini teşvik etmektedir. Bu mevzuat genel olarak zekât yönetim kurumlarının faaliyetlerinin düzenlenmesinin yanı sıra gelir vergisine ilişkin de bir maddeye sahiptir. Kanunu'nun 38. maddesinde zekât mükelleflerinin gelir vergisi için %2,5'lik bir indirim alma hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. 2000 tarihli 17 sayılı Vergi Kanunu'nun 9. Maddesi de aynı hükme yer verilmiştir (Adachi 2018:30)

Endonezya'da zekât, kamu ve özel teşebbüs olmak üzere iki farklı kurumsal yapıya sahiptir. Bunlar (Juwani 2017:463-65):

1. Kamu Ulusal Âmil Zekât Kurumu (Badan Âmil Zakat Nasional-BAZNAS)
2. Özel Âmil Zekât Kurumu (Lembaga Âmil Zakat-LAZ)

2011 yılı 23 Sayılı Endonezya Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı kararnamesine göre Endonezya'da Zekât Yönetimi yeniden düzenlenmiştir. Yasaya göre zekâtın hangi mallardan ne kadar alınacağı, zekât toplayan kurumların temel değerleri, kurumsal olarak devletin hangi makamına bağlı olacağı konusunda düzenleme yapılmıştır. Kararnamenin öne çıkan maddeleri şunlardır:

1. Zekât Yönetiminin Kurumsal Yapısı ve Sorumluluk İlkesi: Ulusal düzeyde zekâtı yönetme yetkisi BAZNAS'a aittir. BAZNAS, sorumlu bakan aracılığıyla Cumhurbaşkanına karşı sorumlu devlet kurumudur.

2. BAZNAS'ın Amaçları: Zekât toplama ve dağıtım sürecini planlamak ve denetlenmek, zekât yönetimi ve uygulama süreçlerine ilişkin hesap verilebilirlik ilkesi çerçevesinde raporlar hazırlanması sağlamak, BAZNAS'ın görev ve sorumluluk alanına ilişkin en az yılda bir kez hazırlanan raporu, sorumlu Bakan aracılığıyla Endonezya Meclisine ve Cumhurbaşkanına sunulmasını sağlamak

3. BAZNAS'ın Yönetim Yapısı: Zekât Yönetim Kurumu BAZNAS 11 üyeden oluşmaktadır.

a. 8 üye Ulema, İslâmi Cemaat Liderleri ve profesyonellerden, 3 üye ise Zekât Yönetiminden Sorumlu Bakanlık görevlilerinden oluşmaktadır.

b. Bir başkan ve bir başkan yardımcısı tarafından yönetilmektedir.

c. Her üye 5 yıllığına Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Görev süresi biten üyeler tekrar atanabilmektedir.

d. BAZNAS Başkanı ve Yardımcısı üyeler tarafından seçilmektedir.

e. BAZNAS'ın toplumun farklı kesimlerinden gelen üyeleri Endonezya Cumhuriyeti Temsilciler Meclisi'nin görüşü alındıktan sonra Bakan tarafından önerilmekte ve BAZNAS başkanı tarafından atanmaktadır.

4. LAZ: Zekâtın toplanması, dağıtımı ve kullanması için Bakan veya yetkili kıldığı kimse BAZNAS'a yardımcı olabilmek için STK niteliğinde tüzel kişiliğe haiz LAZ'ı kurabilmektedir.

5. LAZ'ın özellikleri: Özel Zekât Kurumu olan LAZ'ın öne çıkan özellikleri şunlardır:

a. Zekâtla ilgili eğitim, toplumsal farkındalık ve sosyal sektörleri yöneten İslâmi STK olarak tescil edilmiş olması,

b. Faaliyetlerini yürütebilmesi için teknik, idari ve mali yeterliliğe sahip,

c. Kâr amacı gütmemesi,

d. Zekâtla halkın refahını sağlamaya yönelik bir planlamaya sahip olması,

e. İslâm hukuku ve finansal olarak periyodik denetlenmeye razı olması.

6. LAZ'ın Denetim ve Rapor Yükümlülüğü: Zekât toplama ve dağıtımına ilişkin periyodik olarak denetlenmiş raporları BAZNAS'a vermekle yükümlüdür.

7. Zekâtın Toplanma Şekli: Endonezya'da zekât başışçısı yetkili kılınmış BAZNAS veya LAZ'a zekâtını ödemek durumundadır. Ödediği tutar vergiye tabi gelirinden mahsup edilmektedir.

8. Zekâtın Kullanılması: Müstahiklerin ihtiyaçları giderildikten sonra kalan fon yönetmeliğe uygun olarak yoksullara yardımda bulunmak ve ümmetin niteliğini geliştirmek amacıyla üretime yönelik işlerde kullanılabilir.

9. Raporlama: Zekât, sadaka ve diğer dini sosyal fonlara ilişkin raporlamalar aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

a. Eyalet, il ve ilçe BAZNAS'ları zekât, infak, sadaka ve diğer dini sosyal fonların yönetiminin uygulanmasına ilişkin raporları periyodik olarak il BASNAS'larına ve Eyalet hükümetlerine sunmak zorundadır.

b. LAZ, ilgili raporları periyodik olarak BAZNAS'a ve Eyalet hükümetine sunmakla yükümlüdür.

c. BAZNAS ülke genelinde gerçekleşen zekât, infak, sadaka ve diğer dini sosyal fonlara ilişkin fonların yönetim uygulamasına ilişkin raporunu periyodik olarak sorumlu Bakan'a sunmak zorundadır.

d. BAZNAS yıllık mali verilerine ilişkin raporu yazılı basın veya elektronik medya aracılığıyla kamuya ilan etmekle yükümlüdür.

e. BAZNAS yasa tarafından kendisine verilen görevleri yerine getirirken katlanacağı maliyetler konusunda Devlet bütçesinden ayrılan pay ve toplanan zekâtlardan âmil sıfatıyla elde ettiği fon ile finanse edilmektedir. BAZNAS ve LAZ âmil haklarını operasyonel faaliyetlerin finansmanı için kullanabilmektedir.

10. Halkın Katılımı: Kurumlar tarafından herhangi bir usulsüzlük yapılması durumunda gerekli bilgilendirilmenin Endonezya vatandaşlarına yapılması şeklindedir.

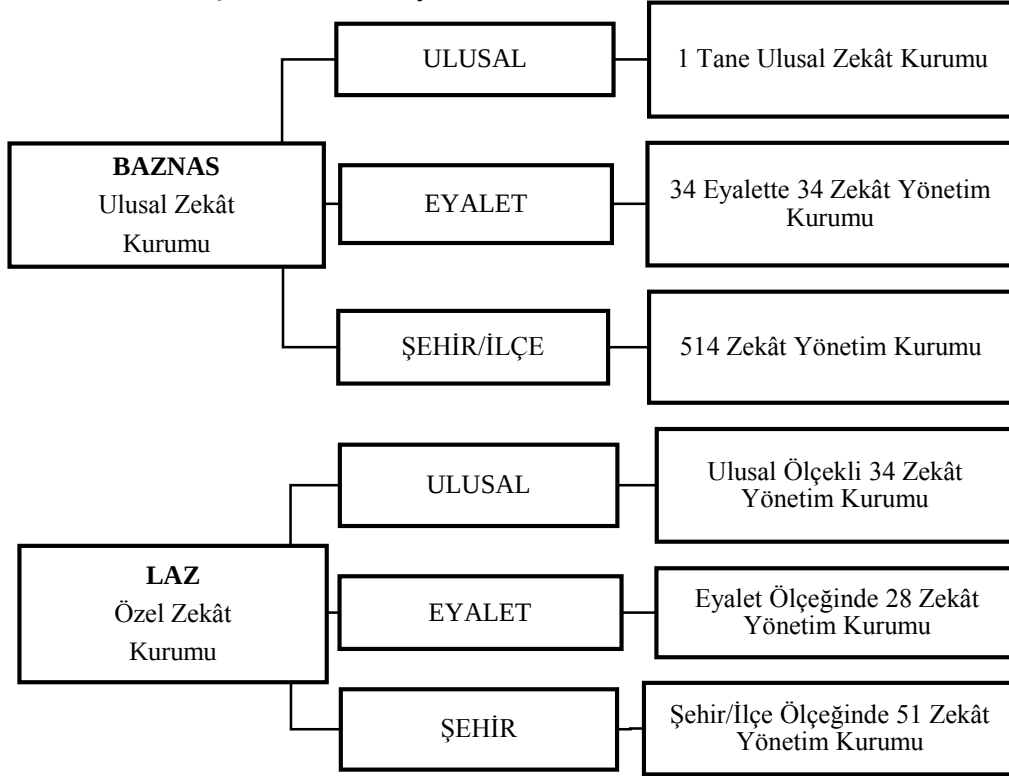
11. İdari Yaptırım: Zekât kurumları yasa da öngörülen görev ve sorumluluklarda zafiyet olması durumunda durumun ağırlığına göre; yazılı uyarı, faaliyetlerin geçici olarak durdurulması ve zekât toplama ruhsatının iptal edilmesi şeklinde idari yaptırımlar uygulanmaktadır.

12. Zekât Kurumları ve Fonlarına İlişkin Yasaklar: Zekât yönetim kurumları bünyesinde bulunan zekât, sadaka ve diğer dini sosyal fonlar üzerinde kimse herhangi bir hak iddia edemeyeceği gibi fonların rehin ve hibe olarak verilmesi de mümkün değildir. Yetkili memurun izni olmaksızın hiçbir kimse âmil sıfatıyla hareket edemez.

13. Cezai Hükümler: Zekâtını kanuna ve İslâm hukukuna aykırı olarak kasıtlı bir şekilde müstahiklere vermeyen Müslümanlara veya dağıtmayan amillere 5 yıl hapis cezası veya azami olarak beş yüz milyon rupi para cezasıyla cezalandırılmaktadır.

Endonezya Kurumsal Zekât sisteminde BAZNAS ve LAZ olmak üzere şekil 8'de gösterildiği gibi iki farklı kurum vardır. Bu kurumlar, ulusal bazdan ilçelere kadar uzanan organizasyonel yapıya sahiptir.

Şekil 8: Endonezya Kurumsal Zekât Yönetim Sistemi

Kaynak: National Zakat Statics, 2023:2.

BAZNAS, 2011 yılı 23 sayılı kanun çerçevesinde ulusal düzeyde zekât, infak ve sadaka toplama ve dağıtma görevini Kur’ân ve Sünnete göre yapan, Din İşleri Bakanlığı aracılığıyla Endonezya Cumhurbaşkanlığına sorumlu ve bağımsız kamu kurumudur (Fikri vd. 2021:328). BAZNAS, Şekil 8’de gösterildiği üzere, 2023 itibariyle 1’i ulusal çapta, 34 eyalet ve 514 tane şehir ve ilçelerde olmak üzere toplam 549 zekât yönetim kurumu aracılığıyla Endonezya’da hizmet vermektedir.

LAZ, Endonezya özel teşebbüslerin bir araya gelerek eyalet, şehir ve ilçelerde hizmet veren zekât yönetim kurumudur. 2023 yılı itibariyle 34 ulusal, 28 eyalet, 51 ise il ve ilçe merkezlerde olmak üzere toplam 113 tane Zekât Yönetim Kurumu LAZ’a bağlı olarak hizmet vermektedir.

5.4. İRAN

Şii mezhebinin hâkim olduğu İran’da zekât, yasal bir yükümlülükten ziyade ahlaki bir sorumluluk olarak görülmektedir. Zekâtın tarihsel gelişimine bakıldığında İran devrimi (1979) sonrasında toplumdaki yoksul sınıfların ekonomik, kültürel ve sosyal sorununun çözülmesi, yoksul sınıfların güçlendirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla İmam Humeyni Yardım Komitesi (IKRF) kurulmuştur (<https://emdad.ir/fa> 2024). 1989 yılından itibaren İran’da kurumsal olarak IKFR, zekât toplamaya ve

dağıtmaya başlamıştır. 1996 yılına gelindiğinde zekât operasyonunu yönetmek üzere Plan ve Bütçe Teşkilatı bünyesinde Zekât Rehabilitasyon Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Faaliyetlerini 2004 yılına kadar sürdüren müdürlük, zekâtla ilgili bütün görev ve yetkilerini IKRF'ye devretmiştir. Böylece IKRF, zekât, sadaka, fitre, İran hükümetinin mali desteği ve diğer bağışları toplayan kurum hâline gelmiştir (Afshari 2022:20).

İran İslâm Cumhuriyeti'nde yürürlükte olan Zekât Kanunu 2011 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunda zekâtın organizasyonel ve yönetsel süreçleri düzenlenmiştir. Öne çıkan bazı maddeleri şunlardır:

1. Zekât Merkezi Konseyi: Zekâtın toplanması, dağıtılması ve bunlara ait bütün süreci yönetme yetkisi Zekât Merkezi Konseyi'ne aittir. Konseyin temel amacı, zekât vermeyi teşvik etmek ve buna bağlı işleri düzenlemektir. Zekât Merkezi Konsey üyeleri aşağıda sıralanmıştır:

a) Konsey başkanı, (İmam Humeyni Yardım Komitesi Genel Sekreteri veya Vekili)

b) Planlama ve Stratejik Denetimden Sorumlu Başkan Yardımcısı

c) İşleri Bakanı

d) Tarım Bakanı

e) Ekonomik İşler ve Maliye Bakanı

f) Kooperatifler, Çalışma ve Sosyal Refah Bakanı

g) İran İslâm Cumhuriyeti Radyo ve Televizyon Kurumu Başkanı

h) Cuma İmamları Politika Konseyi Başkanı

i) İslâmi Propaganda Örgütü Başkanı

j) İslâm Parlamentosu Ekonomik Komisyonundan bir temsilci

2. Zekât Merkezi Konseyinin Görevleri:

a) Zekâtın toplanması ve dağıtılmasına ilişkin temel politikaları belirlemek.

b) Zekâtın tanıtım ve geliştirilmesine yönelik politika oluşturmak, zekât verme konusunda halkı bilinçlendirmek ve yönlendirmek amacıyla eğitimler düzenlemek.

c) Zekât Kanununun uygulanması için yurt genelinde görev yapan vali, kaymakam, İslâmi şura üyeleri ve cuma imamaları arasında koordinasyon, denetim ve etkin katılımı sağlanmak ve bu sürece yönelik planlanmalar yapmak.

3. Zekât Konseyi'nin Toplanma ve Karar Alma Şekli:

a) Toplantılar üyelerin üçte ikisinin hazır bulunmasıyla yapılır.

b) Kararlar toplantıda hazır bulunanların çoğunluğuyla alınır.

c) Yılda en az dört defa toplanır, gerekli hallerde konsey başkanının talebiyle olağanüstü toplanabilir.

4. Teşkilat Yapısı: İran'da zekât kurumunun teşkilat yapısı Zekât Merkezi Konseyi, Eyalet, Şehir ve ilçelerde bulunan Zekât Meclisleri'nden oluşmaktadır. İstisnai durumlarda veya zekâtın genişlemesi için kasaba ve köylerde zekât meclisleri kurulabilmektedir.

5. Zekât Fonun Dağıtılması: Zekât Merkezi Konseyinin belirlediği yerlere Eyalet, il ve ilçe sekreteraryaları, toplanan zekâtı diğer yardımlarla birlikte dağıtmaktadır.

5.5. KATAR

Zekât fonu, Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanlığı bünyesinde (8) sayılı kanunla 1992 yılında kurulmuş olup, fiili faaliyetine 1995 yılında başlamıştır. Zekât fonu, zekât paralarını mükelleflerden toplayıp Kur'ân'da adı geçen sınıflara dağıtmak üzere faaliyet göstermektedir. Zekât, ulusal katılım bankalarında açılan, masrafları bakanlıkça karşılanan “Zekât Fonu Hesabı”nda toplamaktadır. Katar Devleti, toplumu hayırseverliğe ve fedâkarlığa davet etmek için medya kampanyaları, bilimsel fıkıh kursları, muhasebecilere yönelik kurumsal zekât hesaplama kursları, seminerler, zekât konferansları ve düzenli eğitimler düzenleyerek zekâtın yaygınlaştırılması ve toplumsal farkındalığın artırılması için faaliyetler yürütmektedir (<https://www.zf.org.qa/Home/NSHA> 2024).

Zekât Fonu, Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanlığı nezdinde Zekât İşleri Dairesi Başkanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir (<https://www.zf.org.qa/Home/About> 2024). Zekât İşleri Dairesi, zekât fonlarını toplama ve bunları Katar'daki meşru şartları taşıyan müstahiklere dağıtma yetkisine kanunla sahip devlet organıdır. Zekât yükümlülüğünün yerine getirilebilmesi için kurum, şirket veya şahıslara ait zekâtın hak sahiplerine ulaşmasını sağlamak için ülke geneline yayılmış Zekât İşleri'nin ofisleri ve

toplama merkezleri vardır. Bu merkezlerde hem zekât mükelleflerinin zekât miktarı hesaplanmasına yardımcı olunmakta, hem de ihtiyaç sahiplerinin taleplerini değerlendirerek hak eden müstahiklere dağıtılmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Düzenli olarak sağlanan aylık para yardımı, gerektiğinde bir kez ödenen toplu yardım, hastaların tedavi masrafları, farklı eğitim kademelerinde öğrencilerin öğrenim ücretleri, borçlu ve yoksulların sıkıntılarını giderecek ve daha sonra ailelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda para yardımı, yıl boyunca yiyecek ve kıyafetin yanı sıra ramazan kolisi ve kurban eti dağıtımı şeklinde dağıtım yapılmaktadır (<https://www.islam.gov.qa/inner/ministry-department> 2024).

Zekât Fonu Kurulması Hakkında 8 sayılı Kanun 2021 yılında yürürlükten kaldırılarak 12 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir. Zekât Fonunun, gözetim ve denetimi ile kamu kurumlarına ait yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir (<https://www.almeezan.qa/LawPage.aspx?id=420&language=ar> 2024). Ayrıca Zekât Fonu, mali ve idari özerkliğe sahip tüzel kişilik olarak belirtilmiştir. Kanunda öne çıkan bazı hükümler şu şekildedir

1. Zekât Fonun Kaynağı ve Dağıtımı: Zekât Fonunun Zekât paraları, Müslümanlar tarafından dağıtılmak istenen sadaka, bağış ve hibeler ile Vakıf ve İslâmi İşler Bakanlığı bütçesinden fonun yıllık işletme bütçesine ayırdığı paydan oluşan bağımsız bir bütçesi vardır. Zekât için toplanan fon ile diğer fonlar ayrı bir hesapta tutulması şartıyla, katılım bankalarına yatırılmaktadır. Bu fonlar sadece yasada belirtilen zekât harcamalarında kullanılmaktadır.

2. Fonun Yönetimi ve İşleri: Vakıf ve İslâmi İşler Bakanı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla oluşturulacak bir başkan ve altı üyeden oluşan bir yönetim kurulu tarafından yönetilmektedir. Yönetim kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır ve yeniden atanabilme hakkına sahiptirler. Fonun yönetim kurulunun teklifi üzerine, Vakıf ve İslâmi İşler Bakanı tarafından müdür ataması yapılmaktadır. Söz konusu atama kararında müdürün yetki ve sorumlulukları belirtilmektedir. Fon müdürü, yönetim kurulu toplantılarına katılma yetkisine sahip olmasına karşın oy kullanma hakkı yoktur

3. Yönetim Kurulunun Yetkileri:

a) Fonun genel politikalarını belirlemek.

b) Yasal olarak belirlenmiş konularda öncelik sıralamasını yaparak ödemeleri yapmak.

c) Zekâtın unsurlarını, önemini ve amacını Müslümanlara açıklamak ve hatırlatmak amacıyla bilgilendirici çalışmalar yapmak.

d) Kurulun iç işlerini düzenlenmek amacıyla idari ve mali işlere yönelik yönetmelikler hazırlamak ve bunu Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanı'nın onayına sunmak.

e) Zekât fonu müdürünün atanması için teklifte bulunmak ve yetkilerini belirlemek.

f) Yıllık bütçe ve kesin hesaplarını hazırlamak ve bu hesapları Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanı'nın onayına sunmak.

g) Fon hesaplarının yıllık veya gerekli durumlarda denetimi için hesap uzmanlarını görevlendirmek.

h) Bakanlar kuruluna sunulmak üzere Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanı'na, görüş ve tavsiyelerin de yer aldığı fonun yıllık faaliyet raporunu hazırlayıp sunmak.

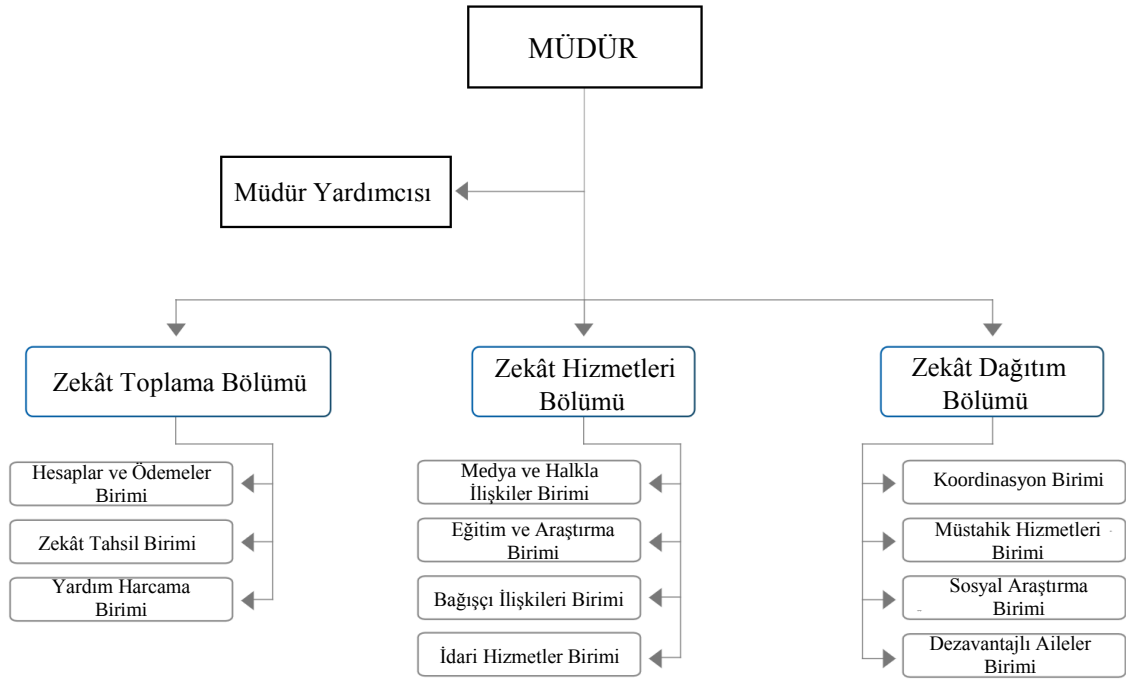
4. Vergi Muafiyeti: Zekât fonuna ait fon ve mal varlığıyla ilgili tüm işlem ve talepler her türlü vergi ve harçtan muaftır.

5. Denetim: Fonun denetimi, bakanlık iç denetim birimi, sayıştay ve dış denetim olmak üzere üç farklı şekilde yapılmaktadır. Rutin denetimler bakanlığın iç denetimden sorumlu birimi tarafından yapılmaktadır. Söz konusu hesap işlemlerinin denetlenmesi bakanlar kurulu kararıyla sayıştay tarafından yapılmaktadır. Bunun haricinde bakan, bağımsız hesap uzmanları ve denetçi görevlendirme yetkisine sahiptir.

6. İmtiyazlar: Zekât fonlarına herhangi bir nedenle zamanaşımı uygulanamaz veya el konulamaz. Başka bir yatırım yöntemine yatırım yapılması da caiz değildir.

Şekil 9'da Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösteren Katar Zekât Kurumunun Organizasyon Yapısı gösterilmiştir. Katar Zekât Kurumunun en üst yetkili organı Müdür'dür. Müdürün bir yardımcısı bulunmaktadır. Zekât faaliyetlerinin yönetimine ilişkin zekât toplama, zekât hizmetleri ve zekât dağıtım bölümleri vardır. Zekât toplama bölümünde; hesaplar ve ödeme, zekât tahsil ve yardım harcama birimi bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Zekât hizmetleri bölümünde ise medya ve halkla ilişkiler birimi, eğitim ve araştırma birimi, bağışçı ilişkileri birimi ve idari hizmetler birimi vardır. Zekât dağıtım bölümünde koordinasyon, müstahik hizmetleri, sosyal araştırma ve dezavantajlı aileler birimi bulunmaktadır.

Şekil 9: Katar Zekât ve Sadaka Fonunun Organizasyon Yapısı

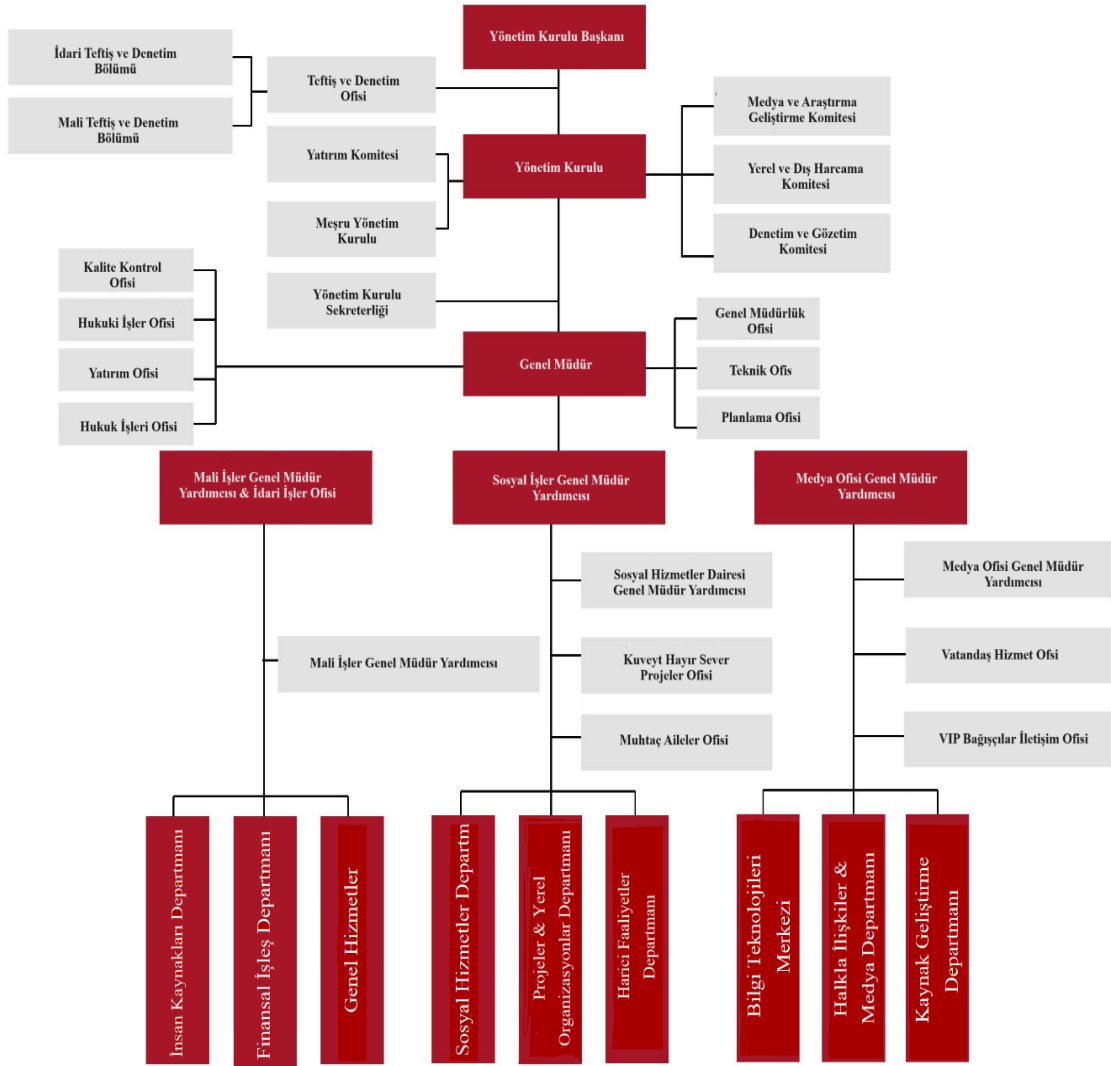
Kaynak: <https://www.zf.org.qa/Home/OragStructure> 2024.

5.6. KUVEYT

Kuveyt Zekât Kurumu (KZH), 16 Ocak 1982 tarihinde yayımlanan kanun ile kurulmuştur. KZH, "İslâm hukuku ve kurumsal yönetim ve kalite standartlarıyla uyumlu mali ve idari sistemlere malik, toplumun kalkınma ihtiyaçlarına göre" zekâtın yurt içinde ve yurt dışında toplanması ve dağıtılmasıyla ilgilenen idari ve mali özerkliğe sahip kamu kurumu olarak kurulmuştur. Operasyonel faaliyetleri, hem Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanlığı tarafından (Leichtman 2017:10) hem de Fıkıh Komisyonu tarafından denetlenmektedir (Khan 1995:70).

Kuveyt'te 1982 yılında yayımlanan 5 sayılı zekât kanun ile KZH, Vakıflar ve İslâmi İşler Bakanlığı'na bağlı bir devlet kurumu olarak kurulmuştur. Bu kanunu 2006 yılında çıkarılan 46 sayılı zekât kanunu izlemiştir. 2006 yılındaki kanunda Maliye Bakanlığı'na şirketlerden zekât toplama yetkisi verilerek önemli bir değişiklik yapılmıştır. Böylece KZH, hem Vakıf ve İslâmi İşler Bakanlığı hem de Maliye Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir (Ahmad 2015:9-10). KZH'nin organizasyonel yapısı Şekil 10'da verilmiştir.

Şekil 10: Kuveyt Zekât Kurumunun Organizasyonel Yapısı

Kaynak: https://www.zakathouse.org.kw/zakateng_page.aspx?id=659 2024.

Şekil 10'a gösterildiği üzere Kuveyt Zekât Kurum'unun en üst kademesi yönetim kuruludur. İdari ve mali denetimin etkin bir şekilde yapılabilmesi için teftiş ve denetim ofisi yönetim kurulu başkanına doğrudan bağlıdır. Ayrıca yönetim kuruluna bağlı olarak faaliyet yürüten denetim ve gözetim komitesi de mevcuttur. Zekât Kurumunun toplumsal farkındalığın geliştirilmesi için medya ve araştırma geliştirme komitesi, yurt içi ve yurt dışı harcama komitesi ve yatırım komitesi, yönetim kuruluna bağlı olarak faaliyet göstermektedir. Genel müdür yönetim kurulunun stratejilerini gerçekleştirmek ve hedeflerine ulaşmasını sağlamak için icracı pozisyonda işleri yönetmektedir. Sosyal işler, medya ofisi ve mali işlerden sorumlu genel müdür yardımcısı bu konularda kendisine yardımcı olmaktadır.

KZH'nin organizasyonel şeması ve çalışma süreci incelendiğinde bir taraftan çoklu denetim mekanizması ile yüksek güvenilirlik seviyesine sahip olmayı hedefleyen, diğer taraftan medya ve ar-geyi etkin bir şekilde kullanarak toplumsal farkındalığı artırmayı amaçlayan, şeffaf bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

KZH'nin zekâtı dağıtmak için yürüttüğü başlıca programlar şunlardır (Khan 1995:77-79):

- 1.Aylık sosyal yardım desteği, nakit bağışlar, fakir ailelere toplu yardımlar ve öğrencilere yönelik faizsiz öğrenim finansmanı vermek,
- 2.Ramazan boyunca sahur organize etmek.
- 3.Yetimler için bayramlıklar ve kıyafetler takdim etmek.
- 4.Müslüman ülkelerin karşılaştığı afet zamanlarında çeşitli yardımlar yapmak.
- 5.Müslümanların yaşam standartlarını iyileştirmek için istihdam oluşturan projelere fon sağlanmak.

5.7. MALEZYA

Malezya'da zekâtla ilgili kanuni düzenlemeler, 1920'li yıllarda yapılmaya başlanmasına rağmen 90'lı yıllarda zekâtın kurumsallaşabilmiştir. Bu süreçte; zekât toplama ve dağıtımında yapısal eksiklerinin olması, sadece nakdi zekâta odaklanılıp mal zekâtının hesaplanmasına ait ayrıntılı bir rehberin bulunmaması ve mükellefler için ödeme kolaylığının sağlanmaması kurumsallaşma sürecindeki en önemli sorunlar olarak öne çıkmıştır. Bütün bu sorunlar neticesinde zekâtı kurumsal olarak yönetecek bir dairenin kurulmasına karar verilmiş ve bilgisayar tabanlı Zekât Toplama Merkezi (Pusat Pungutan Zakat-PPZ) kurularak Aralık 1990'da faaliyete başlamıştır. Böylece Malezya'da amatör şartlarda zekât faaliyetlerini yürüten âmil yerini, tek bir merkez altında birleşen ve her biri muhasebe, bilgisayar, yönetim, pazarlama gibi uzmanlıkları birleştiren ve güçlü değerlere sahip kurumsal âmile bırakmıştır (<https://www.zakat.com.my/info-korporat/maklumat-korporat/sejarah/> 2024).

Malezya Federal Anayasası'na göre zekât, sadaka ve fitre başta olmak üzere diğer bütün İslâmi konular eyaletlerin yetkisine bırakılmıştır. Dolayısıyla bu konularda kanun yapıcı ve düzenleyici otorite eyaletlerdir. İslam Dini Konseyi (SIRC), zekât ödeme yükümlülüğü konusunda farkındalık oluşturmak, zekât ödemeleri için bir altyapı sağlamak ve zekâtın kendi eyaletlerindeki Kuran'da belirtilen ihtiyaç sahiplerine

dağıtımını yönetmek de dâhil olmak üzere zekât toplama ve dağıtımından sorumludur. İslâm Dini Konseyi'nin rolü aynı zamanda zekât sınıflarının kendi kendine yetecek şekilde yaşamlarını dönüştürmelerini ve böylece zekât mükellefi olmalarını amaçlayan gelişimini de sağlamaktır. SIRC şimdiye kadar eğitim, iş ve engelliler başta olmak üzere kısa ve uzun vadeli olarak çeşitli yardım programları gerçekleştirmiştir (Salleh vd. 2020:45-46). SIRC, toplanan zekâtı ticari, tasarruf ve gelir zekâtı (ücretlilerin maaşlarından kaynakta kesilen zekât) olmak üzere üç farklı kategoriye ayırmıştır. (Ummulkhayr, vd., 2017:99).

Malezya'da tüm ülkeyi kapsayan bir yasal düzenleme olmadığı için farklı eyaletlerde farklı mevzuata sahip farklı zekât kurumları söz konusudur. Bunlar tablo 16'da verilmiştir.

Tablo 16: Yıllar İtibariyle Malezya'da Zekâtla ilgili Mevzuat Düzenlemeleri

Eyalet	Mevzuat Tarihi	Kanun
Kelantan	1927	Enakmen Kutipan Zakat
Tganu	1947	Undang Zakat
Perlis	1949	Enakmen Zakat
Perak	1951	Enakmen Baiytul Mal, Zakat dan Fitrah
Kedah	1955	Enakmen Zakat
Johor	1957	Enakmen Zakat dan Fitrah

Kaynak: Aydin 2018a:75.

Tablo 16'da görüldüğü üzere Malezya'da Zekât'la ilgili ilk düzenleme Kelantan Eyaletinde 1927 yılında yapılmıştır. Bunu Tganu Eyaleti 1947 yılında yaptığı düzenlemeyle takip etmiştir. Tganu Eyaletinin yaptığı bu değişiklik diğer eyaletleri harekete geçirmiş ve on yıl gibi bir süre içerisinde diğer eyaletler de kanuni düzenlemeler yapmıştır. 1990'lardan sonra Malezya'da zekâtın kurumsal olarak toplama ve dağıtma faaliyetleri Devlet İslâm Dini Konseyi'nin çatısı altında özel kurumlar aracılığıyla yapılmaya başlamıştır (Alias 2017:449). Kurulan Zekât kurumları Tablo 17'de gösterilmiştir.

Tablo 17: Yıllar İtibariyle Malezya'da ihdas edilen Özel Zekât Kurumları

Eyalet	Tarih	Faaliyet Alanı
Federal Bölgeler	1991	Zekât Toplama Merkezi
Selangor	1994	Selangor Zekât Kurulu
Penang	1994	Penang Zekât

Tablo 17 (Devam): Yıllar İtibariyle Malezya’da ihdas edilen Özel Zekât Kurumları

Eyalet	Tarih	Faaliyet Alanı
Pahang	1995	Zekât Toplama Merkezi
Negeri Sebilan	1998	Zekât Merkezi
Melaka	2001	Melaka Zekât Merkezi

Kaynak: Aydın 2018a:73-74.

Tablo 17’de gösterildiği üzere Malezya’da özel zekât kurumları ilk olarak 1991 yılında kurulmaya başlamıştır. 1991 yılında Federal bölgeler Zekât Toplama Merkezi, 1994 yılında Selangor Zekât Kurulu, 1994 yılında Penang Zekât, 1995 yılında Pahang Eyaletinde Zekât Toplama Merkezi, 1998 yılında Negeri Sebilan Eyaletinde Zekat Merkezi ve 2001 yılında Melaka Zekât Merkezi faaliyete başlamıştır. Bu kurumlar eyaletin dini konseyi tarafından denetlenmektedir (Umar ve Abubakar 2021:67; Ummulkhayr vd. 2017:99).

Malezya zekât sisteminin üç temel ayağı vardır. Bunlar (<https://www.zakat.com.my/info-korporat/maklumat-korporat/struktur-korporat/> 2024):

1. Eyalet İslâm Dini Konseyi (MAIWP)
2. Zekât Toplama Merkezi (PPZ)
3. Beytü’l-Mal

Eyalet kanunlarına göre, İslâm Dini Konseyi zekâtın toplanması ve dağıtılmasından sorumlu kurumdur. SIRC, zekât toplama görevini özel bir şirket olan PPZ’ye, dağıtımını ise MAIWP’nın alt birimi olan Beytülmal’a vermiştir. PPZ, zekât toplama sürecini yönetmekte ve bu anlamda gerçekleştirdiği hizmete karşılık amil payı almaktadır. PPZ, topladığı zekâtı federal bölgedeki İslam Dini Konseyi’ne aktarmakta Beytülmal’de toplanan zekâtın dağıtımını yapmaktadır. Bu süreç, İslam Dini Konseyi’nin nezareti ve gözetiminde gerçekleştirilmektedir (Yaşar 2024:36). Malezya zekât kurumlarının eyalet ve sermaye tipleri Tablo 18’de gösterilmiştir.

Tablo 18: Malezya Zekât Kurumlarının Eyalet ve Sermaye Tipleri

Model	Eyalet	Kurum Adı (Malayca)	Kurum Adı (Türkçe)
Tam Kamu Modeli	Perlis	Majlis Agama Islam	İslâm Dini Konseyi
	Kedah	Lembaga Zakat Negeri	Devlet Zekât Kurulu
	Perak	Majlis Agama Islam	İslâm Dini Konseyi
	Johore	Mejlis Agama Islam	İslâm Dini Konseyi

Tablo 18 (Devam): Malezya Zekât Kurumlarının Eyalet ve Sermaye Tipleri

Model	Eyalet	Kurum Adı (Malayca)	Kurum Adı (Türkçe)
Tam Kamu Modeli	Terengganu	Mejlis Agama Islam	İslâm Dini Konseyi
	Kelantan	Mejlis Agama Islam	İslâm Dini Konseyi
Yarı Kamu Modeli	Feradel Bölge	Pusat Pungutan Zakat	Zekât Toplama Merkezi
	Melaka	Pusat Zakat Melaka	Melakat Zekât Toplama Merkezi
	Negeri Sembilan	Pusat Zakat Negeri Sembilan	Negeri Sembilan Zekât Toplama Merkezi
	Pahang	Pusat Kutipan Zakat	Zekât Toplama Merkezi
Özel Model	Selangor	Lembaga Zakat Selangor	Selangor Zekât Kurumu
	Pualu Pinang	Zakat Pualu Pinang	Pualu Pinang Zekât Kurumu
	Sabah	Pusat Zakat Sabah	Sabah Zekât Kurumu
	Sarawak	Tabung Baitulmal Sarawak	Sarawak Zekât Kurumu

Kaynak: Aydin 2018b:76-86.

Tablo 18’de gösterildiği üzere Malezya’da üç farklı model vardır. Birinci modelde, zekâtın toplama ve dağıtılması tamamen devlet otoritesine ait olan “Kamu Modeli”, ikinci model devletin yetkili kıldığı özel şirketler tarafından toplanıp devletin yetkili mercileri tarafından dağıtımının gerçekleştiği “Yarı Kamu Modeli”, üçüncü model ise zekâtın toplanması ile dağıtılması tamamen özel şirketler tarafından yapılan “özel model”dir (Aydin ve Odabaş 2018:159).

Malezya’da 2023 itibariyle faaliyette bulunan zekât kurumlarının fonksiyonu ve yapısal durumu tablo 19’da gösterilmiştir.

Tablo 19: 2023 Yılı Malezya Zekât Kurumlarının Fonksiyon ve Yapısal Durumu

Eyalet	Zekât Kurumu	Fonksiyonu	Yapısı
Johor	Majlis Agama Islam Johor (MAIJ)	Toplama ve Dağıtım	Kurumsal Değil
Kedah	Lembaga Zakat Negeri Kedah (LZNK)		
Kelantan	Majlis Agama Islam Kelantan (MAIJ)		
Perak	Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Perak (MAIPk)		
Perlis	Majlis Agama Islam dan Istiadat Maleyu Perlis (MAIPs)		
Terengganu	Majlis Agama Islam dan Adat Istiadat Melayu Terengganu (MAIDAM)		

Tablo 19 (Devam): 2023 Yılı Malezya Zekât Kurumlarının Fonksiyon ve Yapısal Durumu

Eyalet	Zekât Kurumu	Fonksiyonu	Yapısı
Melaka	Majlis Agama Islam Melaka (MAIM)	Dağıtım	
Pahang	Majlis Ugama Islam dan Adat Resam Melayu Pahang (MUIP)		
Wilayah Persekutan	Majlis Agama Islam Wilayah Persakutan (MAIWP)		
Negeri Sembilan	Perbadanan Baitulmal Negeri Sembilan (PBMaINS)	Toplama ve Dağıtım	Kurumsal
Penang	Zakat Pulau Pinang		
Sabah	Pusat Zakat Sabah MUIS (PZS-MUIS)		
Sarawak	Tabung Baitulmal Sarawak (TBS)		
Selangor	Lembaga Zakat Selangor (LZS)		
Melaka	Pusat Zakat Melaka (PZM)	Toplama	
Pahang	Pusat Kutipan Zakat Pahang (PKZP)		
Wilayah Persekutuan	Pusat Pungutan Zakat (PPZ-MAIWP)		

Kaynak: Kamaruddin vd. 2023:4; Kamaruddin ve Hanefah 2021:405-6.

Malezya'da zekât faaliyetleri, karma bir yapıda profesyonel olarak yapılmaktadır. Bazı eyaletlerde toplama ve dağıtım faaliyetleri “vekâlet” aracılığıyla âmil olarak atanan kuruluşlar tarafından yapılmaktadır. Örneğin, MAIWP (Majlis Agama Islam for Wilayah Persekutuan) federal bölgede (Kuala Lumpur, Labuan ve Putrajaya) zekât toplama işini Harta Suci Sdn Bhd'ye, dağıtım yapması için Baitulmal birimini görevlendirilmiştir (Salleh vd., 2020:45-46). Tablo 20’de gösterildiği üzere Malezya’da 2023 yılı itibariyle faaliyet gösteren 17 Zekât Kurumunun 8 tanesi şirketleşme sürecini tamamlayarak kurumsal bir yapıya sahipken, 9 tanesi kurumsal bir yapıda değildir. Bu kurumların 11 tanesi zekâtı hem toplayıp hem dağıtırken 3 tanesi sadece dağıtım, 3 tanesi de sadece toplama faaliyetleri yürütmektedir.

5.8. MISIR

Mısır'da zekâtın kurumsal organizasyonu, yerel komiteler ve câmiler aracılığıyla toplanıp kamu bankasına aktarılması ve ihtiyaç sahibine ulaştırılması şeklinde başlamıştır. 1971 yılında zekât toplama ve dağıtım misyonuna sahip Nasser Social Bank, Sigorta ve Sosyal İşler Bakanlığı'na bağlı olarak kurulmuştur. Banka bu görevi binlerce yerel komiteyle çalışan Zekât Departmanı aracılığıyla yerine getirmiştir (Powell 2009:61). Yerel komiteler ve devlet kontrolündeki câmiler zekâtı toplayıp Zekât

Departmanı'nın yönettiği hesaplara fonu yatırmaktaydı. Hüsnü Mübarek hükümetinin (1981-2011) devlet tarafından yönetilen câmilere ve zekât fonu üzerinde ki kontrolünü artırması zekât bağışçılarında güvensizliğe neden olmuştur. Özellikle 1985'ten sonra halk arasında toplanan zekâtın ülke geneline adil bir şekilde dağıtılmadığı kanaatine yaygınlaşmıştır. Zekât bağışçıların çoğu devlet kontrolündeki câmilere zekât vermeyi bırakarak, zekâtlarını ya devlet kontrolünde olmayan câmilere ya da doğrudan hak sahiplerine vermeyi tercih etmiştir (May 2013:157).

Zekâtın Mısır'da güvenilir bir şekilde toplanıp dağıtılması amacıyla 9 Eylül 2014 tarihinde 123 Sayılı Kanun çıkarılarak İslâm dünyasının en eski eğitim kurumu El-Ezher çatısı altında Mısır Zekât ve Sadaka Kurumu (EZCH) ihdas edilmiştir. EZCH, tam mali ve idari bağımsızlığa sahip, tüzel kişiliği haiz ve El-Ezher Şeyhi Prof. Dr. Ahmed Muhammed Ahmed et-Tayyib başkanlığında kurulmuştur (<https://baitzakat.org.eg/about/> 2024). Kanunun öne çıkan bazı maddeleri şunlardır.

1. EZCH'nin Amacı: Zekât yükümlülüğü ve toplumsal kalkınmadaki rolü konusunda farkındalığın artırılması, zekât fonlarının İslâm hukukunda öngörülen kanallara uygun olarak dağıtılması ve diğer hayır amaçlı sadaka, bağış ve yardımları toplayarak ve usulüne uygun biçimdek harcamak şeklinde ifade edilmiştir.

2. Finansman Kaynakları: Yasada finansman kaynaklarının ana hatları şu şekilde çizilmiştir (<https://baitzakat.org.eg/about/> 2024):

a. Bireylerin veya kurumların gönüllü zekât katkıları.

b. Müteveli heyeti tarafından kabul edilen sadakalar, hayır amaçlı bağışlar, hibeler ve vasiyet edilen varlıklar.

c. EZCH tarafından üçüncü kişilere sağlanan hizmetlere ilişkin alınan ücretler.

d. EZCH'nin hedeflerine aykırı olmayan faaliyetlerden sağlanan yatırım getirileri.

3. İdari Teşkilatı: EZCH, İslâmi ilimler, ekonomi, maliye, hukuk, işletme yönetimi ve diğer ilgili teknik alanlarda uzman ve tanınmış kişilerden oluşan bir Müteveli Heyeti tarafından yönetilmektedir. Yapısını El Ezher Şeyhinin oluşturduğu bu müteveli heyeti, başkan dâhil en az on beş en fazla 25 kişiden oluşur. Başkan dört yıllığına atanır. Her ay en az bir defa toplantı zorunludur. Kararlar oy çokluğuyla alınmaktadır. Eşitlik durumunda başkanın oyu geçerlidir. EZCH operasyonlarını denetleme konusunda özel yetki ve sorumluluklara sahiptir.

4. EZCH Müteveli Heyetinin Görev ve Sorumlulukları:
(<https://baitzakat.org.eg/about/> 2024):

1. Zekât, sadaka, bağışların, hibelerin ve yardımları kabul etmek.
 2. Zekât kurumunda toplanan fonları İslâm hukukuna uygun olarak yönetmek.
 3. Fonun genel politikasını geliştirmek.
 4. EZCH faaliyet plan ve programlarını onaylamak.
 5. EZCH eylem önceliklerini belirlemek.
 6. EZCH kaynaklarının geliştirilmesine yönelik stratejiler belirlemek.
 7. EZCH faaliyetlerinde yer alan ilgili kuruluşlar, yetkililer, dernekler, sivil toplum kuruluşları ve diğer ilgili kuruluşlarla koordinasyon ve iş birliği yapmak.
 8. EZCH faaliyet alanlarıyla ilgili yeni kanunlar için yasa teklifinde bulunmak.
 9. EZCH organizasyon yapısını ve iç işleyiş düzenini belirlemek ve onaylamak.
 10. Genel Sekreterin seçilmesi, görev süresi ve ödenecek ücretini belirlemek.
 11. EZCH yıllık bütçesinin ve kesin hesaplarını onaylamak ve hesaplarını denetlemek için yetkin mali denetim firması ile anlaşmak.
 12. Mevzuat hükümlerinin uygulanması için gerekli kararları almak.
5. Genel Sekreterin Görevleri: Genel sekreterin görev ve yetkileri şöyledir:
1. Müteveli heyet başkanına karşı sorumludur.
 2. Meclis kararlarını yürütür, üçüncü kişiler ve yargıya karşı temsil eder.
 3. Personel, idari ve mali işleri gözetim, sevk ve idare eder.
 4. Meclis faaliyetlerine ilişkin düzenli raporlar hazırlar.
 5. Kurum mallarının idaresi ve harcamasına yönelik politikalar önerisinde bulunur.
 6. Kurumun sürdürülebilirliğin sağlamak için eğitim, araştırma ve geliştirme faaliyetleri yapar.
 7. Kesin hesap ve tahmini bütçe planını hazırlar.
 6. İmtiyaz: Haciz Zekât fonunun hesapları zamanaşımına uğramaz ve haczedilemez.

7. Vergi Muafiyeti: Vergi resim ve harçlardan muaftır.

5.9. PAKİSTAN

Pakistan, 20 Haziran 1980 tarihinde Zekât ve Öşür Yönetmeliğini (XVIII of 1980) yayımlamıştır. Bu yönetmeliğin bir sonucu olarak Merkezi Zekât Konseyi (CZC) ve Merkezi Zekât İdaresi (CZA) kurulmuştur. CZC en yüksek politika belirleme organı, CZA ise başlıca uygulama kurumudur. CZA, değerlendirme, tahsilat, muhasebe, denetim dağıtım ve zekât sistemlerinin diğer operasyonları ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler yapma yetkisine sahiptir (Khan 1993:413). Zekât, 2018 tarihli Zekât ve Öşür Kanunu'nun 1. Cetvelinde ayrıntıları verilen 11 varlık üzerinden zorunlu olarak alınmaktadır. Bu varlıkları işleten bankalar, şirketler ve diğer finansal kuruluşları zekâtı kaynaktan kesmektedir. Bu şekilde kesilen zekât miktarı Pakistan Devlet Bankası nezdindeki Merkezi Zekât Fonu'na aktarılır. Zekâtın ödenmesi, fonların Merkezi Zekât Fonundan İl Zekât Fonuna aktarılması ve bu fonun da nüfus esasına göre tüm ilçelerde bulunan İlçe Zekât Komitelerine aktarılmasıyla dağıtım gerçekleşmektedir (<https://zakat.punjab.gov.pk/overview> 2024).

Pakistan'da 20 Haziran 1980 tarihinde yayımlanan Zekât ve Öşür Yönetmeliği'nin öne çıkan maddeleri şu şekildedir:

1. İdari Teşkilat: Pakistan'da zekât faaliyetleri kurumsal olarak İslâm İşleri Bakanlığı, Zekât ve Öşür Dairesi'ne bağlı olarak yürütülmektedir. Daire Genel Müdür tarafından yönetilmektedir. Eyalet, bulunan idari yapı yönetmelikte belirtilen görevleri bu daireye bağlı il ve ilçelerde olarak yerine getirmektedir. Ayrıca İslâm İşleri Bakanlığı Zekât ve Öşür Dairesi Sekreteri, resen Pakistan Zekât Fonu'nun yöneticisidir ve bu yönetmelik çerçevesinde görev ifa eden kimseler kamu görevlisi statüsündedir.

2. Zekât Fonun Kaynakları: Fonun kaynağı nisap miktarına sahip, Pakistan vatandaşı Müslüman kişilerden alınan zekâtlardan oluşmaktadır. Başlıca fon kaynakları şunlardır:

a. Zorunlu olarak kaynağından kesilen zekât fonları. Kesilen bu fonlar merkezi zekât fonuna yatırılmaktadır.

b. Zorunlu olarak kaynağından kesilmeyen, ancak İslâm hukukuna göre zekâta tabi olan varlıklardan elde edilen fonlar.

c. Yurtdışında ikamet eden Pakistan vatandaşlarının gönüllü olarak ödediği zekât ile ülkede yaşayanlar tarafından ödenen sadakalar.

3. Fonun Kullanımı: Zekât Fonunda toplanan fonlar aşağıdaki yerlere kullanılmaktadır:

a. İslâm hukuku uyarınca zekât almaya hak kazanan başta yetimler ve dullar olmak üzere yoksullara,

b. Yoksullarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan dini medrese ve eğitim kurumlarına,

c. Mesleki veya sosyal kurumlarca yönetilen kamu hastaneleri ve sağlık hizmeti veren diğer kuruluşlara,

d. Hayır kurumlarına,

e. Sel ve deprem gibi doğal afetlerden etkilenen ve evsiz kalan ihtiyaç sahiplerine ve bunların rehabilitasyonuna,

f. Merkezi zekât konseyi, her mali yıl için bütçe hazırlar ve merkezi zekât fonundan meşru yollarla harcama yapabilir. Gerekli durumlarda il zekât fonuna fon aktarabilir. Eyalet, il ve ilçelerde bulunan zekât fonları muhtaç ve yoksulların ihtiyaçları mümkün olduğu ölçüde tek bir merkezden karşılamak için birbirleri arasında fon aktarabilmektedir.

g. İslâm hukukunun izin verdiği ölçülerde çeşitli araçlara yatırım yapabilir.

h. Merkezi Zekât Konseyi çalışanları ile Eyalet ve ilçe komisyonunun idari teşkilatına ilişkin harcamalar Federal Hükümet tarafından karşılanmaktadır.

4. Fonun Denetimi:

a. Merkezi Zekât Fonu, Eyalet, İl ve İlçe Meclislerine ait zekât fonunun denetimini, yıllık veya daha kısa aralıklarla Pakistan Genel Denetçi Dairesi (Sayıştay) ve Yerel Denetçiler tarafından yapılmaktadır.

b. Pakistan sayıştayı, merkezi zekât fonu hakkındaki yıllık raporu Parlamente'ye, eyalet zekât fonuyla ilgili raporu da Eyalet Meclisi'ne sunmaktadır.

5. Merkezi Zekât Konseyi: Federal Hükümet, zekât ve öşür ile ilgili konularda politika oluşturmak ve bunlar üzerinde genel düzenleme ve denetleme faaliyetleri yapmak üzere Merkezi Zekât Konseyi'ni kurmuştur. Merkez Konseyinin re'sen atanan (hükümet)

üyeleri dışındaki başkan ve üyeleri, başkanın takdirine bağlı olarak üç yıllık bir süre için atanmaktadır. Bu üyeler ve başkan dışında atanan diğer üyeler yönetmelikçe ehil kabul edilen kişilerden oluşturulur. İlgili üyeler seleflerinin görev süresini dolduruncaya kadar görev yaparlar. Bütün üyeler görev süresi dolunca yeniden atanabilmektedir. Merkez Konseyi aşağıdakilerden oluşur

a. Merkez Konsey Başkanı, Pakistan Yüksek Mahkemesi hâkimi veya daha önce bu görevi ifa etmiş kişiler arasından Yüksek Mahkeme hâkiminin tavsiyesiyle seçilir.

b. Üçü İslâmi İdeoloji Konseyi ile istişare edilerek aday gösterilen ulemâdan olmak üzere başkan tarafından aday gösterilen dört kişi,

c. Her eyaletten konsey başkanı tarafından aday gösterilecek bir kişi,

d. Kırk beş yaşından küçük olmamak üzere Başkan tarafından aday gösterilen iki kadın,

e. Genel müdürler

f. Maliye Bakanlığı Müsteşarı,

g. İslâm İşleri Bakanlığı Müsteşarı,

h. Sağlık Bakanlığı Müsteşarı,

i. Eğitim Bakanlığı Müsteşarı.

6. Genel Sekreter: Zekât ve öşür dairesi sekreteri, zekât fonu genel sekreterlik görevini resen yapmaktadır. Genel sekreterin Zekât ve Öşür Yönetmeliğinde yer alan görev ve yetkileri şunlardır:

a. İcra makamının başıdır.

b. Merkez Konseyin gözetimi ve denetimi altında konseye bağlı olarak görev yapmaktadır.

c. Merkez Konsey tarafından verilen politika yönergelerine uygun olarak hareket etmek zorundadır.

7. Eyalet Zekât Meclisi: Eyalet hükümetleri, Merkez Konsey tarafından verilen politika ve yönergelerine uygun olarak Eyalet Zekât Merkezi'ni kurmak zorundadır. Eyalet Zekât Meclisleri zekât ve öşür ile ilgili konularda genel düzenleme ve denetim faaliyetlerinin yanı sıra eyaletteki zekât fonlarının hesaplarının tutulmasından sorumludur. Eyalet Zekât Meclisi, başkan dâhil 12 üyeden oluşmaktadır. Eyalet Meclisi

üyeleri, re'sen üyeler hariç üç yıllık bir süre için seçilmektedir. Görev süreleri biten üyeler tekrar atanabilmektedir.

8. Vergi İmtiyazları: Pakistan yasalarına göre zekât fonu ve ilgililerine tanınan imtiyazlar şu şekildedir:

- a. Bir yıl boyunca zekât fonuna ödenen tutar gelir vergisinden düşülmektedir.
- b. Varlık Vergisi Kanunu uyarınca, söz konusu değerlendirme yılına ilişkin kaynaktan zekât kesilen varlıklar istisna tutulmaktadır.
- c. Arazi ve imâr vergisi, ürünlerden zorunlu olarak öşür alınan araziler istisna tutulmuştur.

9. Tazminat ve yargı yasağı: Mevzuat uyarınca iyi niyetle yapılan herhangi bir iş ve işlemten dolayı hiçbir dava, kovuşturma veya başka bir yasal işlem yapılamamaktadır.

5.10. SUDAN

Sudan'da zekât, 1884 yılında İmam Muhammed Ahmed el-Mehdi tarafından Zekât Genelgesi yayımlanarak resmi olarak uygulanmıştır. Ancak uygulama Sudan devletinin İngiliz sömürgesi altına girmesiyle sekteye uğramıştır. Sömürge yıllarından (1898-1956) 1980 yılında çıkarılan Zekât Fonu Kanunu'na kadar zekât, gönüllü ve halkın kendi inisiyatifleriyle kurumsal bir yapı olmaksızın yürütülmüştür (<http://www.zakat-sudan.org/indexdc53.html?page=subject2&pid=13> 2024). Bu tarih itibarıyla zekâtla ilgili yasal altyapı ve kurumsal düzenlemeler hız kazanmıştır. Kanuni düzenlemeler sırasıyla aşağıda verilmiştir (Machado, Bilo, ve Helmy 2018:6):

- 1984 yılında Zekât ve Vergi Kanunu çıkarılarak zekât ödemesinin zorunlu hâle getirilmesi ve vergilerle birlikte tek bir otoriteye bağlanması sağlanmıştır.
- 1986'da ilgili yasada değişiklik yapılarak zekâtı diğer vergilerden ayırmak için bağımsız bir birim olan Sudan Zekât Divanı kurulmuştur.
- 1988'de Bakanlar Kurulu kararıyla Zekât Divanı, Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlanmış ve ilk Genel Sekreter ataması yapılmıştır. Bu kararnameyle Zekât Ofisi Sudan'ın tüm eyaletlerinde faaliyet göstermeye başlamıştır.
- 2001 tarihli Zekât Yasası, yürürlüğe girmiştir.

2001 tarihli Zekât Kanununda, 1990 tarihli Zekât Kanunu uyarınca çıkarılan tüm kanun ve yönetmeliklere ilişkin yeni hükümler getirilene kadar bu yeni kanun

hükümlerine göre çıkarılmış gibi kabul edilerek yürürlükte kalacağı ifade edilmiştir. 23.06.2001 tarihli Zekât Kanunu'nun bazı hükümleri şu şekildedir (<https://www.moj.gov.sd/sudanlaws/#/reader/chapter/217> 2024):

1. Divanın Kuruluşu ve Denetim: Tüzel kişiliğe sahip "Zekât Divanı" adında bağımsız bir statüde kurulmuştur. Denetim faaliyetlerinin Zekât Mütevellileri Yüksek Konseyi tarafından yürütüleceğine karar vermiştir.

2. Divanın Amaçları: Zekât Divanı kurumsal hedeflerini gerçekleştirebilmek amacıyla aşağıda belirtilen faaliyetleri yapabileceği belirtilmiştir.

a. Zekât yükümlülüğüne ilişkin toplama ve dağıtma süreçlerini yönetmek.

b. Zekât ve sadakanın önemi konusunda rehberlik yaparak hükümleri konusunda toplumsal farkındalığın oluşmasını sağlamak.

c. Zekât ve sadakanın toplanması ve hak edenlere dağıtılması konusunda devletin otoritesini vurgulamak.

d. Zekâtın toplumsal merhamet ve dayanışmayı sağlayacak şekilde alınması, toplanması, yönetilmesi ve dağıtılmasını yapmak.

3. Zekât Divanının Görev ve Yetkileri: Divan, zekâtın toplanması, yönetilmesi ve dağıtımından sorumludur. Kanunda belirtilen amaçlarına hâle getirmeksizin aşağıda yer verilen yetki ve görevlere sahiptir:

a. Kurulun idari ve mali işlerini ve diğer faaliyetlerini düzenlemek.

b. Divan çalışanlarını atamak.

c. Konsey tarafından onaylanan organizasyon yapısını oluşturmak ve yönetmeliğe uygun bir şekilde hizmet koşullarını belirlemek.

d. Dağıtılması gereken zekâtı yönetmelikte belirtilen şekillerde toplamak.

e. Zekât mükelleflerinin beyanlarını almak, kabul etmek ve onaylamak.

f. Doğru zekât miktarını belirlemek amacıyla gerekli iş yeri ve mekânları teftiş etmek ve belgeleri incelemek.

g. Kabul edilebilir bir mazeret olmaksızın zamanında ödenmeyenler için gerekli olduğu ölçüde her türlü mal varlığına el koymak. Bunları yönetmeliklere uygun olarak açık artırma yoluyla satarak zekâtın yerine getirilmesini sağlamak.

h. Zekât fonlarını duruma göre Sudan Merkez Bankası'na veya Konsey ya da Eyalet Meclisi tarafından belirlenen bankaya yatırmak.

i. Eyaletteki Zekât Divanının çalışmalarını denetlemek üzere komiteler oluşturmak.

j. Sayısı ve yetki alanı yönetmeliklerle belirlenecek şikâyet başvuru komiteleri oluşturmak.

k. Konsey tarafından belirlenen ilkeler temelinde yasal olarak öngörülen sınıflara zekâtı dağıtmak.

l. Fakir ve miskinlerin, zekât almayacak hâle gelebilmeleri için çalışmalar yapmak.

m. Yoksulluğu ve iktisadi sorunları hafifletmeye yönelik plan ve programlara katkıda bulunmak.

4. Konseyin Kuruluşu: Zekât Divanı, yetkin ve iyi karakterli olduğu bilinen yirmi kişiyi aşmayan sayıda kişilerden oluşan "Yüksek Zekât Mütevellileri Konseyi"ni kurmak zorundadır. Konsey üyeleri, âlimler, zekât mükellefleri ve yetkili devlet kurumlarının belli bir oranda temsilini sağlayacak şekilde, bakanın önerisiyle cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bakan, konseyin başkanı olarak görev yapmaktadır.

5. Konseyin Yetki ve Görevleri: Zekât Divanının amaçlarına ulaşmasının genel denetimini üstlenen, yetkilerini kullanan ve uygulayan en üst makamdır. Konsey, Divanın genel politika ve planlarını onaylamak, yıllık bütçe ve kesin hesabı incelemek ve tasdik etmek, zekât için yasal nisab miktarını ilan etmek, koşullara göre farklı kalemlerde yapılacak ödemeler için politika ve yönergeleri belirlemek yetkisine sahiptir.

6. Genel Sekreter: Zekât Divanı'na, bakanın önerisi üzerine cumhurbaşkanı tarafından genel sekreter atanmaktadır.

7. Genel Sekreterin Yetki ve Görevleri: Genel sekreter, Zekât Divanı'nın yürütme sorumluluğunu üstlenen icra makamıdır. Divan çalışmalarının ve Konsey kararlarının uygulanmasından Konsey'e karşı sorumludur.

8. Fetva Komitesi: Divanda, fıkıh bilgisi ile tanınan, İslâm ve Müslümanların meselelerine ilgi duyan kişiler arasından Konsey'in tavsiyesi üzerine bakan tarafından Fetva Komitesi kurulmaktadır. Komite, yönetmelikte belirtilen görev ve yetkilerin kullanılmasından sorumludur.

9. Yüksek Şikâyetler Komitesi: Her eyaletteki Divan ve Zekât Bürosunda, Zekât Mütevelli Heyeti tarafından atanan bilgili, adil ve yetkin kişilerden oluşmaktadır. Komitenin aldığı kararlar nihai niteliktedir.

10. Mali hükümler: Kanunda, zekât divanının mali kaynakları, bütçesi ve cezai müeyyidesiyle ilgili aşağıda ki hükümler yer almaktadır. Bunlar:

a. Zekât Divanının Mali Kaynakları: Kanun hükümlerine göre toplanan zekâtlar, bağışlar ve konsey tarafından toplanan diğer kaynaklardan oluşmaktadır.

b. Divanın Bütçesi: Zekât Divanı ve bağlı Eyalet Divanları, yönetmeliklerde belirtilenlere uygun olarak her mali yılın bitiminden bir ay önce zekâtın toplanması, dağıtılması ve cari harcamalara ilişkin yıllık tahmini bütçe hazırlamaktadır. Genel Sekreter veya Eyalet Sekreteri, duruma göre yıllık zekât bütçesini, buna ilişkin bir raporla birlikte Konseyin onaylaması şartıyla Konseyin veya Devlet Mütevelli Heyeti'nin onayına sunmaktadır. Rapor son şeklini aldıktan sonra Bakanlar Kurulunun onayına sunulmaktadır.

c. Ceza: Vermesi gereken zekâtı atlatan, kaçan veya ödemeyi reddeden kişi, zekât miktarını aşmayacak şekilde para cezasıyla cezalandırılır.

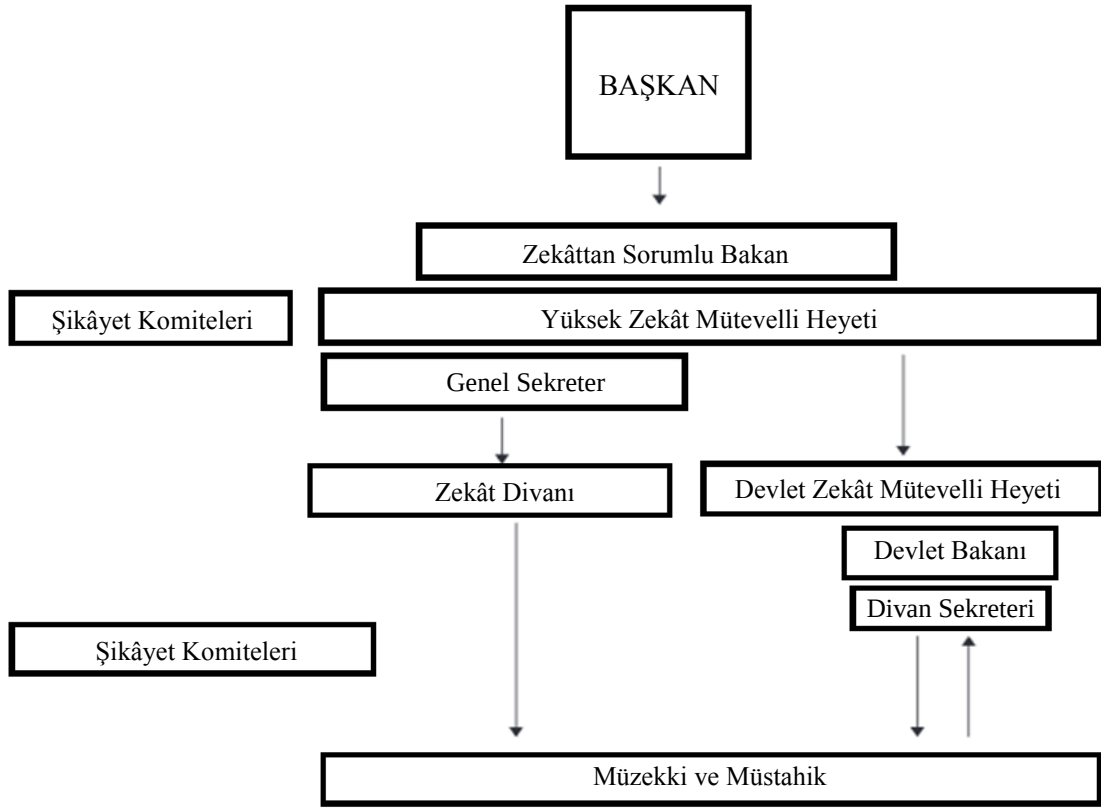
11. Vergi: Zekât divanının devletteki fonları ve faaliyetleri, gümrük vergileri dâhil her türlü vergi ve harçtan muaftır.

12. Fetva: Konsey veya Genel Sekreter, İslâm İşbirliği Teşkilatının alt kuruluşu olan İslâm Fıkıh Akademisi'nden fetva gerektiren her konuda fetva talep edebilmektedir. Bu bağlamda alınan bütün fetvalar bağlayıcıdır.

Günümüzde Zekât Ofisi özerk bir kurum olarak faaliyet göstermektedir. Fon, köy seviyesine kadar ulaşan kapsamlı bir kurumsal altyapıya sahiptir. Nakdi ve ayni gelirler ülkenin dört bir yanından toplanmakta, merkezi olarak yönetilmekte ve daha sonra eyalet ve yerel idari yapılar aracılığıyla yeniden dağıtılmaktadır (Machado vd. 2018:6).

Sudan Zekât Kurumunun organizasyonel yapısı Şekil 11'de gösterilmiştir.

Şekil 11: Sudan Zekât Kurumunun Organizasyonel Yapısı

Kaynak: Yesuf 2017:43

Sudan zekât yönetmeliği ve Şekil 11’de yer alan Sudan Zekât Kurumunun organizasyonel yapısı incelendiğinde Sudan’daki en yüksek zekât organının, zekât divanı olduğu görülmektedir. Divan, zekât sorumluluğunu belirlemek, zekâtı toplamak ve meşru hak sahiplerine dağıtmak başta olmak üzere bütün süreçleri fıkha uygun olarak yürütme yetkisine sahip bağımsız bir kurumdur. Zekât divanı, bu konuda en yüksek otorite olan Yüksek Zekât Mütevelli Heyeti’nin denetimine tabi olarak faaliyet göstermektedir. Merkezdeki yapı, eyalet düzeyinde de aynı şekilde uygulanmaktadır ve eyalet bazlı organizasyon da Zekât Divanı’na bağlıdır (Yesuf 2017:44).

5.11. SUUDİ ARABİSTAN

Suudi Arabistan’da zekât faaliyetleri, Anayasası’nın 21. Maddesinde: “Zekât, İslâm hukukunun ön gördüğü şekilde toplanır ve dağıtılır” hükmü ve 7. Maddesinde “Devletin, genel olarak İslâm hukuku’nda belirtilen yükümlülüklerini yerine getireceğini belirtmektedir; bu yükümlülükler arasında zekâtın toplanması ve belirlenen hak sahiplerine dağıtılması” hükümlerine dayanılarak yürütülmektedir. Zekât alınması emrini içeren ilk kanun 6 Nisan 1951’de yayımlanmıştır(ZATCA 2019:5).

Suudi Arabistan'da zekâtın uygulanmasına ilişkin yönetmelik, genelge ve birçok kraliyet kararnamesinde yayımlanmıştır. 1951 yılında ilk önce Suud vatandaşı olan herkesten zekât toplanması, aynı yıl zekâtın kurumunun kurulması kararlaştırılmıştır. 1963'de yayımlanan Kraliyet Kararnamesinde Zekâtın tam olarak toplanmasını ve Sosyal Güvenlik Kurumuna devredilmesini öngörülmüştür. 1985 yılında Kraliyet Kararnamesiyle zekâtın tüm şirketlerden, kurumlardan ve zekâta tabi olan diğer kişi ve kurumlardan tam olarak toplanması emredilmiştir. 2017'de 2082 sayılı Bakanlık Kararı ile Kraliyet Kararnamesi Uygulama Yönetmeliği çıkarılmıştır. 2018'de, Kurumun kanun ve teşkilatını kabul eden (465) sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca Zekât ve Gelirler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1 Ocak 2019'dan itibaren geçerli olmak üzere 2019 tarihli ve 2216 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Zekât Uygulama Yönetmeliği ve 2215 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Finansman Faaliyetleri İçin Zekât Hesaplama Kuralları yayımlanmıştır (ZATCA 2019:6-7).

2021 yılında Bakanlar Kurulu'nun "Zekât ve Gelirler Genel İdaresi" ile "Genel Gümrük İdaresi"nin birleştirilmesine ilişkin kararıyla Zekât, Vergi ve Gümrük İdaresi (ZATCA) kurulmuştur. Böylece vergi mükellefleri ile zekât aynı çatıda toplanmıştır. Ayrıca meclis başkanı, genel sekreter ve üyelerin yetki ve sorumlulukları ayrı ayrı tanımlanmıştır. (Bakanlar Kurulu Kararı 2021). İlgili değişiklikte yer alan bazı maddeler şunlardır (https://zatca.gov.sa/ar/HelpCenter/guidelines/Documents/Zakat_General.pdf 2021:13):

1. ZATCA'nın görevleri:

a. İlgili mevzuat, kural ve talimatlara uygun olarak zekât vergi ve gümrük harçlarını toplamak.

b. Görevlerini yerine getirmesine yardımcı olmak için mükelleflere yüksek kaliteli hizmetler sunmak.

c. Mükellefleri takip etmek ve ödenmesi gereken tutarların tahsil edilmesini sağlamak ve bununla ilgili gerekli işlemleri yapmak.

d. Mükelleflerin farkındalığını artırmak ve gönüllü katılımı destekleyici programlar yapmak.

e. Kurumun yetki sınırları dâhilinde, krallık içinde ve dışında; bölgesel ve uluslararası uzman kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak ve bilgi alışverişinde bulunmak.

f. Kurumun yetki alanıyla ilgili bölgesel ve uluslararası kuruluşlar, organlar, forumlar ve konferanslarda krallığı temsil etmek.

2. ZATCA İdare Meclisi: Genel Müdür, İç işleri bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Lojistik hizmetleri Bakanlığı, İktisat ve Politika Bakanlığı, Yatırım Bakanlıklarından birer temsilci, Merkez Bankasından bir temsilci, Finansal Piyasa İdaresi temsilcisi, Devlet Güvenlik Başkanlığı birer temsilci, Başkanın önerisi üzerine bakanlar kurulu kararıyla özel sektörden 2 temsilci olmak üzere 12 kişiden oluşmaktadır.

3. Meclisin Görevleri: Meclis, zekât organizasyon işlerinden sorumludur.

a. Organizasyonun genel politikalarını belirlemek, gerekli kanun taslaklarını hazırlamak ve teklif etmek,

b. İdari ve mali yönetmelikler hazırlamak,

c. Dış hesap uzmanı tayin etmek,

d. Yıllık bütçe ve faaliyet raporların hazırlamak,

e. Kesin hesap ve yılsonu raporlarını hazırlamak,

f. Kurumun sahip oldukları varlıkları yatırıma yönlendirmek.

g. Maliye bakanlığı ve petrol dışı kaynak geliştirme merkezi ile ortaklaşa olarak organizasyonun sunduğu hizmetlerin finansal kaynaklarını bulmak

h. Hibe, bağış, yardım vasiyet ve vakıf mallarını kabul etmek ve organizasyona bağlı şirketler kurmak.

ZATCA, zekâtın dengeli ve entegre bir ortamda yürütülmesi taahhüdünün bir sonucu olarak; bireylere zekâtlarını elektronik ödeme kanalları aracılığıyla sorunsuz ve kolay bir şekilde ödeme imkânı veren ve doğrudan sosyal sigortaya kayıtlı olan hak sahiplerine ulaştıran “Zekât Platformu” kurulmuştur (<https://zakaty.gov.sa/> 2024). Platform zekât yükümlülüğünün yerine getirilmesini kolaylaştırarak ve hak sahiplerine elektronik ortamda hızlı ve güvenilir bir şekilde ulaştırılmasını sağlamak, toplumsal dayanışma ve uyum bağlarını güçlendirmek amacına sahiptir.

5.12. UMMAN

Umman Zekât Dairesi, Vakıflar ve Dini İşler Bakanlığı (MARA) idari yapısı içerisinde Zekât Dairesi Başkanlığı adıyla yer almaktadır. Zekât Dairesi, zekât işlerinin

yönetilmesi, zekât bilincinin arttırılması, zekâtın toplanması, kaynaklarının geliştirilmesi ve şer'i hükümlere göre zekâtın dağıtılması için gerekli operasyonel planlamaları yapmaktan sorumludur (<https://zakah.om/> 2024).

Zekâtla ilgili 2017 yılında 355 sayılı düzenleyici bakanlık kararı yayınlanmıştır. Bu kararla birlikte Umman'da Zekât İdaresinin çalışma usul ve esasları 1194 sayılı resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Karara göre (<https://qanoon.om/p/2017/mera20170355/> 2024):

1. Zekât Komitesi: Her merkez Vakıflar ve Dini İşler Bakanının kararıyla başkan ve başkan vekili, koordinatör ve 2 ilgili bakanlıktan olmak üzere en az 6, en fazla 14 kişiden oluşan bir heyetten oluşmaktadır. Üyeler İç işleri bakanlığıyla koordineli bir şekilde belirlenir.

2. Zekât Komitesi Üyeleri: Merkezde fiilen ikamet eden, 22 yaşını aşmış, güvenilir, zekât konusunda bilgili, tecrübeli ve adil insanlardan oluşmaktadır.

3. Zekât Komitesi Üyelerinin Görevi:

a) Modern hukuk ve bilimsel esaslara göre zekât yükümlülüğünün yerine getirilmesi için çalışmalar yapmak.

b) Elektronik ortamda zekât talebi için başvuru yapanların bilgi ve belgelerini incelemek.

c) Zekât almaya hak kazananların listesini hazırlayarak bakanın onayına sunmak ve müstahiklere zekâtı dağıtmak.

d) Toplumda zekâtın farkındalığı için çalışmalar hazırlayarak müdürlük onayına sunmak ve süreçleri yönetmek.

4. Zekâtın Toplanması: Zekâtlar bakanın yazısı üzerine her merkezde faaliyet gösteren bir bankada açılan hesapta toplanır. Zekât mükellefi ister açılan hesaba zekât tutarını yatırır isterse ilgililerden zekât ödeyebileceği kişilerin banka hesabını alarak doğrudan o hesaba zekât ödemesini yapar. Bu süreç zekât komitesi, bakanlığın elektronik zekât sistemi, banka ve zekât mükellefi arasında koordineli olarak yapılmaktadır.

5. Zekâtın Dağıtılması: Zekâtlar bakanlığın elektronik zekât sistemi aracılığıyla tüm müstahiklere dağıtılır. Zekât komitesi, zekâtı yalnızca mükelleflerden alıp müstahiklere dağıtmakla sorumludur.

6. Zekâtın Dağıtılmasına İlişkin Prosedürler: Komite, zekât almak üzere kendisine başvuran Müslümanları şu şekilde inceler:

a) Başvuru sahibi, zekât taleplerinin kaydedilmesi için hazırlanan elektronik sisteme kayıt olur ve bu amaçla hazırlanan formları tüm bilgilerini eksiksiz olarak doldurur.

b) Zekât Komitesi tamamlanan tüm başvuruları inceler ve başvuru formunda yer alan verilerin doğruluğunu teyit eder. Burada dikkat edilen en önemli husus, kişi başına düşen asgari gelir düzeyinin aşılmamasıdır.

c) Komite, zekât almaya uygun başvuruları belirledikten sonra, yıllık olarak zekât almaya hak kazananların isimleri bakana sunar.

7. Bakanlığın Yetki ve Görevi: Bakanın en önemli görevi, her bir durum için zekât fonunda toplanan miktarı aşmamak kaydıyla, elektronik sistemdeki verileri dikkate alarak hak sahiplerine ödenecek zekâtın önceliğini ve miktarını belirlemek. Zekât hesabında toplanan fonların ödemeleri şu şekilde yapılmaktadır:

a) Faydalanıcı için belirlenen tutar, Bakanlığın belirlediği tarihte zekât hesabının bulunduğu banka aracılığıyla yapılmaktadır.

b) İl veya ilçede tüm yararlanıcı listelerinin ödemesi yapıldıktan sonra, kalan zekât fonları, bakanlığın zekât için belirlediği genel hesaplara aktarılır. Bu hesapta toplanan fonlar yalnızca: afetlerden etkilenenler, kötü huylu ve tedavisi mümkün olmayan hastalıklara yakalananlar, ülke içerisinde okuyan ihtiyaç sahibi öğrenciler, borçlular ve evlenmek isteyen fakir ve muhtaçlara harcanmaktadır.

c) Bakanlık toplanan zekâtın %10'unu geçmeyecek bir miktarda âmil sıfatıyla çalışan kurum görevlilerine dağıtmak veya idari gider olarak zekât komisyonuna harcamak üzere tahsis etme yetkisine sahiptir.

8. Yükümlülükler ve Yasaklar:

a) Zekât başvurusunda bulunan kişi, bu amaçla hazırlanan formlardaki bilgilerin doğruluğunu sağlamakla yükümlüdür. Verilerin hatalı olduğunun tespiti hâlinde, ihlalde bulunan kişi adli makama sevk edilmektedir.

b) Zekât için başvuruda bulunan kişilerin bütün verileri gizli olarak kabul edilmektedir. Ancak bu yönetmelik hükümlerinin uygulanması için veya mahkeme kararına istinaden açıklanabilir.

c) Zekât İdaresi haricinde kişi, kurum ve kuruluşların her ne şekilde olursa olsun zekât toplaması yasaktır.

d) Yönetmelik hükümlerine aykırı olarak hareket eden kimselere bin riyale kadar idari para cezası uygulanmaktadır.

Umman Zekât idaresinin resmi internet sayfası, Zekât fonu aracılığıyla yoksul ailelerin ihtiyaçlarını karşılamak için; yaşam, konut, eğitim, tedavi, afet ve Ramazan olmak üzere çeşitli yardım programları düzenlediğini belirtmektedir (<https://zakah.om/2024>)

5.13. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

Dünyadaki mültecilerin ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yaklaşık yüzde 50'si İslâm İşbirliği Teşkilatı (İİT) ülkelerinden gelmektedir. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), zekât bağışçıları ile mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler arasında bir köprü görevi gören platform tasarlamaya karar vermiştir. Bu amaçla zekât fonlarının dağıtımına ilişkin 2017 ve 2018 yıllarında pilot uygulaması yapmıştır. UNHCR, zekât ve sadaka fonlarını dünyanın en savunmasız ve dezavantajlı durumdaki mülteci ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilere tahsis eden güvenilir, verimli ve zekâtla uyumlu Mülteciler Zekât Fonunu 2019 yılında resmi olarak kurmuştur. Mülteci Zekât Fonu'na ait öne çıkan bazı yönetim şekline ilişkin bilgiler aşağıda sıralanmıştır (<https://zakat.unhcr.org/tr/about-zakat> 2024)

1. Hak Sahiplerine Zekâtın Ulaştırılması: Zekâta uygunluk durumlarına göre mali veya ayni yardım şeklinde yardım almaktadırlar.

2. Zekât Fonun Yönetimi: Fon, zekâtın toplanmasından hak sahiplerine dağıtımına kadar mutlak şeffaflık sağlayan katı yönetim ve denetleme standartları uygulamaktadır.

3. Fonun Finansal Yönetimi: Toplanan zekât fonları Cenevre'de özel bir faizsiz banka hesabında ayrı olarak tutulmaktadır.

4. İzlenebilirlik: Tüm zekât fonları, istisnasız olarak, mültecilerin ve yerinden edilmiş kişilerin (düzensiz göçmenlerin) insani ihtiyaçlarının yoğun olduğu belirli ülkelerde zekât kurallarına ve yönetmeliklerine uygun olarak nakdi ve ayni yardım programlarına tahsis edilmektedir.

5. Şeffaflık: UNHCR, yılda iki kez İslâmi Hayırseverlik raporu yayınlar ve bağışçılar fonların kullanılmasını istedikleri yerlere göre özelleştirilmiş raporlar sunmaktadır.

6. Zekât Yönetmeliklerine Uyum:

a) Fetvalar: Fon, aralarında Dünya Alimler Birliği, İ.İ.T.'nin Uluslararası İslâm Fıkhı Akademisi (IIFA) ve El-Ezher İslâmi Araştırma Akademisi de bulunduğu dünya çapında bilinen âlimler ve kurumlar tarafından fıkhi destek almaktadır. Bugüne kadar ilgililerden 17 fetva alınmıştır.

b) Uygulama: Özellikle zekât fonlarının tamamı mültecilere ve ülke içinde yerinden edilmiş kişilere tahsis edilmesi konusunda fetvalara uyulmaktadır. Zekât toplandıktan sonra bir yıl içerisinde müstahiklere dağıtılmaktadır.

7. İzleme ve değerlendirme: Fon, fetva kararlarına uyup uymadığıyla ilgili her yıl UNHCR'nin İslâmi Hayırseverlik Birimi tarafından iç denetim gerçekleştirilir. Buna ek olarak bağımsız denetçiler tarafından da dış denetim yapılmaktadır. İlgili denetim raporları UNHCR'nin raporlar sayfasında kamuya paylaşılmaktadır.

8. Yararlanıcıların belirlenmesi: UNHCR, faaliyet gösterdiği her ülkede, en hassas ve ihtiyaç sahibi mültecileri değerlendirmek için bir değerlendirme programı izlemektedir.

9. Dağıtım sonrası izleme: Etkiyi ölçmek ve uygulamayı iyileştirmek için yıllık olarak izlemeler yapılmaktadır.

10. İnovasyon: Suistimal ya da yardımın mükerrer olarak verilme riskini en aza indirmek ve verimliliği artırmak için dağıtım sürecine ilişkin farklı teknolojilerden yararlanılmaktadır.

Fon, başlangıcından bu yana 8 milyondan fazla kişiye yardım sağlanmasına vesile olmuştur (<https://zakat.unhcr.org/tr/about-zakat> 2024). Tablo 20'de 2023 yılı Birleşmiş Milletler Mülteci Zekât Fonu'na ait istatistiki bilgiler verilmektedir.

Tablo 20: Mülteci Zekât Fonu 2023 Yılı Harcama Raporu

No	Ülke	Yararlanıcı Sayısı	Yararlanma Oranı (%)	Yararlanan Kesim	Yararlanma Türü
1	Afganistan	139.320	8,94	Yurt içi	Para, Isıtıcı soba
2	Bangladeş	185.223	16,64	Rohingya Mültecileri	Barınak Malzemeleri, Benzin

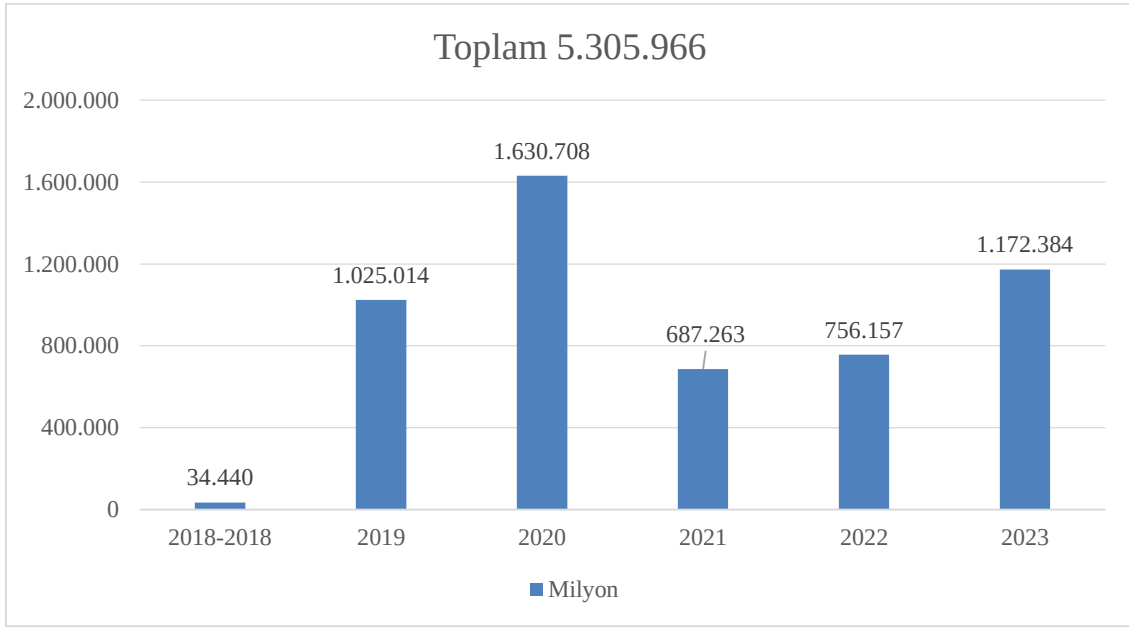
Tablo 20 (Devam): Mülteci Zekât Fonu 2023 Yılı Harcama Raporu

No	Ülke	Yararlanıcı Sayısı	Yararlanma Oranı (%)	Yararlanan Kesim	Yararlanma Türü
3	Mısır	7.447	0,84		Para
4	Hindistan	4.634	0,42	Rohingya Mültecileri	Para
5	Endonezya	3.627	0,33	Mülteci	Para
6	Irak	11	0,00	Yurt içi	Para
7	Ürdün	8.212	0,74	Mülteci	Para
8	Kenya	1.263	0,11	Mülteci	Hijyen Kitleri
9	Lübnan	611.899	54,96	Suriyeli Mülteci	Para
10	Moritanya	40.671	3,65	Mali	Sabun ve Hijyen Malzemeleri için Para
11	Nijerya	2.292	0,21	Yurt içi	Ana yardım malzemesi, geçim kitleri
12	Somali	2.331	0,17	Mülteci	Para
13	Tunus	490	0,07	Mülteci	Para
14	Yemen	125.011	9,46	Yurt içi	Para
15	Sudan	178		Yurt içi	Para
16	Etiyopya	13.057	1,35	Mülteci	Eğitim Kitleri
17	Suriye	6.324	0,57	Yurt içi	Ana yardım malzemesi
18	Türkiye	1.497	0,13	Mülteci	Para
19	Çad	7.790	0,70	Sudan	Para
20	Libya	7.750	0,70	Mülteci ve Yurtiçi	Para

Kaynak: <https://zakat.unhcr.org/annualreport/tr/> 2024.

Tablo 20’de toplam yararlanıcı sayısı, yararlanma oranı, yararlanan kesim ve yararlanma türüne ilişkin veriler yer almaktadır. Yararlanıcılara genellikle para, ısıtıcı, barınak malzemeleri, benzin, eğitim malzemesi ve hijyen kitleri yardım olarak ulaştırılabilmektedir. Tablo 21’e göre 611.899 kişiyle en fazla yararlanıcının Lübnan’da yaşayan Suriye’li mülteciler olduğu görülmektedir. İkinci sırada 185.223 kişiyle Bangladeş, üçüncü sırada ise 139.320 kişiyle Afganistan takip etmektedir.

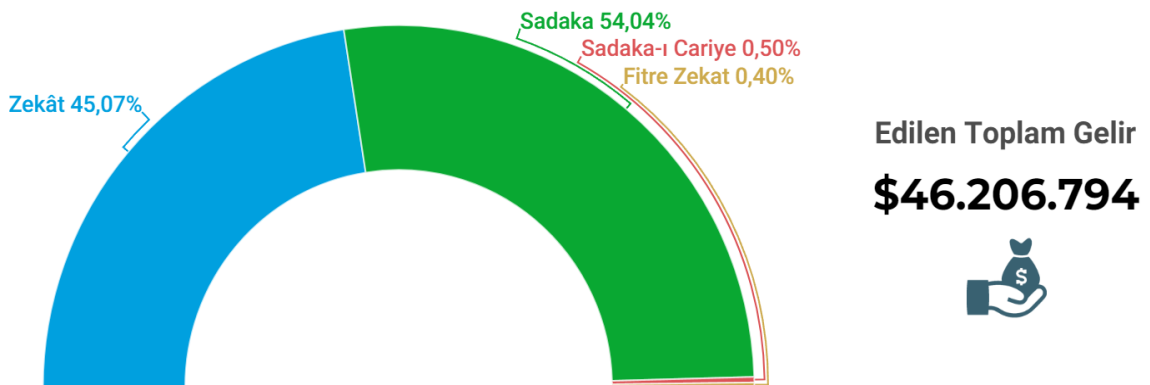
Şekil 12: Yıllar İtibariyle Mülteci Zekât Fonundan Yararlananların Sayısı

Kaynak: <https://zakat.unhcr.org/annualreport/tr/> 2024.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin Zekât Fonu'nun 2017-2023 yılları arsında göstermiş olduğu gelişim Grafik 4'te gösterilmiştir. Buna göre; 2017 ve 2018 yılında 34.440, 2019 yılında 1.025.014, 2020 yılında 1.630.708, 2021 yılında 687.263, 2022 yılında 756.157 ve 2023 yılında 1.172.384 kişi olmak üzere 5 milyon 305 bin 966 kişi zekât fonundan faydalanmıştır.

Şekil 13: Mülteci Zekât Fonu Bağış Dağılımı

Kaynak: <https://zakat.unhcr.org/annualreport/tr/>

Mülteci Zekât Fonu, 2023 yılında 20.824.845\$ Zekât, 24.968.464\$ Sadaka, 228.749\$ Sadaka-i Cariye ve 183.069\$ Fitre olmak üzere toplamda 46.206.794\$ fon toplamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLÂMÎ SOSYAL FİNANS İÇİN BİR MODEL ÖNERİSİ: KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİ

Bu bölümde, Dünya ve Türkiye’de zekâtın toplama ve dağıtım şekilleri, STK (Sivil Toplum Kuruluşu) yöneticilerinin görüşleri ve değerlendirmesi, Zekât Kurumuna sahip ülkelerde uygulanan yöntemler ile çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi arasında benzerlik ve farklılıkları, Kurumsal Zekât Sistemi’nin fonksiyonları ve işleyişi, Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumları ve Zekât Kurumları Birliği hakkında sırayla bilgi verilecektir.

1. DÜNYA’DA ZEKÂTIN TOPLAMA VE DAĞITIMI

Günümüzde Müslümanlar, zekât ibadetini içinde bulundukları toplumun sosyoekonomik ve hukuki yapılarına göre üç farklı şekilde yerine getirmektedir. Bunlar;

- STK diye tanımlanan vakıf ve dernekler aracılığıyla,
- Zekâtı toplamak ve dağıtmak üzere kurulan Zekât Kurumları aracılığıyla,
- Bireysel yani kendi imkânlarıyla

ihtiyaç sahiplerine ulaşmaktadır. Bazı ülkelerde zekâta ilişkin herhangi bir hukuki düzenleme ve organizasyonel yapı bulunmazken bazı ülkelerde doğrudan devlete bağlı zekât kurumları faaliyet göstermektedir.

Halkı Müslüman olan bazı ülkeler, İslâmî sosyal finansın önemli kurumlarından zekâtı kurumsallaştırılması amacıyla kanuni düzenlemeler yapmıştır. Bu düzenlemeler, kurumsal yapıları ve yaptırımları Tablo 21’de gösterilmiştir. Kimi ülkelerde zekât zorunlu ve vermeyene cezai müeyyide uygularken kimi ülkeler isteğe bağlı olarak zekât kurumu faaliyet göstermektedir.

Tablo 21: Müslüman Ülkelerde Zekâtla İlgili Yürürlüğe Giren Kanuni Düzenlemeler

Ülke	Tarih	Mevzuat	Gönüllü/ Zorunlu	Yaptırım/ Cezai Müeyyide
Sudan	1921	Öşür Fermanı	Zorunlu	Ödemeyene zekât kadar cezai müeyyide var
	1924	Öşür Kanunu		
	1978	Zekât Fonu Kanunu		
	1980	Zekât Sandığı Kanunu		
	1984	Zekât ve Vergi Kanunu		
	1986	Zekât ve Vergiler Kanunu		
	1990	Zekât Kanunu		

Tablo 21 (Devam). Müslüman Ülkelerde Zekâtla İlgili Yürürlüğe Giren Kanuni Düzenlemeler

Ülke	Tarih	Mevzuat	Gönüllü/ Zorunlu	Yaptırım/ Cezai Müeyyide
Malezya	1927	Enakmen Kutipan Zakat (Kelantan Eyaleti)	Gönüllü	
	1947	Undang Zakat (Tganu Eyaleti)		
	1949	Enakmen Zakat (Perlis Eyaleti)		
	1951	Enakmen Baiytul Mal, Zakat dan Fitrah (Perak Eyaleti)		
	1955	Enakmen Zakat (Kedah Eyaleti)		
	1957	Enakmen Zakat dan Fitrah (Johor Eyaleti)		
Mısır	1948	Zekât Kanunu Projesi	Gönüllü	
	1971	Zekât Kanunu Taslağı		
	2014	Zekât Kanunu		
Sudi Arabistan	1951	Zekât Farızası Uyg. Tal.	Zorunlu (1954)	Hapis cezası
	1963	Sosyal Güvenlik Kurumu		
	1976	Talimatname		
Libya	1971	Zekât Kanunu	Zorunlu	a) Zekâtın iki katı ceza b) Beyan vermeyene 5-100 Libya Doları
Ürdün	1978	Zekât Kanunu	Gönüllü	
Endonezya	1978	Cakarta Vali Kararnamesi	Zorunlu	
Pakistan	1979	Zekât ve Öşür Kanunu	Gönüllü ve Zorunlu	
Yemen	1980	Zekât Kanunu	Zorunlu	
Bangladeş	1982	Zekât Fonu Yönetmeliği	Gönüllü	
Kuveyt	1982	Zekât Fonu Kanunu	Gönüllü ve Zorunlu	
Brunei	1984	Bahagian Agihan dan Kutipan Zakat, (BAKAZ)	Gönüllü	
Umman	1997	Evkaf ve Diyanet İşleri Bakanlığı Kanunu	Gönüllü	
Bahreyn	1979	Zekât ve Yardımlaşma Fonu	Gönüllü	
Katar	1992	Zakat Fonu Kanunu	Gönüllü ve Zorunlu (Halka açık şirketler)	

Kaynak: Araştırmacı tarafından Cici 2008; Aydın 2018b:75 verdiği bilgi genişletilerek oluşturulmuştur.

Tablo 22’te seçilmiş Müslüman ülkelerde faaliyet gösteren Zekât Kurumları’na ilişkin yapısal durum yer almaktadır.

Tablo 22: Müslüman Ülkelerde Kurumsal Zekât Sisteminin Yapısı

No	Ülke	Statü	Çalışma Şekli	Yetki Bölgesi	İlgili Kanunlar /Fetvalar	Bağlı Olduğu Birim	Zekât Kurumu	Web Adresi
1	Bahreyn	Devlet	Merkezi	Tüm ülke	22.03.1979 tarihli 1323 Sayılı Resmî Gazete'nin 8 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin, 2068 Sayılı Resmî Gazetede Yayımlanan 12 sayılı Zekât Fonu Kurulması Hakkında Kanun (1993)	Adalet, İslami İşler ve Evkaf Bakanlığı	Zakat and Charty Fund	https://zakafund.bh/
2	Bangladeş	Devlet			Zekât Fonu Yönetmeliği No. VI (1982)	Diyanet İşleri Bakanlığı	Zakat Fund	
3	Birleşik Arap Emirlikleri	Devlet	Merkezi	Tüm ülke	Zekât Fonu Kurulmasına ilişkin 4 sayılı Birlik Kanunu (2003)	Adalet, İslâmi Hizmetler ve Vakıflar Bakanlığına	Zakat Fund	https://www.zakatfund.gov.ae
4	Brunei	Devlet	Merkezi			Diyanet İşleri Bakanlığı	Majlis Ugama Islam Brunei	
5	Cezayir	Devlet	Merkezi		2003 yılında Zekât Fonu kuruldu, 2021 yılında ise 21-179 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyle Vakıflar ve Zekât Ofisi kurulmuştur	Diyanet İşleri ve Evkaf Bakanlığı	Zakat Fund	https://www.onwz.dz
6	Cibuti	Devlet			Zekât Kanunu	İslâm İşleri Bakanlığı	Diwan Al Zakat	
7	Endonezya	Karma		Tüm ülke	Zekât Yönetimi Kanunu (2011)	İslâm İşleri Bakanlığı	Badan Âmil Zakat Nasional/Lembaga Âmil Zakat	https://baznas.go.id
8	Filistin	Devlet				Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı	Central Zakat Fund	
9	Irak	Devlet			Zekât Fonu Kanunu No. 55 (1978) Zekât Fonu Talimatı No. 1 (1988) Zekât ve Sadaka Fonu Kanunu No. 34 (1999)	Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı	Zakat and Sadaqa Fund	
10	İran	Vakıf	Merkezi	Tüm ülke	Zekât Kanunu (2011)	İmam Humeyni Yardım Komitesi	İmam Khomeini Relief Foundation	https://emdad.ir
11	Katar	Devlet		Tüm ülke	8 sayılı Zekât Fonu Kurulması Hakkında Kanun (1992)	Vakıflar ve İslâm İşleri Bakanlığı	Zakat Fund	https://www.zf.org.qa/

Tablo 22 (Devam): Müslüman Ülkelerde Kurumsal Zekât Sisteminin Yapısı

No	Ülke	Statü	Çalışma Şekli	Yetki Bölgesi	İlgili Kanunlar /Fetvalar	Bağlı Olduğu Birim	Zekât Kurumu	Web Adresi
12	Kuveyt	Devlet	Merkezi	Tüm ülke	5 sayılı Zekât Kurumu Kurulması Hakkında Kanun (1982) ve sonraki değişiklikleri 46 sayılı Devlet Bütçesine Zekât ve Şirket Katkıları Kanunu (2006) ve yürütme yönetmelikleri	Vakıflar ve İslâmi İşleri Bakanlığı	Zakat Hause	https://www.zakathouse.org.kw
13	Libya	Devlet	Yerel ve Ulusal		13 sayılı Zekât Kanunu (1997) 49 sayılı Zekât Fonu Kurulması Hakkında Kararname (2012)	Bakanlar Kurulu	Zakat Fund	
14	Malezya	Karma		Eyalet	Her eyaletin, İslâm Hukuku İdaresi (Federal Bölgeler) Yasası (1994) kapsamına giren kendi Zekât yasaları vardır	Devlet İslâm Dini Konseyleri	Eyaletlere Göre Farklı İsim Örneğin: Pusat Pungutan Zakat	https://www.zakat.com.my/
15	Mısır	Devlet	Merkezi	Tüm ülke	123 sayılı Zekât ve Sadaka Merkezi Kanunu (2014)	El Ezher	Egyptian House of Zakat and Charity	https://baitzakat.org.eg
16	Nijerya	Devlet	Yerel ve Ulusal				Eyaletlere Göre Farklı İsim	
17	Pakistan	Devlet	Merkezi	Eyalet	Eyaletlere göre farklılık gösterir: Pencap Zekât ve Aşar Yasası (2018) Sind Zekât ve Aşar Yasası (2018) Khyber Pakhtunkhwa Zekât ve Aşar Yasası (2011) Belucistan Zekât ve Aşar Yasası (2012)	İslâm İşleri Bakanlığı	Zakat & Ushr Department	https://zakat.punjab.gov.pk
18	Singapur	Devlet	Merkezi		Müslüman Hukukunun İdaresi	Kültür, Toplum ve Gençlik Bakanlığı	Majlis Ugama Islam Singapore	https://www.zakat.sg/
19	Sudan	Devlet	Karma	Tüm ülke	Sudan Zekât Hukuku (2001)	Sudan Sosyal İşler Bakanlığı	Sudanese Zakat Chamber	https://zakat-chamber.gov.sd/
20	Sudi Arabistan	Devlet	Merkezi	Tüm ülke	Zekât Tahsilat Kanunu Zekât Tahsilatına İlişkin İdari Düzenlemeler (2019)	Maliye Bakanlığı (Zekât ve Gelir Vergisi Dairesi)	Zakat, Tax, and Customs Authority	https://zatca.gov.sa/
21	Umman	Devlet	Merkezi Değil	Tüm ülke	355/2017 sayılı bakanlık kararı	Vakıf ve İslâm İşleri Bakanlığı	Zakah Department	https://zakah.om/
22	Ürdün	Devlet	Karma		8'nolu Zekât Fonu Kanunu	Evkaf ve Din İşleri Bakanlığı	Zakat Fund	http://www.zakatfund.org/
23	Yemen	Devlet	Merkezi	Tüm ülke	1996 9 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname	Maliye Bakanlığı	General Directorate of Zakat Obligation	

Kaynak: Araştırmacı tarafından Cici 2008; Powell 2009; Aydın 2018; Hammad 2022:35 verdiği bilgi genişletilerek oluşturulmuştur

Tablo 22’de gösterilen ülkelerin üçü dışında zekât, zorunlu veya isteğe bağlı olarak devlet eliyle toplanmaktadır. Bu ülkelerden Endonezya ve Malezya hem devlet hem de özel girişimler tarafından yönetilen Zekât Kurumu aracılığıyla toplarken, İran İslâm Cumhuriyeti’nde sadece vakıf aracılığıyla zekât toplanmaktadır. Fakat İran, her ne kadar vakıf aracılığıyla topluyor olsa da zekât toplama ve dağıtmada tek yetkili kurum olan İmam Humeyni Vakfı’nın yönetimi devlet bakanlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla İran içinde devlet eliyle toplanıyor denebilir. Sonuç itibarıyla ilgili ülkelerde zekât, devlet tarafından toplanıp dağıtıldığını söylemek mümkündür.

2. TÜRKİYE’DE ZEKÂTIN TOPLAMA VE DAĞITIMI

Türkiye’de zekât, kurumsal bir yapıya sahip olmamakla birlikte Müslümanların kişisel inisiyatifine bırakılmıştır. Fakat toplumun önemli bir kesimi STK’lar aracılığıyla bu sorumluluğu yerine getirmektedir. Bu bakımdan oldukça geniş ve farklı alternatiflerin olduğunu söylemek mümkündür. Ülkemiz, Sosyal Finans’ın en önemli kurumları Vakıf ve Dernekler bakımından oldukça zengindir. STK’lar yalnız zekâtla ilgili değil sosyal finansın amaçlarına hizmet eden birçok iş ve sorumlulukları üstlenmektedir.

Her ne kadar Türkiye’de kurumsal zekât sistemi olmasa da Zekâtın kurumsallaşmasıyla ilgili son yıllarda önerilerin olduğu yüksek lisans ve doktora tezleri yazılmıştır. Selçuk (2016), Gümüş (2019) ve Karaboğa (2021) tezlerinde zekâta ilişkin süreçleri Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) tarafından yönetilen bir Zekât Kurumu’nun kurulmasını önermiştir. Selçuk (2016) buna ek olarak zekât fonunun kamu katılım bankaları tarafından toplanıp dağıtılmasının uygun olacağını söylemiştir. Karaboğa (2021), Zekât Kurumu’nun DİB koordinatörlüğünde kurulmasını fakat kurumsal yapısının vakıf formatında olması gerektiğini ifade etmiştir. Aydın (2018), Malezya modeli örnek alınarak zekât kurumunun kurulabileceğini belirtmiştir. Cevahir (2020) ve Gökburun (2021) idari yönden özerk, ancak devlete bağlı olarak faaliyet gösterecek Zekât Kurumu’nun ihdas edilmesini önermiştir. Turan (2017), çağdaş sistemlerde işleyen bir kurumun oluşmasının elzem olduğunu fakat ilk adımın zekât yönetmeliğinin çıkarılması ve zekât fonunun kurulması ile atılması gerektiğini ifade etmiştir. Aydınbaş (2024) ise Türkiye’de devletin, düzenleyici ve denetleyici bir rol üstlenmesi gerektiği ve onun öncülüğünde kurumsallaşabileceğini belirtmiştir. Çalışmasında zekâtın neden ve nasıl kurumsallaşabileceğine ilişkin cevap aradığı doktora tezini bu çalışma tamamlayıcı nitelikte olduğu söylenebilir. Zira ilgili çalışma zekâtı ekonomik, sosyal ve hukuki boyutuyla analiz yapmış ve kurumsallaşırken sahip olması gereken ilkelere değinmiştir.

Bu çalışma ise; bir taraftan zekâtı kurumsallaştırabilmiş ülkelerin tecrübelerinden istifade ederken, diğer taraftan Türkiye'nin kendi dinamiklerini dikkate alarak bir sistem önermektedir. Kısacası bu araştırmada Türkiye'de uygulanabilecek bir sistem, sisteme ait fonksiyonlar, sistemin işleyişini sağlayan kurumlar ve bu kurumların üstleneceği rolü ile ilgili ülkelerde tespit edilen sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmaktadır.

Türkiye için öneride bulunan yukarıdaki çalışmaların genelinde, kurumsal yapının devlet eliyle yürütülmesi fikri hâkimdir. Ancak İslâm Kalkınma Bankasının kuruluşu olan İslâmi Araştırma ve Eğitim Enstitüsünün (IRTI) 2020 yılında bazı ülkeleri kapsayan “İslâmi Sosyal Finans Raporu”nda, zekâtın devlet eliyle toplandığı bazı ülkelerde, mükellefler zekâtı resmî kurumlara vermeyi tercih etmediğini bu durumun ana nedenin ise mükelleflerinin bir kısmının zekât kurumuna olan güvenin az veya hiç olmayışından kaynaklandığı belirtilmektedir (IRTI 2020:6-8). Dolayısıyla zekâtın devlet eliyle toplanmasına ilişkin ciddi manada tartışmalar olduğu söylenebilir. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Zekât için toplanan fonu devletin fona ihtiyaç duyduğunda başka yerlerde kullandığına,
- Zekât fonlarının etkin ve doğru kullanılmadığına,
- Denetim mekanizmasının tam manasıyla çalışmadığına
- Zekât kurumlarının istihdam politikalarında liyakati esas alınmadığına

ilişkin kanaat mevcuttur. Bu yüzden bağışçılar, zekât fonlarının devlet tarafından toplanmasına genellikle itimat etmemektedir, zekât fonlarını toplama ve dağıtma organizasyonlarına güvendikleri yerel dini cemaatlerin ve kurumların elinde daha güvenli olduğunu düşünmektedir. Bu manada topluma güven veremeyen ve dini meşruiyeti sağlama konusunda sorun yaşayan devletlerin istediği başarıyı yakalayamadıkları görülmektedir. Zekât ve sadakalar, devletin hazine ve bütçelerinden tamamen ayrı, İslâmî hassasiyeti olan Müslüman kişilerce yürütülen başka bir ekonominin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (May 2013:158). Esasında bu durum bir tarafı olumlu, diğer tarafı olumsuz denilebilecek iki farklı sonucu da ortaya çıkarmaktadır. Çekinceleri olan Müslümanların gönül rahatlığıyla dini vecibelerini yerine getirebilme imkânı sunarken, diğer taraftan kayıt dışılık ve şeffaflık gibi bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Hem devlet otoritesinin toplanan zekât fonlarına müdahale etmeyeceği, hem de kayıt dışılığı ortadan kaldıracak düzeyde denetim mekanizmasının tam çalıştığı şeffaf ve hesap

verilebilir bir sistemin inşa edilmesi daha iyi sonuç verebilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, çalışmamız daha önce yazılan tezlerden ayrılmaktadır.

Çalışmada, Kurumsal Zekât Sisteminde devletin Zekât Gözetim Merkezi aracılığıyla sadece denetleyici ve düzenleyici bir role sahip olacağı bizzat sistemin ana aktörü olmayacağı, zekâtı toplayacak ve dağıtacak kurumlar tarafından bu toplama ve dağıtım fonksiyonunu yerine getirileceği bir sistem önerilmektedir. Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından belirlenen ilke ve standartlara uygun bir şekilde Zekât Kurumları'nın sistem içerisindeki bütün faaliyetlerinin fıkhi, idari ve mali olarak denetlenmesi ve Zekât Gözetim Merkezi'nin onayıyla faaliyete başlaması, sonlanması ve cezai müeyyidelerin uygulanması, tüm veri, rapor ve sonuçların standartlara uygun olarak Merkez'in internet sayfasında şeffaf bir şekilde kamuoyuyla paylaşması öngörülmektedir. Bu şekilde toplumun farklı kesimlerinde oluşacak muhtemel tartışmaların önüne geçilerek zekât sistemine ilişkin güvenin oluşması duygusunun oluşması beklenmektedir.

Türkiye'de Bankacılık ve Sigortacılık sektörlerinin düzenleme, denetim, şeffaflık ve hesap verebilirlik fonksiyonlarına sahip;

- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK),
- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK),
- Türkiye Bankalar Birliği (TBB),
- Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB),
- Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurulu (SEDDK),
- Emeklilik Gözetim Merkezi (EGM)

gibi kurumlar faaliyet göstermektedir. İlgili kurumlar sistemin ideolojik tartışmalardan uzak güvenilir ve şeffaf bir şekilde uluslararası standartlarda faaliyet göstermesini sağlamaktadır. Tam bu noktada bütün bu özelliklere sahip, finansal sistemin tecrübelerinden istifade eden, şeffaf, denetlenebilir, ideolojik tartışmalardan uzak ve zekât ibadetini dinin esaslarına uygun olarak yerine getirebileceği Kurumsal Zekât Sistemi önerilmektedir.

2.1. STK YÖNETİCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Ülkemizde faaliyetlerini sürdüren ve İslâmi Sosyal Finans'a çok büyük katkısı olan STK'ların zekât faaliyetlerine ilişkin yönetim kabiliyeti ve yöntemlerine ulaşmak

amacıyla internet sayfaları ile faaliyet raporları incelenmiş ve on sekiz STK yöneticisiyle yüz yüze görüşülmüştür. İlgili yöneticilerle yapılan görüşme, ses veya görüntü kaydı alınmamış, not tutularak gerçekleşmiştir. Bu araştırmalar sonucunda aşağıda belirtilen sonuçları çıkarmak mümkündür:

- Zekât almak üzere başvuruda bulunan kimseye yönelik değerlendirme kriterlerin varlığı: STK'ların referans, fakirlik, hastalık, öksüz, yetim, borçlu olma veya doğal afete maruz kalma gibi genel kriterlere sahiptir. Bazı STK'lar zekât başvurusunda bulunan kişinin gerçek ihtiyaç sahibi olup olmadığını ortaya çıkaracak ayrıntılı ölçütler belirlemişken, bazı STK'lar nispeten daha az kritere sahip olduğu görülmüştür. Bu yüzden STK'ların geneline yayılmış ve sistemleştirilmiş ölçütlerin olduğunu söylemek güçtür.

- Zekât dağıtım sürecinin yönetimi: STK'lar zekât başvurusunda bulunan ve ön değerlendirmeyi geçen kişilere yönelik mümkün olduğu kadar saha araştırması yapmaktadır. Bu araştırma, başta muhtar olmak üzere mahalle sakinleriyle görüşme, ev ziyareti yapma ve yerinde ihtiyaç tespitinin yapılması şeklinde gerçekleşmektedir. Diğer taraftan dini cemaat veya gruplara bağlı STK'ların süreç yönetimi görece diğer STK'lardan farklı yürütülmektedir. Bu farklılığın ilki zekâtın, STK yurtlarında kalan öğrencilere verilmesi veya öğrencilerin barınma ve gıda gibi çeşitli giderleri için kullanılması şeklindedir. İkincisinde ise zekât, cemaat içerisinde tespit edilen ihtiyaç sahibine veya cemaat mensuplarının referans gösterdiği kimselere verilmektedir. STK'ların zekât dağıtım yönetimine ilişkin, genel bir değerlendirme yapılırsa; fıkhi olarak bazı tartışmalı uygulamalar olsa bile STK'ların büyük bir çoğunluğunun İslâm hukukuna riayet etme konusunda hassas davrandıklarını söylemek mümkündür.

- Bilgisayarlı veri tabanın kullanımı: Zekât başvurusunun alınması, değerlendirilmesi, sonuçların raporlanması, Müstahik ve Müzekkilere ait bilgilerin kaydedilmesi gibi işleri birkaç STK kendisine ait veri tabanını üzerinden yönetmektedir. Ancak, STK'ların çoğunluğu basit bir ofis yazılımı (Excel gibi) üzerinden takip etmektedir. Hatta bazı STK'lar, klasik yöntemle basılı evraklar üzerinden dosyalayarak kayıt tutmaktadır. STK'ların ortak olarak kullandığı, amaca hizmet eden bilgisayarlı veri tabanı veya Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (BSYBS) gibi sistemlerin kullanılmadığı anlaşılmaktadır.

- Yurtiçi ve/veya yurt dışında herhangi bir kurumla iş birliği yapılması: Bazı STK’lar, yapı itibarıyla birbirine yakın olan kurumlar arasında iş birliği yapmaktadır. STK’ların hiç biri, başka ülkelerde faaliyet gösteren zekât kurumlarıyla işbirliği yapmamaktadır. Sadece bazı STK’lar Çad, Cibuti ve Sudan gibi ülkelerde faaliyet gösteren yerel STK’larla işbirliği yapmaktadır.

- Zekât özelinde finansal raporlamanın yapılması: Türkiye’de faaliyet gösteren hiç bir STK, zekât özelinde kamuya finansal bir raporlama yapmamaktadır. Yalnızca bazı STK’lar, yıllık olağan toplantılarında kendi yetkililerine zekât özelinde bilgi paylaşımı yapmaktadır. Bu durumun temel sebebi, STK’ların yürürlükteki mevzuat gereğince zekât, fitre, sadaka ve genel bağışların tek bir kalemde yani “bağış” olarak değerlendirilip denetime tabi olmasından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi’nde zekât, diğer bağış kalemlerinden ayrılarak fıkhi, mali ve idari olarak denetlenmesi öngörülmektedir.

- Zekâtın dağıtım sürecine ilişkin denetim: STK’ların faaliyetleri mevzuata gereğince faaliyet amaçlarına ve yasalara uygunluğu denetlenmektedir. STK’lar finansal olarak toplamış oldukları fonun içeriği ne olursa olsun bağış olarak kabul edildiği için bu bağışın yürürlükteki yasaya uygun harcanıp harcanmadığı sadece mali olarak denetlenmektedir. Zekâtın bir yönü mali iken, diğer yönü İslâm’ın beş şartından birisidir. Dolayısıyla dini bir vecibe olmasından kaynaklı olarak İslâm hukukuna uygun hareket edilip edilmediğinin de denetlenmesi gerekmektedir. Dini gruplara ait STK’larda veya üst yönetiminde fıkıh bilgisi olan kişilerin bulunduğu STK’lar, kendi imkânlarınca eğitim ve denetim faaliyeti yürütmektedir. Bu yüzden ayrı bir denetim mekanizmasına gerek duymamaktadır. Bu açıdan STK’ların tamamı göz önüne alındığında, mali denetimin dışında (fıkhi ve idari) bir denetimin az olduğunu söylemek mümkündür.

- Zekât Kurumları’nın Zekât Gözetim Merkezi tarafından fıkhi, idari ve mali olarak denetlenmesine STK’ların yaklaşımı: STK’ların büyük bir çoğunluğu fıkhi, idari ve mali denetimi olumlu karşılamaktadır. Çünkü STK’lar, Kurumsal Zekât Sistemi sayesinde oluşacak şeffaflığın; kendilerini topluma daha iyi anlatabilme imkânı sunacağını, bunun sonucunda da daha fazla insana ulaşarak daha fazla ihtiyaç sahibine yardım yapılmasına vesile olabileceklerini ifade etmektedir. Fakat bazı dini cemaatlere ait STK’lar, denetime nispeten daha temkinli bakmaktadır. Sebebini ise siyasal iklimin değişkenlik gösterdiğini ve geçmişte yaşanmış olumsuz tecrübeler olduğunu ifade etmektedir.

• Dini cemaatlerin önerilen sistem ve denetim mekanizmasına ilişkin nasıl tavır sergileyeceklerine yönelik STK'ların öngörüsü: Cemaatlerin doğası gereği grup içerisinde çok yüksek güven unsuruna sahip olduğu için böyle bir sisteme girmeye gerek duymayabilecekleri kanaati hâkimdir. Ayrıca böyle bir organizasyonel yapı içerisinde zaten fıkıh bilgisine sahip insanların olduğu ve onların verdiği hükme göre hareket edildiği için grup dışında olan kimselerin verdiği hükme uyma konusunda ön yargılı olabilecekleri ön görülmektedir.

Türkiye’de zekâtın yönetim ve uygulama sürecinin tamamı göz önüne alınarak değerlendirildiğinde; zekât özelinde yeterince şeffaf ve hesap verebilir bir sistemin olmadığı görülmektedir.

2.2. UYGULANAN YÖNTEM VE STK YÖNETİCİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’de zekâtın kurumsallaşabilmesi amacıyla incelenen ülkeler ile önerilen Kurumsal Zekât Sistemi arasında bazı benzerlik ve farklılıklar söz konusudur. Tespit edilebilen benzerlikler şunlardır:

- Bireysel Zekât mükelleflerine yönelik vergi matrahından indirim imkânı.
- Sistem sadece zekâtın toplanması ve dağıtılması üzerine kurulmuştur.
- Zekât başvuruları ve değerlendirilmesi bilgisayar sistemi üzerinden kayıt edilmesi ve takip edilmesi ön görülmektedir.
- Denetim ve gözetim faaliyetlerini üstlenecek birimler önerilmektedir.
- Zekât Kurumu vergi resim ve harçtan muaftır.
- Zekât Gözetim Merkezi’nin muhtemel yapısında stratejik yönetim, eğitim, mali işler, şikâyet ve iletişim gibi birimlerin kurulması önerilmiştir.
- Zekât Kurumları’nın mali denetimi hem iç hem de dış olmak üzere olması planlanmıştır.
- Yeterlilikleri sağlayan şeffaflığı ve denetimleri kabul eden ve kâr amacı gütmeyen özel sektörün de Malezya ve Endonezya örneğinde olduğu gibi zekâtı toplayıp dağıtması ön görülmektedir.
- Para cezası, geçici olarak faaliyet durdurmaya veya zekât toplama ruhsatının iptaline kadar varan Cezai müeyyideler söz konusudur.

Diğer ülkelerde faaliyet gösteren Zekât Kurumları ile önerilen Kurumsal Zekât Sistemi arasında vergi muafiyeti, denetim, cezalar ve kurumsal yapılarda benzerlikler söz konusudur. Ancak bu benzerliklere rağmen ciddi manada farklılıklarda mevcuttur. Bunlar:

- Zekât Kurumları genel itibariyle devlete bağlı yapıyken Kurumsal Zekât Sistemi' özerk bir yapıya sahiptir.

- Endonezya gibi bazı ülkelerde zekât müstahiklere dağıtılmadan onların faydasına olacak iş kurma, hastane, medrese, dini eğitim kurumlarının kurulması veya ihtiyaçlarının giderilmesi ya da doğal afetlerden etkilenenlerin kullanılması şeklinde harcanabilmektedir. Ancak önerilen modelde zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan süreç hızlı bir şekilde yapılması ve toplanan fonun müstahiklere sunulması esastır.

- Bazı ülkelerde sadece toplama veya sadece dağıtma görevini üstelenen kurumlar varken, önerilen sistemde Zekât Kurumları organizasyonun tamamını yönetmektedir. Bu görevi ifa ederken devletin sadece düzenleme ve denetleme fonksiyonu olup toplanan zekâtın dağıtılması konusunda herhangi bir inisiyatifi söz konusu değildir.

- Zekât Kurumları, Zekât Gözetim Merkezi aracılığıyla fıkhi idari ve mali olarak daha detaylı bir şekilde denetlenmekte. Denetimin daha fonksiyonel ve yoğun olarak yapılması öngörülmektedir.

- Bazı ülkelerde Zekât Kurumları'nın yapısı, zekâtı toplamak ve dağıtmak üzerine kuruludur. Fakat öneriler Kurumsal Zekât Sistemi'nde Fıkhi Yönetişim Kurulu ve Mevzuat, Stratejik Yönetim ve Planlama ile zekât ekosisteminin bütün ihtiyaçlarını kapsayacak şekilde organize edilmiştir. Sistemin faaliyet alanının ilke ve kurallarla çerçevesinin çizilmesi, denetlenmesi ve raporlanması bu minvalde önemlidir.

- Bazı ülkelerde İİT İslâm Fıkıh Akademisi gibi kurumlardan fetva talebinde bulunurken, önerilen sistemde Zekât Gözetim Merkezi'nin çatısı altında planlanan Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından bu görevin ifa edilmesi düşünülmüştür.

- Zekât kurumuna sahip olan ülkelerde, kanuni düzenlemeler yapılmışken hali hazırda Türkiye'de bu konuda kanuni düzenleme yoktur.

- Genel itibarıyla Zekât Kurum’ları mali ve idari olarak denetlenirken önerilen Kurumsal Zekât Sistemi’nde Zekât Kurumları mali, idari ve fıkhi olarak üç farklı şekilde denetime tabi olması öngörülmüştür.

- Bazı ülkeler nakdi olarak toplanan zekâtı ayni olarak dağıtılmaktadır. Ancak önerilen sistemde zekâtın nakdi olarak toplanıp nakdi olarak dağıtılması planlanmıştır.

- Genel itibarıyla zekât toplayan kurumlar kamu kurumu olduğu için Sayıştay benzeri bir kurum tarafından denetlenmektedir. Önerilen Kurumsal Zekât Sistemi’nde zekâtı toplayan ve dağıtan Zekât Kurumları STK niteliğinde veya kâr amacı gütmeyen şirket şeklinde olduğu için bu kurumlar özerk, kamu kurumu niteliğinde kurulacak ve sistemin faaliyetlerini düzenleyip denetleyecek olan Zekât Gözetim Merkezi tarafından yürütülmesi öngörülmektedir.

Ülke genelinde faaliyet gösteren STK’ların zekât özelinde faaliyetleriyle ilgili bazı sorunlar öne çıkmaktadır. Bunların bazıları şunlardır:

- Zekât dağıtımına ilişkin kamuoyuna herhangi bir bilgi paylaşımı yapılmamaktadır.

- STK’lara yönelik dış denetimler mevzuat çerçevesinde “bağış” başlığı altında bütüncül bir yaklaşımla yapılmaktadır. Zekât, sadaka ya da başka bir ad altında yapılan bağışlara ait denetim faaliyetleri raporlanmamaktadır.

- Denetimler finansal, fıkhi ve operasyonel süreçleri kapsayan üçlü denetim şeklinde yapılmamaktadır.

- Bazı STK’lar tarafından ilan edilen denetim raporları mali denetimi yoğun olarak ele almakta ve zekât özelinde bilgiye neredeyse yer vermemektedir.

- Zekâtın dağıtımına ilişkin STK’ların uyguladıkları yöntemler farklılık göstermektedir. Zekâtı kimi STK sadece ayni olarak dağıtırken kimi de nakdi olarak dağıtmaktadır.

- Ne kadar ve hangi mallardan zekât toplandığı ve hangi sınıflara ne kadar süre içerisinde zekât dağıtıldığına ilişkin herhangi bir bilgi ve raporlama bulunmamaktadır.

- Zekât dağıtımı ile ilgili sistemleştirilmiş ve bütün STK’ların kullandığı genel kabul görmüş ortak bir değerlendirme söz konusu değildir.

- Zekât toplayan kurumlararası koordinasyon ve iş birliği kurumsal olarak yapılmamakta sadece bazı kişisel çabalarla kısmi olarak yapılabilmektedir.

3. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNİN FONKSİYONLARI

Kurumsallaşma kişi, kurum ve kuruluşların toplumsal ortamda birbirleriyle olan ilişkilerini belirli bir kural ve kaideler içerisinde yürütmesidir. Kurumlar açısından değerlendirildiğinde, bu durum ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü kişisel arzu ve davranışlardan arındırılmış kural ve standartların olması, işleyişin belirli süreçlerde yürütülmesi, gelişen ve değişen çevresel faktörlere göre reaksiyon verilmesi ve organizasyonel yapının bunlara göre revize edilerek faaliyetlerin optimum seviyede yürütülmesi, iletişim ve yönetim kültürünün oluşması ve gelişmesi bunlara bağlıdır (Aylan ve Koç 2017:566). Kurumsallaşma, yönetim kabiliyetini geliştiren ve ekosistem içerisinde örgüt yapısını daha verimli hale getiren önemli bir etkidir.

“Yönetim Süreci”nin önderlerinden Hanry Fayol’a göre yönetimin beş temel fonksiyonu vardır. Bunlar (Yüzbaşıoğlu 2004:389; Karaboğa ve Zehir, 2020:60-602):

- Planlama: Günlük, haftalık, aylık yıllık hatta on yıllık dönemlere ait esnek, net ve değişen ve gelişen şartlarda sürdürülebilirliği sağlayacak öngörülerin olmasıdır.

- Organize etme: Planlama fonksiyonu ile hedeflenen noktaya taşıyabilecek kurumsal yapının işlemesi için gerekli olan tüm değişkenlerin; yönetici, çalışan, sermaye, teçhizat ve gerekli diğer malzemelerin yerli yerince bir araya getirilmesidir. Fayol’a göre iyi bir örgüt yapısı, yetki ve sorumlulukları net bir şekilde belirtir, inisiyatif ve sorumluluk almayı teşvik eder.

- Yürütme: Planlanan eylemleri hayata geçebilmesi için doğru komutların verilmesidir.

- Koordine etme: Bir kurumsal yapının başarılı bir şekilde çalışması isteniyorsa, tüm değişkenlerin ahenkli ve senkronize bir şekilde hareket etmesi sağlanmalıdır.

- Kontrol etme: Kurumsal faaliyetlerin plana, duyurulan ilke ve kurallara göre yapılıp yapılmadığının denetlenmesidir.

Bütün bunlar dikkate alındığında kurumsallaşma çabaları belirli bir sistematik içerisinde gerçekleşmesi gerekmektedir.

Çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi’nin organizasyon yapısı bu perspektif ile oluşturulmaya çalışılmıştır. Sistem yönetim, koordinasyon, denetim, eğitim

ve iletişim olmak üzere beş temel esas üzerine inşa edilmiştir. Kurumsal Zekât Sistemi'nin Fonksiyonları Şekil 14'te gösterilmiştir.

Şekil 14: Kurumsal Zekât Sisteminin Fonksiyonları

Şekil 14'te gösterilen Kurumsal Zekât Sisteminin 5 ana fonksiyonu şu şekilde detaylandırmak mümkündür:

- Yönetim: Fıkhi Yönetişim, Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama
- Koordinasyon: Akreditasyon ve Veri Merkezi,
- Denetim: Fıkhi, İdari ve Mali Denetim, Zekât Toplama, Zekât Başvuruları Değerlendirme ve Zekât Dağıtma,
- Eğitim: Eğitim ve Sertifikasyon,
- İletişim: Dış İlişkiler, Medya ve Tanıtım.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin sahip olması gereken fonksiyonları ve sistemin icracı konumunda ki Zekât Gözetim Merkezi'nin organizasyon yapısına nasıl yansıtılacağına ilişkin değerlendirmede bulunulmuştur. Bunlar:

1. Fıkhi Yönetişim Kurulu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin faaliyetleri hususunda fıkhi olarak çerçeve ve sınırları çizen kuruldur. Kurulun faaliyetleri ile Kurumsal Zekât Sistemi'nin İslâm dininin ilkelerince meşru bir şekilde faaliyet gösterilmesi ve olası tartışmaların daha en baştan önlenmesini sağlayacak şekilde hareket etmesi,

2. Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama birimi, Kurumsal Zekât Sisteminin değişen ve gelişen şartlara bağlı olarak geleceğini belirleyecek vizyon ve misyonunu şekillendirilmesi ve bu amaçla mevcut ve ihtiyaç duyulan hukuki düzenlemelere yönelik önerilerde bulunulması,

3. Kurumlararası Koordinasyon birimi ile Zekât Gözetim Merkezi ile Kurumsal Zekât Sistemi içerisinde yer alan kurumlar arasında koordinasyonun sağlanması, zekât toplamak ve dağıtmak üzere faaliyet göstermek için başvuruda bulunan kurumların yeterlilik ve kriterleri sağlaması durumunda akredite edilerek faaliyet izninin verilmesine ilişkin süreçlerin yönetilmesi,

4. Veri Merkezi birimiyle Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi'nde (BSYBS) yer alan bilgiler ve zekâtın toplanması ile dağıtılmasına ilişkin bilgiler entegre edilerek zekât kurumlarının tamamını kapsayacak şekilde genişletilmesi ve zekât kurumlarına ait istatistiki bilgilerin periyodik olarak kamuoyuyla paylaşılması,

5. Denetim Kurulu, şeffaf ve hesap verilebilirlik ilkesine dayanarak sistemi fıkhi, mali ve idari olarak denetleyecektir. Ayrıca bütün bu denetimlerin dışında kalan sorun ve yanlışların tespit edilerek çözülmesi amacıyla şikâyet birimi faaliyet gösterecektir. Yapılan incelemeler ışığında faaliyetlerin durdurulmasından maddi cezai müeyyidelere kadar varan yaptırım uygulama yetkisine sahip olacaktır. Bütün bu süreçler raporlanarak sonuçların kamuoyuyla paylaşılması,

6. Zekât Toplama, Başvuru Değerlendirme ve Dağıtma birimleri ile Zekâtın mükelleflerden şeffaf bir şekilde toplanması, ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesi bu hususta BSYBS ile veri merkezini entegre ederek bütün zekât kurumlarının sorgulama yapılması, müstahiklere zekâtın şeffaf bir şekilde dağıtılarak kamuoyuyla paylaşılmasına ilişkin sürecin yönetilmesi,

7. Eğitim ve Sertifikasyon birimi, Kurumsal Zekât Sistemi'nde çalışan kişilerin kurumsal temsiliyet ve faaliyetlerin daha etkin yürütülebilmesi amacıyla ihtiyaç duyulan eğitimlerin verilmesi, eğitimlere yönelik sınavların yapılması ve başarılı olanlara sertifika verilme süreçlerinin yönetilmesi,

8. İletişim birimi, Zekât Gözetim Merkezi bünyesinde Kurumsal Zekât Sistemi'nin işleyişine ilişkin doğru iletişim, algı ve manipülasyonların önüne geçilmesi, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile etkin iletişim ve koordinasyonun

sağlanması ile toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetlerin yürütülmesi şeklinde ifade edilmiştir.

Sonuç olarak, yukarıda bahsi geçen fonksiyonlara sahip Kurumsal Zekât Sistemi ihdas edildiğinde, zekât ibadetini yerine getirmek isteyen Müslümanların sağladıkları fonları; İslâm dininin emir ve yasakları çerçevesinde devletin gözetim ve denetimi altında faaliyet gösterecek Zekât Kurumları tarafından zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar geçen sürecin ilkeli, etkin ve tüm faaliyetlerinin denetmenler tarafından denetlenerek raporlandığı şeffaf bir sistemin ihdas edilmiş olacaktır.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin fonksiyonları ve alt başlıkları sırasıyla anlatılacaktır.

3.1. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNİN TEMEL KAVRAMLARI

Kurumsal Zekât Sisteminde yer alan bazı bileşenlere ait kavramların tanımları sırasıyla aşağıda verilmiştir.

Kurumsal Zekât Sistemi: Zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan süreci kapsayan şeffaf ve denetlenebilir sisteme denir.

Zekât Kurumu: Zekâtı toplamak ve dağıtmak üzere Zekât Gözetim Merkezi tarafından yetkilendirilmiş vakıf, dernek ve şirketi ifade etmektedir.

Fıkhi Yönetişim Kurulu: Kurumsal Zekât Sistemi'nin İslâm dininin esasları çerçevesinde işlemesi ve denetlenmesi amacıyla ilke ve standartlar belirleyen kuruldur.

Zekât Gözetim Merkezi: Zekât toplama ve dağıtma sürecine ilişkin düzenleme ve denetleme faaliyetlerini yürüten, konuyla ilgili raporlar hazırlayan ve bu raporları kamuyla paylaşan devlet kurumudur.

Zekât Kurumları Birliği: Zekât kurumlarının faaliyet izni aldıktan sonra üye olduğu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin ve bir şekilde çalışması amacıyla çeşitli faaliyetler yürütecek olan kurumdur.

3.2. YÖNETİM

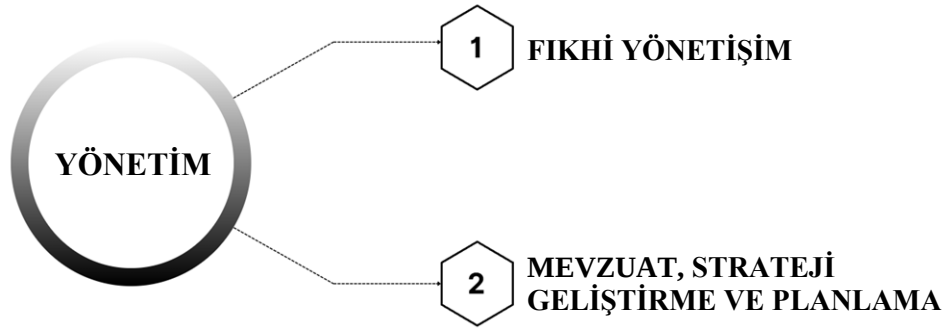
Yönetim, kurumun sahip olduğu imkânları kurumun amaç ve hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla doğru tekniklerle en etkin sonuç verecek yolları seçme süreci olarak ifade edilebilir. Başka bir tanıma göre ise, kurumun sahip olduğu imkânları arasında amaca yönelik olarak etkin işbirliği ve koordinasyonun sağlanması şeklinde de ifade edilebilir (Küçükkaya, 2016:28)

Kurumsal Zekât Sistemi'nin yönetim fonksiyonu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin hedefine uygun olarak, İslâm hukuku temelinde güvenilir ve şeffaf bir şekilde çalışabilmesi amacıyla ilke ve kuralların belirlenmesi, sistemin gelecek vizyonunun ortaya konulması, çağın ihtiyaçlarına göre stratejilerin üretilmesi ve gerekli hukuki düzenlemelerin yapılmasına gibi amaçlara sahiptir.

Bu amaçları gerçekleştirmek için yönetim fonksiyonunun etkin iş birliği ve koordinasyonu sağlayacak fıkhi yönetişim ile mevzuat, strateji geliştirme ve planlama olmak üzere iki temel ögesi vardır.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin Yönetim fonksiyonunun ögeleri şekil 15'te gösterilmiştir.

Şekil 15: Yönetim Fonksiyonunun Ögeleri

Yönetim fonksiyonunun Fıkhi Yönetişim ile Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama ögesi sırasıyla anlatılacaktır.

3.2.1. Fıkhi Yönetişim

Fıkhi Yönetişim, Kurumsal Zekât Sistemi'nin faaliyet çerçevesini çizen usul ve esasları ortaya koyan kurumsal yapıdır. İlgili usul ve esasların hazırlanması ve dönemin gerekliliklerine göre güncellenmesi Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından yapılmaktadır.

Fıkhi Yönetişim Kurulu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin İslâm'ın kaidelerine uygun olarak etkin, şeffaf ve uluslararası standartlarda çalışmasını sağlamak üzere; Türkiye'de zekât faaliyetlerine ait rehber ve kılavuzları hazırlayarak Zekât Gözetim Merkezi'ne sunar. Bu kılavuz ve rehberler şunlardır:

- Zekât Toplama Kılavuzu: İslâm hukukuna göre zekât mükellefiyetine ulaşan sınıflardan toplanacak zekâta tabi varlıkların cins, miktar ve değerlerine ait güncel bilgi ve örneklerin yer aldığı kılavuzdur.

- Zekâta Esas Varlıklar Rehberi: Zekâtın ahkâmına bağlı kalarak değişen ve gelişen iktisadi ve üretim koşullarına göre, hangi mallardan hangi esaslara göre zekâtın toplanacağına ilişkin hazırlanan rehberdir. Bu rehberde toplumun her kesiminin anlayacağı bir şekilde bilgi, tablo ve cetvellere yer verilir.

- Zekât Mükellefi Kılavuzu: Müslüman kimselerin hangi şartlarda zekât mükellefiyetine ulaştıklarına ilişkin bilgi ve örneklerin gösterildiği kılavuzdur.

- Zekât Toplama İstatistikleri: Zekâtın hangi gelir, eğitim, cinsiyet, şehir ve bölgelerden ne kadar toplandığına ilişkin istatistiki veri ve belgelerin tutulması, kayıt altına alınması ve istatistiki raporlamanın nasıl yapılacağına yer verilen rehberdir.

- Zekât Başvurusu Değerlendirme ve İnceleme Rehberi: Zekât almak üzere başvuruda bulunan veya bildirilen kimselerin, gerçek ihtiyaç sahibi olup olmadıklarına ilişkin bütün değerlendirme ve araştırma süreçlerinin hangi ilke ve kurallar çerçevesinde yapılacağını anlatan rehberdir. Ayrıca müstahik ve hane halkı bilgileri ile saha araştırmalarına ilişkin bilgilerin toplanması, değerlendirilmesi ve verilerin güncel tutulmasına ilişkin işlemlerin hangi kurallar çerçevesinde yapılacağını da gösteren metindir.

- Zekât Dağıtım Usul ve Esasları Rehberi: Toplanan zekâtın, miktar ve cins bakımından, ilgili rehber çerçevesinde inceleme ve değerlendirmeleri tamamlanan hangi müstahike ne kadar ve hangi sürede dağıtılacağına ilişkin usul ve esasların düzenlendiği rehberdir. Ayrıca bu rehberde, zekât alabilecek sınıfların yanı sıra olağanüstü durumlarda ve kısa süreliğine veya tek seferlik ihtiyaçların karşılanmasına yönelik zekâtın dağıtılmasına ilişkin detaylı değerlendirme kriterlerine ve harcama miktarlarına da yer verilecektir.

- Zekât Dağıtım İstatistikleri: Dağıtılan zekâtın gelir, eğitim, cinsiyet, şehir ve bölgeler gibi istatistiki veri ve belgelerin tutulması, kayıt altına alınarak raporlanması ve kamuoyuyla paylaşımına ilişkin sürecin yönetimine ait yol gösterici metindir.

- Zekât Fonlarının Yönetilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Rehberi: Zekâtın mükelleflerden toplanıp müstahiklere dağıtımına kadar geçen süreç içerisinde zekât

fonunun tahsil edilmesi, saklanması ve değerlendirilmesine ilişkin hazırlanacak usul ve esasların olduğu rehberdir.

- Zekât Kurumları İdari ve Mali Yeterlilik Kılavuzu: Zekât Kurumları'nın zekâtı toplama, dağıtma ve raporlama sürecini ilgili rehber ve kılavuzlar çerçevesinde, etkin ve sorunsuz bir şekilde yönetebilmesi için gerekli olan asgari seviyede idari birim ve mali yeterliliklerin gösterildiği kılavuzdur. Ayrıca kılavuzda, zekât kurumlarının yönetiminde ve kritik pozisyonlarda istihdam edilecek kişilerin görev alacakları işin mahiyetine göre sahip olacağı yetkinlikler de belirtilecektir. Zekât faaliyetlerin aksamadan ve zayi edilmeden sorunsuz bir şekilde yürütülebilmesi için gereken mali gücün yanı sıra Zekât Kurumları Güvence Fonu'na ilişkin bilgi ve tablolar yine bu kılavuzda gösterilecektir.

- İdari Yaptırım ve Cezalar Kılavuzu: Zekât kurumlarının yapmış olduğu faaliyetlere ilişkin muhtemel kusurlar ve bu kusurlara ilişkin verilecek cezai müeyyidelerin; kınama, para cezası, geçici faaliyet durdurma veya tamamen faaliyet izninin iptali gibi cezai müeyyidelerin yer aldığı rehberdir.

- Fıkhi Denetim Kılavuzu: Zekât kurumlarının faaliyetlerini fıkhi anlamda denetlemesini yapacak uzmanların denetim sırasında uygulayacağı yöntem, kullanacağı araç ve raporlamalara ilişkin örnek bilgi ve belgelerin yer aldığı kılavuzdur.

- Zekâtla İlgili Fıkhi Eğitim İçerikleri Rehberi: Kurumsal Zekât Sisteminde yer alan Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumları, Zekât Kurumları Birliği ile diğer paydaşlarda görevli personel ve görev almak isteyenlere yönelik; insan kaynağının nitelikli hale gelmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması amacıyla farklı seviyelerde fıkhi eğitim içeriklerinin hazırlanmasına ilişkin oluşturulacak rehberdir.

Yukarıda belirtilen kılavuz ve rehberler, Kurumsal Zekât Sistemi'nin daha etkin ve şeffaf bir şekilde çalışmasına, ilke ve standartlarının bütün paydaşlar tarafından bilinmesini sağlayacaktır. Ayrıca bu rehber ve kılavuzlarda ortaya konan sistemin ilke ve standartları, fıkıh temelinde günün şartlarına göre güncellenebilecektir. Böylece, sistemin kendi kendini yenileyerek gelişmesine yardımcı olacaktır. Diğer taraftan tek bir merkezden konunun uzmanları tarafından hazırlanan, aynı amaç ve niteliğe sahip rehber ve kılavuzların olması toplumsal algı ve farkındalığa olumlu katkıda bulunacaktır.

3.2.2. Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama

Stratejik yönetim, sistemin amaçlarına ulaşabilmesi için çok boyutlu bir şekilde yönetsel kararların alınması, alınan kararların net olarak ifade edilmesi, sistem içerisinde ki ögeler arasında bağın kurulması ve değerlendirilmesi şeklinde tanımlanabilir (Yüzbaşıoğlu 2004:389). Stratejik planlama ise kurumsal yapının bugünü ile istediği yer arasındaki mesafe olarak söylenebilir. Stratejik planlamayla sadece bugünü değil, geleceğinde planlaması yapılmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde stratejik planlama, sonuçların ve değişimin tasarlanması olarak ifade edebilir. Stratejik planlama ile kurumun ne yaptığı, ne olduğu ve neyi neden yaptığına ilişkin neden sonuç ilişkisi net bir şekilde ortaya koyulur. Kurumun hedeflerine yönelik yol gösterir ve bu amaca uygun temel kararların alınmasına yardımcı olur (Eryiğit, 2013:154). Bu amaçla yapının planlama, araştırma, inceleme ve değerlendirme süreçleri yönetilir (Saruhan, 1994:18). Buradan yola çıkarak, sürekli değişen ve gelişen dünyada Kurumsal Zekât Sistemi'nin İslâm'ın özüne uygun, ilke ve prensiplerinden ödün vermeden sürdürülebilir ve çağın gereksinimlerini karşılayacak şekilde politikalar oluşturulması ve buna ilişkin ihtiyaç duyulan hukuki alt yapının hazırlanması Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama biriminden beklenmektedir.

Zekât kurumlarının mevcut yasalarla uyumunu sağlamak ve İslâmi Sosyal Finans alanında faaliyet gösterecek kurumsal yapılar için mevzuat birliğinin oluşturulması amacıyla yasal düzenlemelere katkı yapması umulmaktadır.

Türkiye'de devlet, sosyal devlet kavramını ziyadesiyle hak edecek faaliyetler yürütmesine rağmen, mevzuat düzenlemelerinin bütüncül bir yaklaşımla ele almadığını görülmektedir. Türk hukuk sisteminde sosyal yardım adı altında farklı farklı kanunlar içerisinde, direk veya endirekt şekilde sosyal yardımla ilgili çok çeşitli kanun bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır (Taşcı 2022:8-14):

1. 1941 4109 sayılı Asker Ailelerinden Muhtaç Olanlara Yardım Hakkında Kanun
2. 1959 -7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun
3. 1968 -1005 sayılı İstiklal Madalyası Verilmiş Bulunanlara Vatani Hizmet Tertibinden Şeref Aylığı Bağlanması Hakkında Kanun
4. 1976 -2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun

5. 1986 -3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu

6. 1991-3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu

7. 2016 -667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname³

İlgili mevzuatın bir arada toplanması ve zekât faaliyetleri için gerekli olan mevzuatın hazırlanması için çalışmalar Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama birimi tarafından yapılması ön görülmektedir. Böylece Sosyal finans sistemi için yapılan düzenlemelerle sosyal devlet anlayışının önünü açıcı ve birleştirici nitelikte mevzuat düzenlemesi yapılabileceği öngörülmektedir. Bu amaçla ilgili birimin aşağıda ki görev ve sorumluluklara yerine getirmesi umulmaktadır:

- Zekât Gözetim Merkezi'nin taraf olduğu ya da Merkez'le ilgili her türlü uyuşmazlığın adli veya idari kurumlar ile icra dairelerinde takip, temsil ve savunmasını yapmak,

- Başta Merkez ve Zekât Kurumları olmak üzere ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında her türlü hukuki konularda görüş bildirmek, süreçleri yönetmek ve rapor hazırlamak,

- Zekât Kurumları ile koordineli bir şekilde çalışarak hukuki konularda danışmanlık yapmak,

- Zekâtın toplanması ve dağıtılmasına ilişkin mevzuat düzenlemelerine yönelik çalışmalar yapmak ve önerilerde bulunmak,

- Denetim kurulu tarafından verilen ceza ve müeyyideler konusunda danışmanlık yapmak,

- Türkiye Cumhuriyeti mevcut yasalarının uygulanmasını sağlamak,

şeklinde sıralanabilir.

Mevzuat Strateji Geliştirme ve Planlama birimi, Kurumsal Zekât Sisteminin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi için stratejiler geliştirmesi ve kurumsal yapının entegrasyonunun sağlanmasına yönelik hukuki düzenlemelere ilişkin çalışmalar yapması beklenmektedir. Böylece sistemin daha etkin ve verimli çalışmasına katkı sunabilecektir.

³ 667 Sayılı KHK ile 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe teşebbüsü ve terör eylemi ile bu eylemin devamı niteliğindeki eylemler sebebiyle hayatını kaybeden ve malul olan sivillere 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunun ilgili madde ve fıkralarına göre aylığa bağlanması ve ilgili mevzuatta sağlanan haklara ilişkin düzenleme yapılmıştır.

3.3. KOORDİNASYON

Koordinasyon, alanlarında bilgi, beceri ve donanım olarak uzmanlaşmış birimler veya kurumlar arasında bağ kurmak ve aynı amaca hizmet eder hale getirmektir. Koordine etmek ise bu yapıları bir bütün içerisinde uyumlu ve dengeli bir şekilde yönetebilmektir. Öyle ki birbiriyle doğrudan bağlı olmayan çabaları, aynı amaca yönelik güdüleyerek bir araya getirmek ve onları homojen bir şekilde çalışmasını sağlamaktır (Duyar, 2018:86).

Kurumsal Zekât Sistemi'nin en önemli fonksiyonu koordinasyondur. Sistemin misyonunu en iyi şekilde yerine getirebilmesi için, sistemde yer alan kurumlar arasında iş birliği ve bilgi akışının temin edilmesi, dağınık ve birbirinden kopuk halde olan mevzuat ve veri tabanları arasında yeknesaklığın sağlanması ve uyum içerisinde çalışması hedeflenmektedir. Bu açıdan sistemde yer alan Zekât Kurumları, Zekât Kurumları Birliği, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, zekâtla ilgili diğer ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar arasında etkin iletişim ve iş birliği kabiliyetinin yüksek olması önem arz etmektedir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin denetleyicisi ve koordinatörü konumundaki Zekât Gözetim Merkezi ile Hazine ve Maliye Bakanlığı arasında vergi muafiyeti ve çalışan bireylerin maaşından zekâtın otomatik kesilmesi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile de ihtiyaç sahiplerinin belirlenmesine yönelik BSYBS'nin merkezileşmesi ve bütün zekât kurumlarının kullanımına açılabilmesi, Zekât Kurumlarından zekât toplama ve dağıtımına ilişkin verilerin kaydedilebilmesi için kurumlar arasında mevcut olmayan koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Bu açıdan

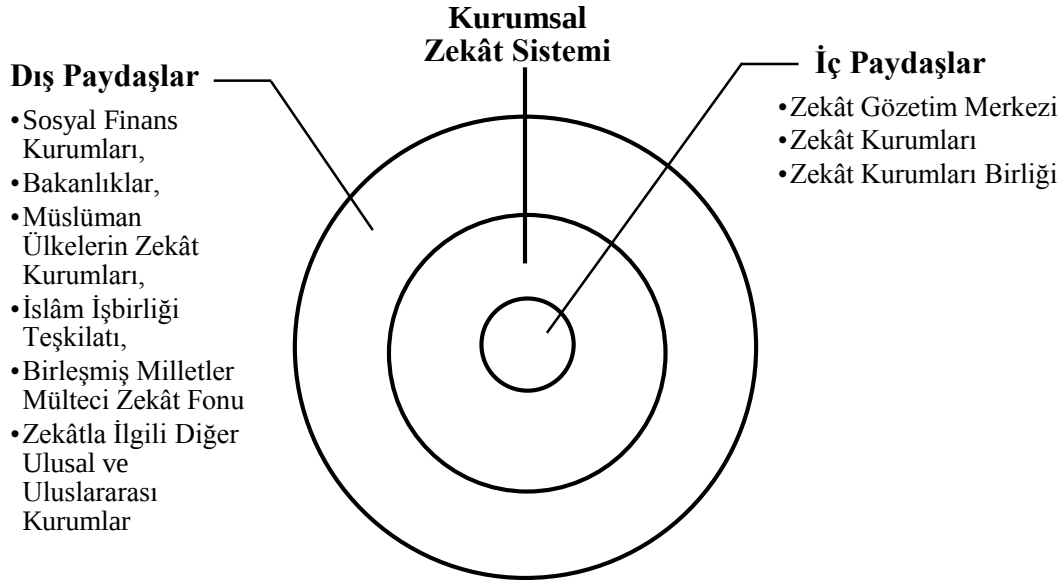
- Paydaşlar arasında iş birliği ve bilgi akışının sağlanması
- Mevzuat birliğinin sağlanması
- İsteyen zekât mükelleflerine yönelik, vergi istisnasının tanımlanması
- Zekât ödemelerinin maaştan otomatik kesilmesi
- Veri tabanının merkezileşmesi ve ortak kullanıma açılması

gibi önemli başlıklar Zekât Gözetim Merkezi tarafından sağlanması beklenmektedir.

Mevzuatın verdiği yetki sınırları içerisinde, her türlü koordinasyon ve iş birlikleri yapma ve yürütme kabiliyeti, Kurumsal Zekât Sistemini uluslararası standartlarda faaliyet gösteren kurumsal bir yapı haline getirebileceği değerlendirilmektedir. Koordinasyon kabiliyetinin yüksek olması; iç ve dış paydaşlar arasında iş verimliliğini artıracaktır.

Şekil 15’te Kurumsal Zekât Sisteminin Paydaşları gösterilmiştir.

Şekil 16: Kurumsal Zekât Sisteminin Paydaşları

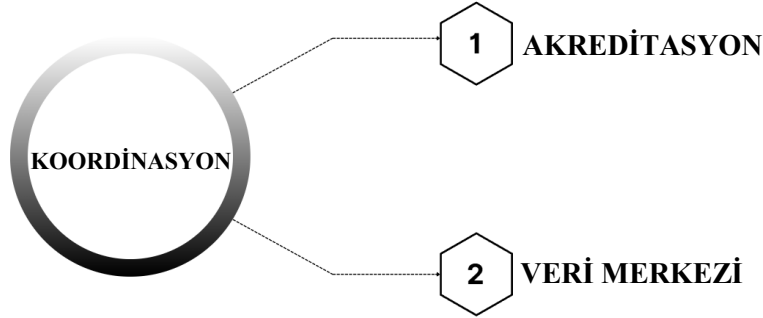

Kurumsal Zekât Sistemi’nin dış paydaşı olarak İslâm İş birliği Teşkilatı, bakanlıklar, Sosyal Finans Kurumları, STK’lar olmak üzere yurt içi ve yurt dışında bulunan kamu veya özel kurum ve kuruluşlar ifade edilmektedir. Mevzuatın verdiği yetki sınırları içerisinde her türlü koordinasyon ve iş birlikleri yapma ve yürütme kabiliyeti Kurumsal Zekât Sistemini uluslararası standartlarda faaliyet gösteren kurumsal bir yapı olmasını sağlayacaktır. Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumları Birliği ve Zekât Kurumları iç paydaş diye nitelendirilmiştir. İç paydaşlar arasında koordinasyonun sağlanması ile hizmet standardı, personel eğitimleri, şeffaflık, toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetler, dezenformasyonla mücadele, haksız rekabetin önüne geçilmesi gibi konularda iş birliğinin yapılması hedeflenmektedir.

Türkiye’de, dernek ve vakıfların başı çektiği sosyal finans alanında ciddi manada bilgi ve tecrübe birikimi olmasına karşın, istenilen seviyede değildir. Ayrıca toplumun tüm paydaşları tarafından genel kabul gören yapı haline gelememiş ve zaman zaman bu yapılar üzerinde ciddi tartışmalar olmuştur. Burada en büyük sorunun güvenilir, şeffaf ve kurumlararası yüksek koordinasyon kabiliyetine sahip bir sistemin olamamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Çalışmada önerilen Kurumsal Zekât Sistemi, zekâtın farz olmasındaki temel gayesini barındıran, yüksek koordinasyon kabiliyetine sahip, etkin, şeffaf, hesap verebilir ve uluslararası standartlarda faaliyet gösteren bir İslâmi Sosyal Finans kurumu olacağı öngörülmektedir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin Koordinasyon fonksiyonunun ögeleri şekil 16'da gösterilmiştir.

Şekil 17: Koordinasyon Fonksiyonunun Öğeleri

Koordinasyon fonksiyonu ögeleri Şekil 16'de gösterildiği üzere akreditasyon, veri veri merkezi olmak üzere iki tanedir. Bu ögeler sırasıyla anlatılacaktır.

3.3.1. Akreditasyon

Akreditasyon, Türkiye sınırları içerisinde zekât toplamak ve dağıtmak üzere faaliyet göstermek için başvuruda bulunan kurumların, Zekât Gözetim Merkezi tarafından belirlenen mali, idari ve fıkhi yeterliliklerin değerlendirilmesi, karara bağlanması ve Zekât Kurumlarının faaliyete başlama süreçlerinin yönetilmesini kapsamaktadır.

Zekât Kurumlarının akreditasyon işlemlerine ilişkin; faaliyete başlama, durdurma, tamamen sonlandırma ve faaliyete ilişkin denetimlerin yapılması, kurumsal yeterlilikleri Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından hazırlanan “Zekât Kurumları Standart ve Yeterlilikleri” kılavuzuna belirtilen kriterlere göre işlemler yürütülür.

Zekât Kurumları, tutarı Zekât Gözetim Merkezi tarafından belirlenen koşullara ait yeterlilikleri ispatlayan bilgi ve belgeleri hazırlar ve akreditasyon için Zekât Gözetim Merkezi'ne başvuruda bulunur. Zekât Gözetim Merkezi, başvuruda bulunan kurumun yeterliliklerini inceleyerek başvuru hakkında kararı ilgililere bildirir. Başvuru sonucu olumlu bulunan kurumlara akreditasyon belgesi verilir ve bu belgeyi almaya hak kazanan kurum faaliyetlerine başlayabilir. Başvurusu reddedilen kurumlar, eksik veya yanlışlığı gidererek tekrar başvuruda bulunabilir.

Akreditasyon sürecini tamamlayan kurumlar şeffaf ve kurumsal sistemin bir parçası olarak zekâtları toplama ve dağıtma faaliyetlerine başlarlar. Ancak ideal olanı

zekâtı yalnızca bu akreditasyonu alan kurumlar tarafından yürütülmesi olmasına karşın çeşitli nedenlerden ötürü kayıt dışı ekonomik alanda faaliyet sürdüren dini gruplar ve ne sebeple olursa olsun kişisel inisiyatifle zekâtını vermek isteyen kişileri zorlamak olumsuz tepkilere yol açabilir. Sistem içerisinde şeffaf ve hesap verebilir şekilde faaliyet göstermeyi kabul eden kurumlar, toplumun güvenini kazanacağı için şuan ki toplamış oldukları zekâtlardan çok daha fazla toplayacakları öngörülmektedir. Böylece hem İslâm'ın hem de İslâmi sosyal finansın ana gayesini yerine getirme konusunda daha büyük potansiyele ulaşacaklardır. Bu durum, sisteme girmeyenler açısından girmek için bir neden oluşturacak ve onlarda, daha fazla zekât toplayıp dağıtabilmek için sisteme dâhil olmak isteyeceklerdir.

3.3.2. Veri Merkezi

Kurumsal Zekât Sistemi'nde veri merkezi, zekât faaliyetlerine ilişkin istatistiki bilgilerin kaydedilip paylaşılması ve müstahikliğe ilişkin sorgulamanın yapılması için BSYBS'nin merkezileştirilerek zekât kurumlarının ortak kullanıma açılması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir olmasıyla ilgili faaliyetleri yürütür.

Zekât Kurumları, hangi zekât mükellefinden ve hangi varlıklardan ne kadar zekât topladığını ve hangi sınıfa ne kadar zekât dağıttığına ilişkin bilgileri Zekât Gözetim Merkezi bünyesinde bulunan Veri Merkezi'ne üç gün içerisinde bildirilir. Veri Merkezi bu bilgileri derleyerek haftalık bültenler halinde kimden ne kadar zekât toplandığını, hangi sınıflara, hangi varlıklardan zekât dağıttığını merkezin internet sitesinden paylaşır.

Türkiye'de sosyal finans faaliyetlerini yürüten STK'ların kendi bünyelerinde kullandığı, fakat diğer STK'larla herhangi bir paylaşımı olmayan bilgi havuzları ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çatısı altında kullanılan ve sınırlı erişimin olduğu BSYBS'nin tamamlayıcısı niteliğinde Zekât Gözetim Merkezi'nin koordinasyonunda tek bir noktada merkezi veri tabanına ihtiyaç duyulmaktadır. Burada temel amaç, STK'lar arasında yüksek seviyede bilgi paylaşımının yapılabilmesi ve zekât alacak kişilerin gerçek ihtiyaç sahibi olup olmadıklarının hem resmi kurum kayıtları hem de saha araştırmalarıyla net olarak ortaya konulmasıdır. Bu koordinasyon ancak STK'ların sahip olduğu saha bilgisi ile BSYBS alt yapısının birleştirilmesi sonucunda konsolide olmuş veri tabanının Zekât Kurumları'nın tamamının erişim, sorgulama ve veri girişi yapabilecek kabiliyete sahip olmasıyla mümkün hale gelecektir. Zira zekât toplama ve dağıtma süreçlerinin etkin ve şeffaf bir şekilde yönetilebilmesi için zekâtın kimden, hangi

kalemlerden alındığı, hangi sınıflara ne kadar dağıtıldığı ve bu kişilerin gerçek ihtiyaç sahibi olduğuna ilişkin yapılan araştırmalara ait raporlamanın yapılması önem arz etmektedir.

Kurumsal Zekât Sistemi aracılığıyla veri tabanına ilişkin oluşturulacak koordinasyonun muhtemel etkileri:

1. Kurumsal Zekât Sistemi'nde devlet otoritesinin hissedilmesi,
 2. Veri tabanının devlet eliyle yönetilmesi; kişisel bilgilerin edinilmesi ve korunmasına ilişkin önlemlerin alınması,
 3. Veri tabanının sürekli olarak geliştirilebilmesinin sağlanması ve buna ait maliyetlerin devlet tarafından katlanılması ve böylece sürdürülebilirliğin sağlanması,
 4. Herhangi bir manipülasyonun veya toplumda oluşturulacak bilgi kirliliğinin önüne geçilmesi
 5. Tekrarların önüne geçilmesi,
 6. Dağıtımda etkinlik,
 7. STK'ların kontrolü yoluyla suiistimallerin önlenmesi
 8. Etkin şekilde dağıtılan zekât sayesinde ekonomik imkânların dağıtımında toplumsal adaletin sağlanması
- şeklinde ifade edilebilir.

3.4. DENETİM

Denetim, kurumların hedeflerine ulaşmak için yaptığı faaliyetleri daha etkin bir şekilde yürütebilmesi ve süreç içerisinde herhangi bir eksik ya da hatalı bir durumun olup olmadığına ilişkin somut veri sunmaktadır (Tuan ve Memiş 2007:1).

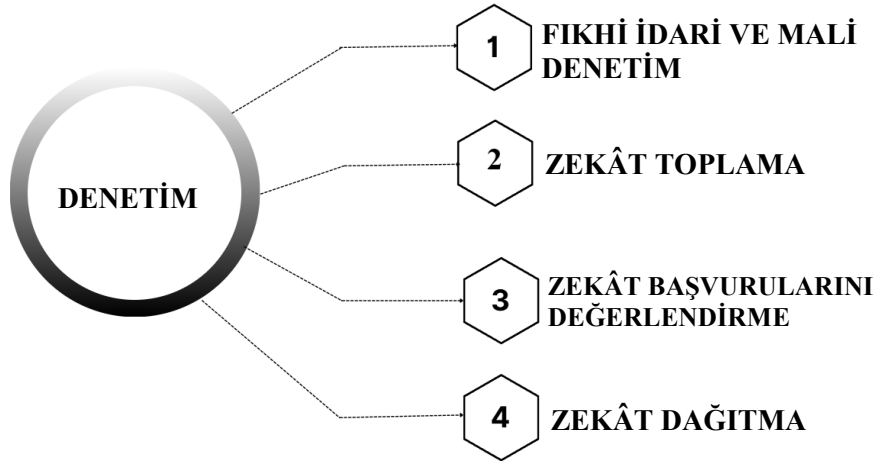
Kurumsal Zekât Sistemi'nin bir diğer önemli fonksiyonu denetimdir. İhdas edilmesi düşünülen bu sistemin işleyişine ilişkin bilgi ve belgelere ait denetim ve raporlama süreçlerinin, kimsenin aklına herhangi bir kuşku oluşturmayacak şekilde şeffaf olması beklenmektedir. Zira günümüzde, bankacılık ve sigortacılık sektörü başta olmak üzere finansal sistemde yer alan kurumların, bağımsız kuruluşlar ve özerk kamu kurumları tarafından denetlenmesi ve sistemin bütününe ilişkin raporların kamuoyuyla paylaşılması muhtemel spekülasyonların ve art niyetli algıların önüne geçmektedir. Bu

yüzden ihdas edilmesi önerilen Kurumsal Zekât Sistemi'nde etkin bir denetim mekanizmasının olması öngörülmektedir.

Her ne kadar kurulan yapı dini ilkelere göre kurulsa da, zamanın getirdiği ihtiyaçlar ya da uygulama zorunluluklarından kaynaklı olarak ilkelere uzaklaştırılabileceği durumlar söz konusu olabilir. Bu nedenle İslâm dininin mali bir ibadeti olan ve dünyadaki mali işleri düzenleme kapasitesi ve gücü bulunan zekât faaliyetlerinin, dine uygunluğu sürekli olarak denetlenmesini gerekmektedir. Aksi halde dini uygulama olarak görülen bu faaliyetler, hem Kurumsal Zekât Sistemi'ne hem de İslâm dinine zarar verebilir. Dini, zekâtın hükmünü ve sistemin işleyişini bilen bilinçli Müslümanlar elbette bu yanlış algılamalardan etkilenmeyecektir. Ancak bu tür bilinçli Müslüman sayısının azlığı ve uygulamalardaki eksikliklerin İslâm dinine mâl etme arzusunun varlığı gibi durumlar göz önüne alındığında, denetimin gerçek zamanlı ve ciddi olarak yapılması elzemdir.

Şeffaflığın ve denetim mekanizmasının yüksek seviyede olması, sisteme olan güven ve itibarı beraberinde getirecektir. Kurumsal Zekât Sistemi'nin Denetim fonksiyonunun öğeleri Şekil 18'de gösterilmiştir.

Şekil 18: Denetim Fonksiyonunun Öğeleri

Zekât mükellefleri, zekât ibadetlerini her hangi bir zorlama olmaksızın gönüllülük esasına göre, gerekli yeterlilikleri sağlayarak kamu otoritesi tarafından zekât kurumu olarak akredite edilmiş, manevi dünyasına yakın gördüğü fakat sistemin her faaliyeti devlet otoritesi tarafından belirli aralıklarla fıkhi, operasyonel ve mali olarak denetlendiği ve nihayetinde de sonuçların raporlandığı şeffaf, güvenilir ve bütün tartışmalardan uzak bir sistem aracılığıyla zekât ibadetlerini yerine getirebilecektir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin Denetim fonksiyonuna ait şekil 18'de gösterilen dört farklı ögesi vardır. Bunlar:

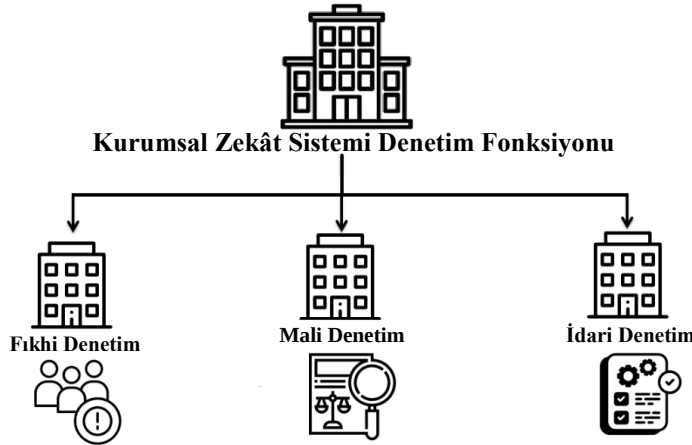
- Fıkhi, İdari Mali Denetim,
- Zekât Toplama,
- Zekât Başvurularını Değerlendirme,
- Zekât Dağıtma,

İlgili ögeler hakkında sırayla bilgi verilecektir

3.4.1. Fıkhi, İdari ve Mali Denetim

Zekât Kurumları, faaliyete başladıkları dönemden itibaren belirli aralıklarla fıkhi, idari ve mali olarak üç farklı şekilde denetlenmesi öngörülmektedir. Şekil 19'da Denetim faaliyet yapısı gösterilmektedir.

Şekil 19: Denetim Yapısı

Zekât Kurumları'nın denetim faaliyetlerine ilişkin standart ve içerikleri sırasıyla anlatılacaktır.

3.4.1.1. Fıkhi Denetim

Fıkhi denetim, Zekât Kurumları'nın faaliyetlerini Fıkhi Yönetişim Kurulu'nun hazırlamış olduğu kılavuz ve rehberlere göre, İslâm hukukuna uygun olarak yürütülüp yürütülmediğinin denetlenmesidir. Uymayan kurumlara mevzuat uyarınca ceza ve yaptırımlar uygulanır. Ayrıca denetimlere ilişkin sonuçlar, periyodik raporlar şeklinde kamuoyuyla paylaşılır.

Fıkhi Yönetişim Kurulu, denetimin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli tedbirleri alır.

3.4.1.2. İdari Denetim

Zekât Kurumları'nın idari ve operasyonel süreçlerinin tamamı, mevzuat ve Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından hazırlanan rehber ve kılavuzlar uyarınca yapılıp yapılmadığı idari denetim birimi tarafından denetlenir. Nihayetinde herhangi bir ihlal tespit edilirse gerekli cezai müeyyideler uygulanır ve sonuçları kamuoyuyla paylaşılır.

3.4.1.3. Mali Denetim

Mali denetim birimi, Zekât Kurumlarınca zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar geçen sürede Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından hazırlanan “Zekât Fonlarının Yönetilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Kılavuzu” çerçevesinde yönetilip yönetilmediğine dair gözetim ve denetim faaliyetlerini yürütür. Zekât Gözetim Merkezi'nin en önemli fonksiyonu toplanan zekâtın İslâm hukuku çizgisinden ayrılmadan, etkin ve doğru bir şekilde yönetilmesini sağlamak ve gerekli tedbirleri almaktır. Zekât Kurumları'nın mali denetimi iki farklı şekilde yapılır. Bunlar:

- Bağımsız Denetim Şirketleri tarafından yapılan mali denetim
- Zekât Gözetim Merkezi'nin tarafından yapılan mali denetim

Mali denetim, Zekât Kurumları'nın parasal faaliyetlerini, hesap hareketlerini, gelir, gider durumlarını ve mali tabloların inceleyerek kamuoyuna bu raporların paylaşılması şeklindedir.

3.4.1.4. Şikâyet

Kurumsal Zekât Sistemi'nin şeffaf, etkin, rehber ve kılavuzlara bağlı uluslararası standartlarda toplumun bütün paydaşları tarafından güvenilir bir kurumsal yapı olarak çalışabilmesi için; Zekât Gözetim Merkezi ve Zekât Kurumları'nın yaptığı iş ve işlemlerle ilgili vatandaşların her türlü şikâyetleri dikkate alınır. İlgili başvurular, telefon, internet sayfası veya dilekçe verilerek şikâyet ve öneri şeklinde yapılır. Gelen başvurular ön incelemeden geçirilir ve gerekli görülenlerin incelenmesi ve karara bağlanması için fıkhi, mali veya idari denetim birimine iletilerek sonuçlandırılır.

Şikâyet ve önerilerle ilgili rapor ve sonuçlar periyodik olarak Zekât Gözetim Merkezi tarafından ilan edilir.

3.4.1.5. Raporlama

Raporlama, belirlenen hedeflere ulaşabilmek için yürütülen faaliyetlerin çıktılarına ait sonuçları verir. Kontrol mekanizması, belirlenen amacın gerçekleştirilmesi amacıyla verilen talimat ve kurallar çerçevesinde faaliyetlerin yürütülmesini sağlar. Yönetimin etkinliğini artırır ve koordinasyonun sağlanmasına yardımcı olur (Duyar 2018:87)

Raporlama, Kurumsal Zekât Sistemi'nin denetim fonksiyonu gereğince Zekât Kurumları'nın faaliyetlerine ilişkin; zekâtın toplanması, zekât başvuruların değerlendirilmesi, zekâtın dağıtılması, mali, idari ve fıkhi denetim sonuçları, şikâyet ve cezai müeyyidelere ilişkin sonuçların periyodik olarak kamuoyuyla paylaşılmasıdır.

3.4.2. Zekât Toplama

Zekât toplama faaliyetlerinin, etkin bir şekilde yönetilmesi amacıyla zekât mükelleflerine Fıkhi Yönetişim Kurulu'na hazırlanan rehber ve kılavuzlar çerçevesinde yol göstermesi beklenmektedir. Zekât Mükellefi hangi maldan ne kadar zekât vereceğine dair yüz yüze, telefon, online veya diğer kanallar aracılığıyla bilgi verilmesi beklenmektedir. Ayrıca Zekât Kurumları tarafından toplanan zekâtın doğru maldan doğru miktarda alınıp alınmadığına ilişkin gözetim denetim faaliyetleri bu fonksiyon kapsamındadır.

Toplanan zekâta ilişkin istatistiki verilerin temin edilmesi, saklanması ve rapor edilerek kamuoyuyla paylaşılmasına ilişkin süreçler Zekât Gözetim Merkezi tarafından en etkin şekilde yürütülmesi beklenmektedir.

3.4.3. Zekât Başvuruları Değerlendirme

Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından hazırlanan, rehber ve kılavuzlar çerçevesinde zekât almak için başvuru da bulunan veya başvuru olmaksızın Zekât Kurumu tarafından tespit edilen ihtiyaç sahiplerinin sosyoekonomik durumu, veri tabanı ve saha araştırmalarıyla incelenip zekâtın gerçek ihtiyaç sahibine ulaştırılması için gerekli koordinasyonun sağlanması şeklinde ifade edilebilir. Bu fonksiyonun en önemli işlevi; gerçek ihtiyaç sahiplerinin tespit edilmesi ve herhangi bir suistimale mahal vermeden toplanan zekâtın bu kişilere ivedi olarak ulaşmasını sağlamaktır.

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü aracılığıyla Kurumsal Zekât Sistemi'nin işleyişine enformatik bilgi akışını sağlaması

öngörülmektedir. İhtiyaç sahiplerinin belirlenmesi, güncel durumlarının takip edilmesi ve veri tabanına kayıt edilmesi, mükerrer zekât alımının önüne geçilmesi ile ihtiyaç sahiplerinin başvurularını etkin bir şekilde değerlendirilebilmesi sistemin en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Bu açıdan bakanlık bünyesinde 2009 yılında Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) ile başlayan sorgulama 2010 yılından genişletilerek yerini BSYBS'ye bırakmıştır. İlgili sorgulamaya ilişkin detay Tablo 23'te verilmiştir. Ayrıca sosyal yardım için başvuruda bulunan birey, Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü görevli personelleri tarafından ev, komşu, muhtar ve mahalle ziyaretleri yapılarak saha araştırması yapılmaktadır. İlgili saha araştırması her üç ayda tekrar edilmektedir. Böylece başvuru sahibinin mali durumu resmi ve gayri resmi olarak sürekli takip edilmekte ve güncel tutulmaktadır. İhtiyaç sahibi başka şehre taşınması durumunda aileye ait bilgi ve belgelerin yer aldığı dosya yeni taşınılan şehrin il müdürlüğüne gönderilmektedir. İhtiyaç sahibinin mali durumu sürekli ve en ince ayrıntısına kadar takip edilmesine rağmen, bazı istisna tanınan STK'lar haricinde kimseyle paylaşılmamaktadır. Tam bu noktada Kurumsal Zekât Sistemi ilgili kurum, bakanlık ve STK'lar arasında koordinasyonu sağlanması durumunda ülke çapında en ücra mahalleye kadar hâkim ve sürekli güncellenen bir veri tabanının sistem tarafından akredite edilen kurumlarca kullanılması; gerçek ihtiyaç sahiplerinin belirlendiği, yüksek kapsayıcılığa sahip, güvenilir, şeffaf, hızlı ve etkin karar verme kabiliyetine olan ve mükerrer zekât dağıtımının önüne geçildiği bir sistem öngörülmektedir. Sosyal yardım almak için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na başvuruda bulunan bireyin ve ailesinin, ihtiyaç sahipliğini tespit etmek için yapılan sorgulamaya ait bilgiler Tablo 23'te gösterilmiştir.

Tablo 23: Yardım Almak İçin Başvuranlar Hakkında Bakanlıkça Mali Durum Tespiti İçin Yapılan Sorgulama Türleri

Bakanlık	İlgili Birim		Sorgulama Türü
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü	1	Evde Bakım Aylığı
		2	Ayni ve Nakdi Yardım
	Çocuk Hizmetleri Genel Genel Müdürlüğü	3	Sosyal Ekonomik Destek (SED) Yardımı
	Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü	4	Şartlı Nakit Transfer Bilgileri
		5	Gelir Getirici Proje Bilgileri
		6	Sosyal Yardım Bilgileri

Tablo 23 (Devam). Yardım Almak İçin Başvuranlar Hakkında Bakanlıkça Mali Durum Tespiti İçin Yapılan Sorgulama Türleri

Bakanlık	İlgili Birim		Sorgulama Türü
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	İşkur Genel Müdürlüğü	7	İşkur kaydı
		8	İşsizlik Sigortası Ödeneği
		9	Kısa Çalışma Ödeneği
		10	İş Kaybı Tazminatı
	Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı	11	Sosyal Güvenlik Bilgileri
		12	Sağlık Müstehaklık Bilgileri
		13	2022 Maaşı Bilgileri
Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı	Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü	14	Gayrimenkul Sahipliği
Gençlik ve Spor Bakanı	Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü	15	Burs ve Kredi Bilgisi
Hazine ve Maliye Bakanlığı	Gelir İdaresi Başkanlığı	16	Vergi Mükellefiyeti
		17	Araç Sahipliği
İçişleri Bakanlığı	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü	18	Nüfus Aile Kayıt Örneği
		19	Aile Kayıt Örneği
		20	Kişi Kayıt Örneği
		21	Vukuat Bilgisi
		22	Adres Bilgileri
	Bilgi Teknolojileri Dairesi Başkanlığı	23	Geçici Köy Korucusu Maaş Bilgileri
	İller İdaresi Genel Müdürlüğü	24	Terör Kaybı Tazminatı
Kültür ve Turizm Bakanlığı	Vakıflar Genel Müdürlüğü	25	Muhtaç Aylığı
Sağlık Bakanlığı		26	Yeşil Kart Bilgisi
		27	Engelli Sağlık Kurul Raporu
Tarım ve Orman Bakanlığı		28	Kayıtlı Arazi Sorgusu (Ekili, Ekilmemiş, Sulu ve Susuz)
		29	Yetiştirilen Ürün Bilgisi
		30	Yetiştirilen Hayvan Bilgisi

Kaynak: SOYBİS Kişisel Verilerin Kullanımı İzin Forumu

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ihtiyaç sahibinin sosyoekonomik durumunu ortaya koyabilmek adına başvuru sahibi ve hane halkının 9 bakanlık, 12 müdürlük ve başkanlık bünyesinde 30 farklı sorgulama yapmaktadır. Bu sorgulamaya ek olarak hem

Sosyal Yardımlaşma Vakfı hem de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve bakanlığa bağlı il ve ilçe müdürlüklerinde görev yapan ilgili uzmanlar tarafından saha araştırması yapılmaktadır. Bu saha araştırmasında başvuru sahibine ait ev, eşya ve yaşam standartları incelenmekte olup komşu, akrabalar ve mahalle muhtarları ile görüşerek elde ettikleri bilgilerle birlikte bireysel kanaatin de yer aldığı rapor düzenlenmektedir. Bu rapor uzmanlarca her üç ayda bir yenilenmektedir. Dolayısıyla ihtiyaç sahibinin sosyoekonomik durumu hem resmi kurum kayıtları hem de saha araştırmasıyla birlikte değerlendirilmektedir. Ancak yapılan inceleme ve değerlendirme de ihtiyaç sahibinin hangi hayır kurumundan ne kadar yardım aldığına dair herhangi bir sorgulama yoktur. Zekât Gözetim Merkezi'nde kurulacak veri tabanıyla bu eksikliğin giderilmesi düşünülmektedir.

3.4.4. Zekât Dağıtma

Zekât dağıtma fonksiyonunu, Zekât Kurumları tarafından toplanan zekât, gerekli incelemeler yapılarak kimlere dağıtılacağı belirlendikten sonra ihtiyaç sahiplerine en hızlı şekilde ulaşmasını sağlayarak zekât dağıtım sürecini hızlı ve etkin bir şekilde yönetilmesi olarak ifade edebiliriz.

Zekât kurumları, topladığı zekâtları Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından hazırlanan “Zekât Dağıtma Usul ve Esasları Rehberi” çerçevesinde belirtilen ilke ve usullere uygun olarak dağıtmak durumundadır. Zekâtın hızlı ve doğru bir şekilde dağıtımının yapılıp yapılmadığı Kurumsal Zekât Sistemi'nin Denetim mekanizması tarafından denetlenecektir. Ayrıca bu faaliyete ilişkin veriler, Zekât Gözetim Merkezi bünyesinde yer alan Veri Merkezi'ne kaydedilmesi, saklanması ve rapor edilmesi amacıyla bildirilmesi beklenmektedir.

3.5. EĞİTİM

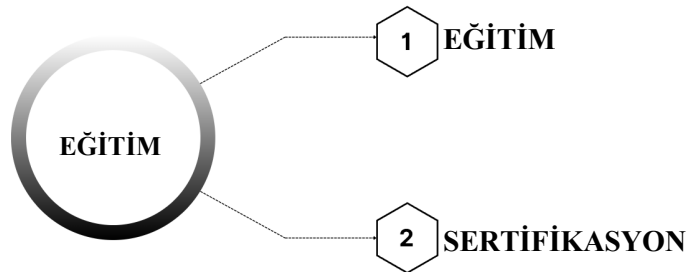
Günümüz dünyasında bir sistemin etkin bir şekilde çalışmasının en önemli unsuru insan kaynağıdır. Öyle ki modern dönemde dünyanın en önemli sektörleri, insan kaynağını bir taraftan sürekli eğitime tabi tutarak geliştirmeye çalışırken diğer taraftan iş motivasyonunu üst seviyeye çıkartacak terfi, iş tatmini ve iş ortamını oluşturmaya çalışmaktadır. Eğitim, kurumsal faaliyetleri yürütecek olan insan kaynağıyla ilgili olarak bu konularda çalışma motivasyonun sağlanması ve sürdürülmesiyle ilgili faaliyetlerin tamamını kapsamaktadır (Duyar 2018:80).

Kurumsal Zekât Sistemi'nin başarısını, sistem içerisinde çalışan ve çalışacak bireylerin eğitimleri belirleyici rol oynayacaktır. İslâm iktisadı ve finansı alanında yetişmiş insan gücünün sınırlı sayıda olması ve zekât konusunda özel uzmanlık gerektirmesinden kaynaklı olarak sistemde istihdam edilen bireyler, Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından belirlenen konularda örneğin; zekât ahkâmı, fıkıh, finans ve insan ilişkileri üzerine eğitimler verilebilir. Verilen bu eğitimler yapılacak işlerin seviyelerine göre belirlenmeli ve sınav sonucunda başarılı olan adaylara sertifika takdim edilmelidir. İş yerinde terfi ve özlük hakları düzenlenirken bu yetkinliklerin (sertifikaların) dikkate alınması personel aidiyetliğine ve motivasyonuna olumlu olarak yansıtacağı aşıkardır.

Zekâtın özüne ve amacına bağlı bir şekilde Kurumsal Zekât Sistemi'nin sürdürülebilirliği eğitilmiş ve motivasyonu yüksek insan kaynağının istihdam edilmesi ile yakından ilişkilidir. Diğer taraftan zekâtın kurumsallaşması ve İslâmi Sosyal Finansın en önemli kurumu haline gelebilmesi için önemli katkı sunacaktır.

Eğitim Fonksiyonunun Şekil 20'de gösterildiği gibi Eğitim ve Sertifikasyon olmak üzere iki farklı ögesi vardır.

Şekil 20: Eğitim Fonksiyonunun Ögeleri

3.5.1. Eğitim

Türkiye’de zekât alanında faaliyet gösteren kurumların zekât sürecini etkin bir şekilde yönetebilmesi amacıyla toplumsal farkındalığın oluşması, zekâta yönelik bilinç ve şuurun sağlanması ile çalışan personelin temsil kabiliyetinin artırılması için ilgili kurumların personeline yönelik her türlü eğitim setlerini hazırlaması, eğitimlerin programlanması ve eğitimlerin verilmesine ilişkin süreçleri kapsamaktadır. İlgili eğitimlerin verilmesine yönelik gerekli hallerde uluslararası paydaş veya eğitim kurumlarından destek alınabilir.

3.5.2. Sertifikasyon

Kurumsal zekât sisteminde yer alan kurum ve kuruluşlarda çalışan veya çalışmak isteyen bireylerin ilgili mevzuat ve Zekât Gözetim Merkezi tarafından hazırlanan standart ve ilkeler çerçevesinde mesleğin gerektirdiği değer ve yeterlilikleri sağlamaya ilişkin standartların ortaya koyulması ve nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi ve gelişiminin sağlanmasına yönelik lisanslama, sicil ve eğitim faaliyetlerini kapsamaktadır.

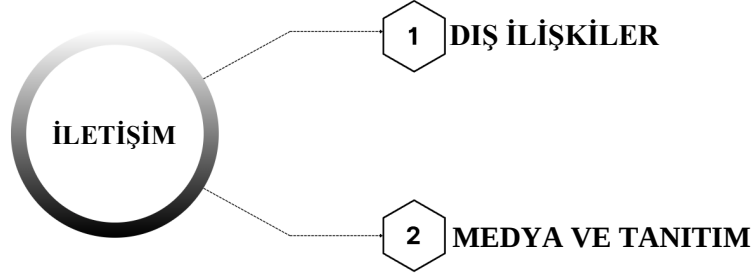
3.6. İLETİŞİM

Kurumsal yapılar, birbiriyle bağlantılı birçok alt sistemden oluşmaktadır. Bir birimde olan durum hem diğer birimleri hem de sistemin kendisini etkileme potansiyeline sahiptir. Bu bakış açısına göre iletişim, birimler arasında etkileşimi sağlayarak sınırsız bir şekilde bir arada kalmasına neden olmaktadır. Ayrıca bununla birlikte kurumun faaliyet gösterdiği sistemi de etkileyebilme potansiyeline de sahiptir (Oğuz 2018:104). Bir kurum ya da birim iftira, karalama veya dezenformasyona maruz kaldığında doğru iletişim teknikleriyle konu açıklanmalı ve süreç yönetilmelidir. Aksi halde sorun sadece o kurumu değil, bütün sistemi olumsuz olarak etkileyecektir. Ancak durum doğru iletişim teknikleriyle açıklanırsa, tersine bir etkiyle kuruma ya da sisteme olumlu olarak yansıtacaktır. Bu yüzden iletişim, kurumlar için her geçen gün daha da önemli hale gelmektedir.

İletişim tekniği açısından son yıllarda strateji, kimlik ve imaj gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu açıdan strateji birimi ile iletişim birimi kurumsal kimlik ve imaj konularında ortak hareket etmelidir. Ki kurum tarafından üretilen iletişim; imaj, kimlik ve stratejik hedefler doğrultusunda aynı amaca hizmet eder nitelikte ortak bir noktada buluşup bütünleşmesi gerekmektedir. Bu durum kurumun ve/veya sistemin daha güçlü ve etkin çalışmasına yardımcı olacaktır (Güven 2016: 136).

İletişim fonksiyonu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde imaj ve kimlik açısından yüksek temsil kabiliyetinin oluşması, dezenformasyonla mücadele ve zekât konusunda toplumsal farkındalığın kazanılması ve artırılmasına yönelik yürütülecek kurumsal iletişim faaliyetlerinden oluşmaktadır. İletişim fonksiyonuna ait öğeler Şekil 21'de gösterilmiştir.

Şekil 21: İletişim Fonksiyonunun Öğeleri

İletişim fonksiyonunun öğeleri, Şekil 21’de gösterildiği üzere ulusal düzeyde Medya ve Halkla İlişkiler, uluslararası düzeyde ise Dış İlişkiler’den oluşmaktadır.

Kurumsal Zekât Sistemi’nin kurum ve kuruluşlar arasında iletişim kurulmasını sağlamak ve yönetmek, basın ve iletişim kurumlarıyla etkin çalışmalar yapmak, sosyal sorumluluk projeleri ve toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmaların yürütülmesini kapsamaktadır. Böylece son yıllarda strateji, kimlik ve imaj gibi öne çıkan kavramlar kurumsal iletişim teknikleri ile doğru bir şekilde yönetilmesi hedeflenmektedir.

3.6.1. Dış İlişkiler

Dış ilişkiler, Kurumsal Zekât Sistemi’ni uluslararası alanda temsil edilmesi amacıyla yürütülecek faaliyetleri kapsamaktadır. Bu amaçla; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Zekât Fonu başta olmak üzere uluslararası düzeyde faaliyet gösteren ve diğer ülkelerde kurulmuş Zekât Kurumları ile koordinasyonun sağlanması, bilgi ve veri alışverişinin yapılması ve her türlü iş birliğinin yapılması dış ilişkiler fonksiyonunun temelini oluşturmaktadır.

3.6.2. Medya ve Tanıtım

Kurumsal Zekât Sistemi’ni geleneksel ve dijital medya ile ilişkilerini yürüterek toplum nezdinde zekât farkındalığını oluşturacak faaliyetler hakkında çalışmalar yapmak ve sistemin işleyişine ilişkin şeffaflık ilkesi gereğince toplumun bilgilendirilmesini sağlamak ve kurumsal imajın oluşmasını temin etmek üzere faaliyetler yürütülür.

4. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNDE YER ALAN KURUMLAR

Kurumsal Zekât Sistemi’nin etkin ve amacına uygun olarak faaliyet gösterebilmesi amacıyla üç önemli kurum önerilmektedir. Bunlar:

- Zekât Kurumu
- Zekât Kurumları Birliği
- Zekât Gözetim Merkezi

Bu kurumların üstlendikleri misyon ve aralarındaki koordinasyon sistemin işleyişini doğrudan etkileyecektir. İlgili kurumlar sırasıyla anlatılacaktır.

4.1. ZEKÂT KURUMLARI

İslâm'ın beş şartından biri olan zekât, sadece dini açıdan değil, aynı zamanda sosyoekonomik açıdan da hayati öneme sahiptir. Tevbe suresi 60.⁴ ve Haşr Suresi 7.⁵ ayetlerinde zekâtın yoksulluğu ve toplumdaki gelir eşitsizliğinin azaltılmasına yönelik önlemi işaret etmektedir. Zekâtın her iki açıdan da işlevi, Tevbe suresi 103⁶'te Allah Hz. Peygambere zekât al emri üzerine Müslümanlardan almaya başlamıştır. Daha sonra Hz. Peygamber zekâtı toplama ve dağıtma işlerinde memur (âmil) görevlendirmiştir. Görevlendirilen zekât kurulları ve kurumları (âmil), toplumda zekât fonunun toplanması, yönetilmesi ve dağıtılmasındaki konumunu güçlendirebilmesi durumunda ayeti kerimelerde ifade edilen gaye gerçekleştirilebilecektir. Bunun en güzel örneği Ömer bin Abdülaziz'in halifeliği döneminde gerçekleşmiştir. Zekât, güçlü ve profesyonel âmillerin elinde yönetildiğinde, yoksulluk ve gelir eşitsizliği gibi sosyoekonomik sorunları çözebilmiştir. Bu da görev ve faaliyet alanı net, güçlü, şeffaf ve güvenilir âmillere sahip olmanın ne kadar kritik olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan zekât toplama ve dağıtım faaliyetleri âmil tarafından yürütülmesinin önemli katkıları olduğu ifade edilebilir. Bunlar (Ayuniyyah, Hafidhuddin ve Hambari, 2020:73):

1. Zekâtın kurumsallaşması sağlar. Bu Kur'ân-ı Kerim, hadisler ve Rasulullah'ın (s.a.v) ashabının verdiği örnekler de dâhil olmak üzere İslâm Hukuku'na uygundur.

2. Âmil/Zekât Kurumları, zekât mükelleflerinin yükümlülüklerini yerine getirme konusunda disiplinli olmayı teşvik eder.

⁴ Sadakalar (zekât gelirleri) ancak şunlar içindir: Yoksullar, düşkünler, sadakaların toplanmasında görevli olanlar, kalpleri kazanılacak olanlar, âzat edilecek köleler, borçlular, Allah yolunda (çalışanlar) ve yolda kalmışlar. İşte Allah'ın kesin buyruğu budur. Allah bilmekte ve hikmetle yönetmektedir.

⁵ Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, Peygambere, yakınlar, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.

⁶ Onları arındırmak ve temize çıkarmak üzere mallarından sadaka (zekât) al! Bir de onlar için dua et; çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah her şeyi çok iyi iştirmektedir ve bilmektedir.

3. Zekât Kurumları zekât alanların onurunu korur.

4. Zekât, Zekât Kurumları aracılığıyla ihtiyaç sahibini belirleme ve ulaştırma konusunda daha verimli ve etkin yönetme kabiliyetine sahiptir.

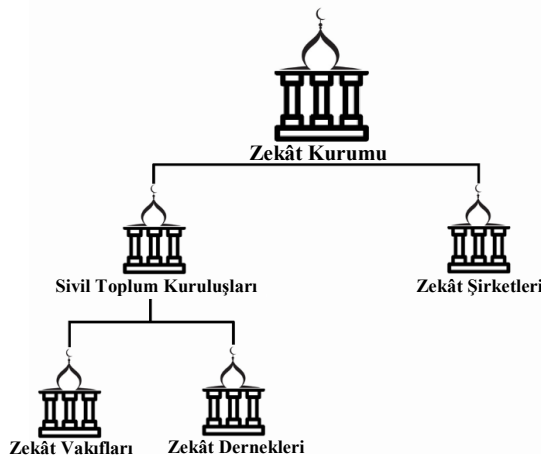
5. Zekât Kurumları, İslâmi sosyal finansa ve modern mali sisteme katkı sunma imkânı daha iyidir.

Zekât Kurumu, Türkiye sınırları içerisinde faaliyet gösteren ve sadece âmil sıfatıyla gönüllülük esasına dayalı olarak mükelleflerden zekâtı toplayacak olan dernekler, vakıflar ve şirketleri ifade etmektedir. Bu faaliyetleri yapabilmesi için kurumların Zekât Gözetim Merkezi tarafından akreditasyon alması gerekmektedir.

Günümüzde zekât toplayan kurumlar, İslâm hukukuna göre âmil sayılıp sayılmayacağına ilişkin farklı görüşler vardır. Bir kesim bu kurumları âmil olarak kabul edip zekâttan pay alması gerektiğini savunurken diğer kesim bu kurumların âmil sayılmadığını, zekât toplama ve dağıtma faaliyetlerini vekâleten yürüttüğünü dolayısıyla da zekâttan pay alamayacağını ifade etmektedir. Çalışmanın konusu Kurumsal Zekât Sistemi olduğu için bu görüş ve tartışmalara daha detaylı yer verilmemiştir. Bu konun Kurumsal Zekât Sistemi uygulanmaya başladığı zaman Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından netleştirileceği öngörülmektedir.

Şekil 22’de Zekât Kurumunun yapısı gösterilmektedir.

Şekil 22: Zekât Kurumu

Zekât Kurumları şirket, dernek ve vakıf şeklinde kurulabilen tüzel kişiliğe sahip kurumlardır. İlgili mevzuat ve Zekât Gözetim Merkezi’nin yayınladığı rehber ve kılavuzlar çerçevesinde gerekli yeterliliklere sahip olmak durumundadır.

Zekât Kurumları, faaliyete başlamak için yeterliliklere sahip olduklarını gösteren bilgi ve belgelerle birlikte Zekât Gözetim Merkezi'ne başvuruda bulunacaktır. Yapılan incelemeler sonucunda faaliyetleri yürütebilmesi için teknik, idari ve mali yeterliliğe sahipse faaliyet izni alabilecektir. Bu aşamadan sonra unvanlarında “Zekât Kurumu” ibaresi kullanabilecektir.

Zekât kurumları, toplamış oldukları zekâtları ve toplanan zekâtın hangi sınıfa dağıtıldığına ilişkin bilgileri haftalık olarak Zekât Gözetim Merkezine bildirecektir.

Zekât Kurumları, hem Zekât Gözetim Merkezi tarafından yayınlanacak rehber ve kılavuzlara göre faaliyetlerde bulunacak hem de mali, idari ve fıkhi olarak denetime tabi olacaktır. Zekât Kurumları, statü ve mali limitlerine bakılmaksızın, Zekât Gözetim Merkezi'nin denetim faaliyetlerinin dışında muhasebe kayıtları, bağımsız denetim şirketleri tarafından denetlenip mali tablo ve raporlarını periyodik olarak internet sayfasında kamuoyuyla paylaşılacaktır.

4.2. ZEKÂT KURUMLARI BİRLİĞİ

Zekât Kurumları Birliği, Kurumsal Zekât Sistemi'nde kamu kurumu niteliğinde tesis edilmiş bir kurum olarak faaliyet gösterecektir. Zekât Kurumlarının yapısı gereği Kurumsal Zekât Sistemi'nin çatı kuruluşudur. Bu açıdan Zekât Kurumları, zekât toplamak ve dağıtmak üzere faaliyet izni aldığı tarihten itibaren bir ay içerisinde Zekât Kurumları Birliğine üye olmak durumundadır.

Birlik, İslâmi Sosyal Finans piyasasının ilke ve kuralları ışığında aşağıda belirtilen faaliyetlerde bulunmak üzere çalışmalar yürütmesi beklenmektedir. Bunlar:

- Kurumsal Zekât Sistemi içerisinde yer alan tüm paydaşların, etkinliğini artırmak ve gelişmelerine yardımcı olmak,
- Kurumsal Zekât Sistemi'nin sağlıklı bir şekilde çalışması amacıyla faaliyetler yürütmek,
- Kurumsal Zekât Sistemi'nin etki alanını genişletmek,
- Kurumlararası bilgi alışverişini ve koordinasyonu artırıcı adımlar atmak,
- Zekât kurumlarının hak ve menfaatlerini korumak,
- Zekât kurumlarına yol gösterici rol üstlenmek,

- Zekât kurumları tarafından yürütülecek tanıtım ve farkındalık faaliyetlerinde uyulacak ilke ve kuralları belirlemek,

- Zekât Kurumları arasında ortak proje ve işbirliğini temin etmek

gibi faaliyet alanları sıralanabilir.

Zekât Kurumları Birliği'nin, zekât kurumları arasında hem birlik ve dayanışmayı artırıcı hem de günlük hayatta karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik destekleyici faaliyetler yürütmesi beklenmektedir. Bunların yanı sıra Zekât Gözetim Merkezi'nin faaliyetlerini tamamlayıcı ve destekleyici nitelikte merkezin koordinasyonunda mevzuat, strateji geliştirme ve planlama, eğitim, iletişim, istihdam politikaları konusunda yardımcı olması ümit edilmektedir.

Özetle birliğin, Kurumsal Zekât Sistemi'nin Müslüman toplumunda yaygınlaşmasını sağlayarak İslâmi Sosyal Finans amaç ve gayesini gerçekleştirmeye yardımcı olacak tamamlayıcı faaliyetleri yürütmesi ve Zekât Kurumları'nın saygınlığı, güvenilirliği ve sistemin sürdürülebilirliğini sağlayıcı çalışmalar yapması umulmaktadır.

4.3. ZEKÂT GÖZETİM MERKEZİ

Zekât Gözetim Merkezi, Kurumsal Zekât Sistemi'ne ilişkin mevzuatta belirtilecek görev ve yetkiler çerçevesinde düzenleme ve denetleme faaliyetlerini yapmak, sistemin işleyişiyle ilgili alt yapı oluşturmak ve gerekli önlemleri almak, zekât kurumlarının faaliyetlerini güvenli, şeffaf ve hesap verebilir şekilde yürütülmesini sağlamak üzere kurulacak kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip kurumdur. Bu kurum, sistemin hem İslâm dinine hem de mevcut mevzuata uygunluğundan sorumlu olacaktır.

Zekât Gözetim Merkezi, hazırlanacak mevzuat uyarınca görevlendirme ve yetkilendirmesi çerçevesinde sorumlu olması öngörülen durumlar şunlardır:

1. Zekâta ilişkin kanunun verdiği görev ve yetkileri kapsamında düzenlemeler yapmak ve kararlar almak,

2. Zekât Kurumlarının, zekât toplama ve dağıtma faaliyetlerine ilişkin standartlar, ilkeler, stratejik planlar ve performans kriterlerini belirlemek,

3. Zekât kurumları, zekât bağışçıları ve zekât yararlanıcılarına ait hesapları, taraflara ait bilgileri elektronik ortamda saklamak ve bu bilgileri konsolide etmek,

4. Kurum faaliyetleriyle ilgili verileri üçer aylık ve yıllık konsolide raporlar şeklinde hazırlayıp kurumun resmî sitesinde yayımlamak, ayrıca haftalık olarak;

a. Zekât Mükelleflerinin yaptığı bağışların toplam tutarını,

b. Kur'ân-ı Kerimde yer alan ihtiyaç sahiplerinin (müstahiklerin) hangi sınıfına ne kadar dağıtıldığına ilişkin verileri paylaşmak,

5. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Zekât Kurumları, Zekât Kurumları Birliği ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlar ile koordinasyon sağlamak,

6. Sektörde faaliyet gösteren kurum çalışanlarının eğitim, mesleki yeterlilik ve çalışma politikalarına (maaş, terfi ve özlük haklarına) ilişkin ilkesel düzenlemeler yapmak,

7. Kurumsal Zekât Sistemi'nin güvenli ve etkin biçimde yönetilmesini için gözetim, denetim ve soruşturma faaliyetlerini yapmak ve gerekli altyapısını oluşturmak,

8. Sektörün faaliyet raporunu hazırlayarak periyodik olarak internet sayfasında yayımlamak,

9. Uluslararası kurum ve kuruluşlarla iş birliği yapmak,

Zekât Kurumları, faaliyete başlamak için başvuru yaparken gerekli bilgi ve belgelerin Zekât Gözetim Merkezi'ne sunacaktır.

Kurumsal Zekât Sisteminin Şekil 14'te yer alan 5 temel fonksiyonu, Şekil 23'te gösterildiği üzere Zekât Gözetim Merkezi'nin 8 temel birimiyle eşleşmiştir. Bunlar:

- Yönetim Fonksiyonu: Fıkhi Yönetişim, Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama

- Denetim: Fıkhi, İdari ve Mali Denetim, Zekât Toplama, Başvuruları Değerlendirme ve Dağıtma,

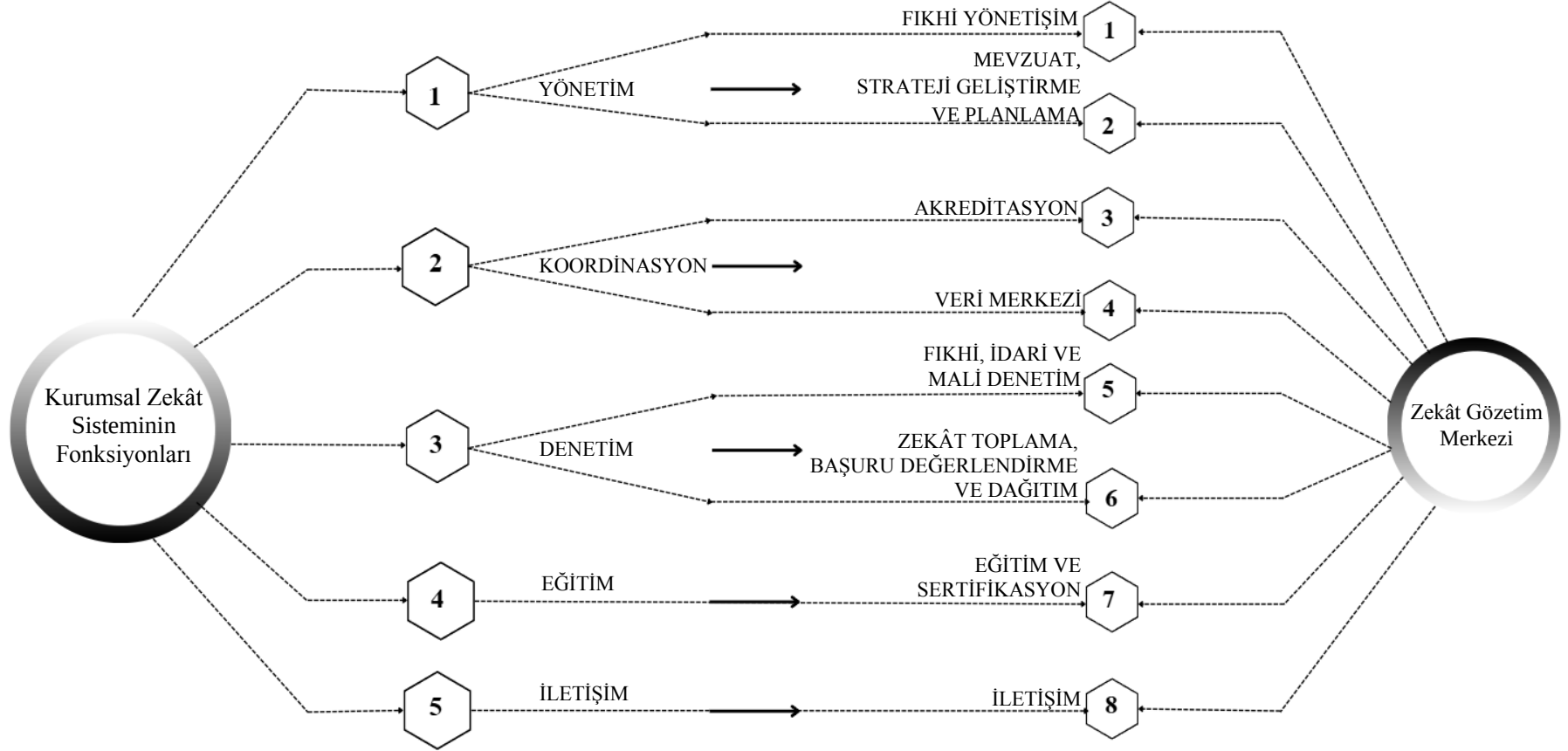
- Koordinasyon Fonksiyonu: Akreditasyon ve Veri Merkezi,

- Eğitim: Eğitim ve Sertifikasyon,

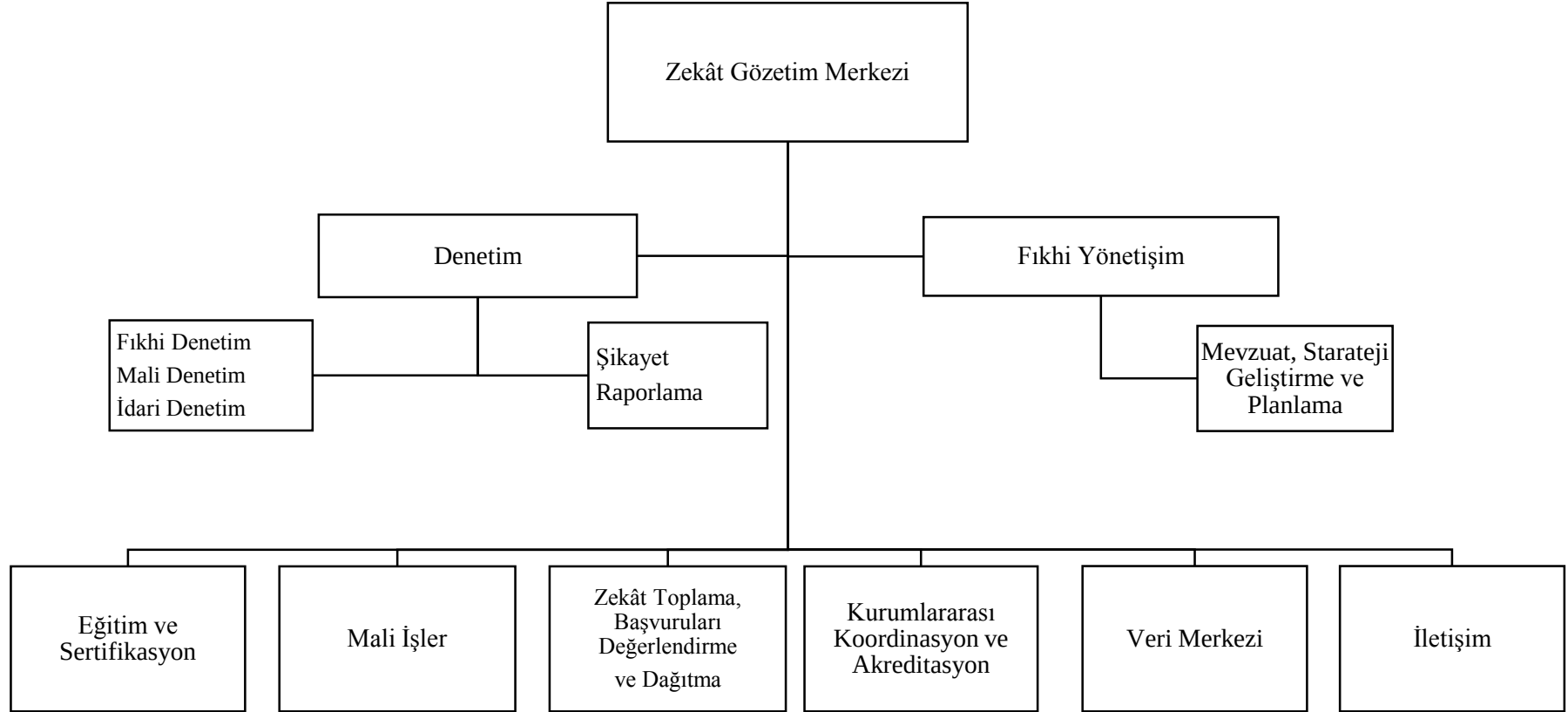
- İletişim: Kurumsal İletişim

Zekât Gözetim Merkezi ilgili sekiz kurumsal yapı ile Kurumsal Zekât Sistemini kapsayıcı, düzenleme ve denetleme faaliyetleri ile temsiliyet kabiliyeti yüksek yapıya dönüşmektedir. İlgili yapısal dönüşümün Zekât Gözetim Merkezi üzerinde ki muhtemel organizasyon yapısına yansması Şekil 24'te gösterilmiştir.

Şekil 23: Kurumsal Zekât Sistemi Fonksiyonlarının Zekât Gözetim Merkezi'nin Yapısına Geçişi

Şekil 24: Zekât Gözetim Merkezi Organizasyonel Yapısı

Zekât Gözetim Merkezi'nin öngörülen organizasyon yapısı Şekil 24'de gösterilmiştir. İlgili şemaya göre Fıkhi Yönetişim Kurulu ile Denetim Kurulu ön plana çıkmaktadır. Zira Fıkhi Yönetişim Kurulu ile Kurumsal Zekât Sistemi'nin hangi ilke ve kurallara sahip olacağı, çağın koşullarına göre sistemin var olma sebeplerine bağlı kalarak sürdürülebilirliğini sağlayacak strateji ve planları, Denetim Kurulu ile ise Zekât Gözetim Merkezi'nin Zekât Kurumlarını hangi alanda nasıl denetleyip raporlanacağı ortaya konulmaktadır.

Fıkhi Yönetişim Kurulu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin çağın gereksinimlerini göre stratejik vizyonunu ortaya koyarak buna dönük ihtiyaç duyulan mevzuatın hazırlanması başta olmak üzere sistemin işleyiş ve faaliyet alanını çizen rehber ve kılavuzları hazırlamaktan sorumludur.

Denetim Kurulu, Kurumsal Zekât Sistemi'nin denetim fonksiyonunu layıkıyla yerine getirebilmek için; Zekât Kurumları'nın faaliyetlerini “Zekât Fonlarının Yönetilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Rehberi, Zekât Kurumları İdari ve Mali Yeterlilik Kılavuzu, İdari Yaptırım ve Cezalar Kılavuzu ve Fıkhi Denetim Kılavuzu” çerçevesinde yeterli bilgi ve donanımına sahip uzmanlar tarafından fıkhi, mali ve idari olarak denetleyen kuruldur.

Mevzuat Strateji Geliştirme ve Planlama Birimi, Kurumsal Zekât Sisteminin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla dünya ve ülkenin değişen ve gelişen şartlarında vizyon ve misyonunu belirlemek ve ihtiyaç duyulan mevzuat alt yapısının geliştirilmesinden sorumludur.

Kurumlararası koordinasyon ve akreditasyon birimi, Zekât Kurumları ile Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin bir şekilde çalışmasına yardımcı olacak; Zekât Kurumları Birliği, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ulusal ve Uluslararası Zekât ve Sosyal Yardımlaşma Kurumları arasında yüksek seviyede bilgi ve iletişim ağı kurulmasını sağlaması beklenmektedir.

Zekât toplama ve dağıtma birimi, Kurumsal Zekât Sistemi'nin zekât toplama ve dağıtma fonksiyonunu en etkin şekilde yönetmek üzere organize olması gerekmektedir. Birimin, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın il, ilçe birimleriyle sürekli koordinasyon ve bilgi paylaşımı içerisinde, bakanlığın kullandığı veri tabanının etkin bir şekilde kullanılması, burada kayıtlı bilgilerin teyit ve karşılaştırılma yapması beklenmektedir. Öte yandan kurumlararası koordinasyon birimi aracılığıyla

gelen bilgi ve dokümantasyonları değerlendirilmesi ve karşılıklı veri alışverişi yaparak herhangi bir usulsüzlük tespitiinde Denetleme Kuruluna bildirmesi öngörülmektedir.

Veri merkezi birimi, Zekât Gözetim Merkez'inin bilgi teknolojilerinin alt yapısını oluşturulması, geliştirilmesi ve yönetilmesine ilişkin faaliyetleri yürütür. Zekâtın taraflarına ait verileri sisteme öngörülen zamanda girilmesi, verilerin saklanması ve rapor edilebilmesi bu kapsamda sayılabilir. Veri Merkezi biriminin aşağıda belirtilen görev ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir:

- Merkez'in bilgi teknolojileri alt yapısını kurmak, süreçleri yönetmek ve başta siber saldırılara karşı olmak üzere her türlü tedbiri almak,
- Merkez ve Zekât Kurumları'nın bilgi teknolojilerinin alt yapısını uluslararası standartlara çıkmasını sağlamak, bununla ilgili kontrolleri yapıp gerekli yaptırımları uygulamak,
- Zekât Kurumları'ndan elde edilecek periyodik bilgilere yönelik veri tabanı kurmak ve yönetmek,
- Zekât Kurumları'ndan elde edilecek bilginin eksiksiz ve hızlı bir şekilde kılavuz ve rehberlere uyumlu olarak zamanında toplanmasına yönelik alt yapı oluşturmak, gözetim ve denetim sürecini en etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli bütün önlemleri almak ve süreçleri yönetmek,
- Verilerin elde edilmesi, işlenmesi ve analiz edilmesi için gerekli alt yapıları kurmak ve yönetmek,
- Uluslararası standartlarda gözetim ve denetim faaliyetlerinin yürütülmesini sağlayacak alt yapı ve programları hazırlayarak ilgili birimlere sunmak,
- Elde edilen veriler Merkez'in politikaları gereğince belirli aralıklarla duyurulması için gerekli istatistiki verilerin biçim ve içeriğine, veri toplama ve paylaşımına ilişkin takvimin belirlenmesine ve bununla ilgili usul ve esasları belirleyen rehberi hazırlanmak ve bu konuda sürecin etkin bir şekilde yürümesini sağlamak,
- Merkez, Zekât Kurumları, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığı veri sistemlerini Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin ve verimli bir şekilde çalışabilmesi için uyumlaşmasını sağlamak ve veri alışverişinde bulunmak,
- Teknolojik gelişmeleri takip etmek, kurumlara bu konuda rapor vermek ve gerekli aksiyonların alınmasını sağlamak,

Mali İşler biriminin faaliyetlerini, Zekât Gözetim Merkezi'nin bütçe ve raporlarını hazırlamak, yönetmek ve raporlamak şeklinde özetlenebilir.

Eğitim birimi, başta Zekât Kurumları olmak üzere sistemde çalışan personelin eğitim, kariyer planlama sertifikasyon ve özlük haklarının ilkesel düzenlenmesi gibi faaliyetleri eğitim fonksiyonu çerçevesinde yerine getirir. Bu çerçevede Kurumsal Zekât Sistemine katkısı şunlar olacaktır:

- Kurumsal Zekât Sistemi'ne nitelikli insan kaynağının yetişmesine yönelik eğitim ihtiyaçlarını tespit etmek ve bu konuda çalışmalar yapmak,
- Eğitim programlarının geliştirilmesine ve etkinliğinin artırılmasına yönelik araştırmalar yapmak,
- Yeterlilik sınavlarını tarafsız olarak yapılmasını ve sertifikasyon sürecini yönetmek,
- Zekâtın, toplumsal farkındalığın artması ve ülke geneline yayılması için eğitim içeriklerinin üretilmesini sağlamak,
- Ortaöğretim, yükseköğretim ve sektör kurumlarına yönelik eğitim programları, çalıştay, kongre ve konferanslar düzenlemek,
- Kurumsal Zekât Sistemi ile ilgili faaliyetleri uluslararası hizmet standartlarına çıkartmak amacıyla ulusal ve uluslararası kurumlarla iş birliği yaparak gerekli eğitim faaliyetlerini tespit etmek, programlamak ve uygulamak.

İletişim birimi, Kurumsal Zekât Sistemi'nin kurumsal iletişim fonksiyonunu yerine getirmek amacıyla çeşitli faaliyetler yürütür. Bu kapsamda aşağıda sıralanan görev ve sorumlulukları yerine getirmesi beklenmektedir:

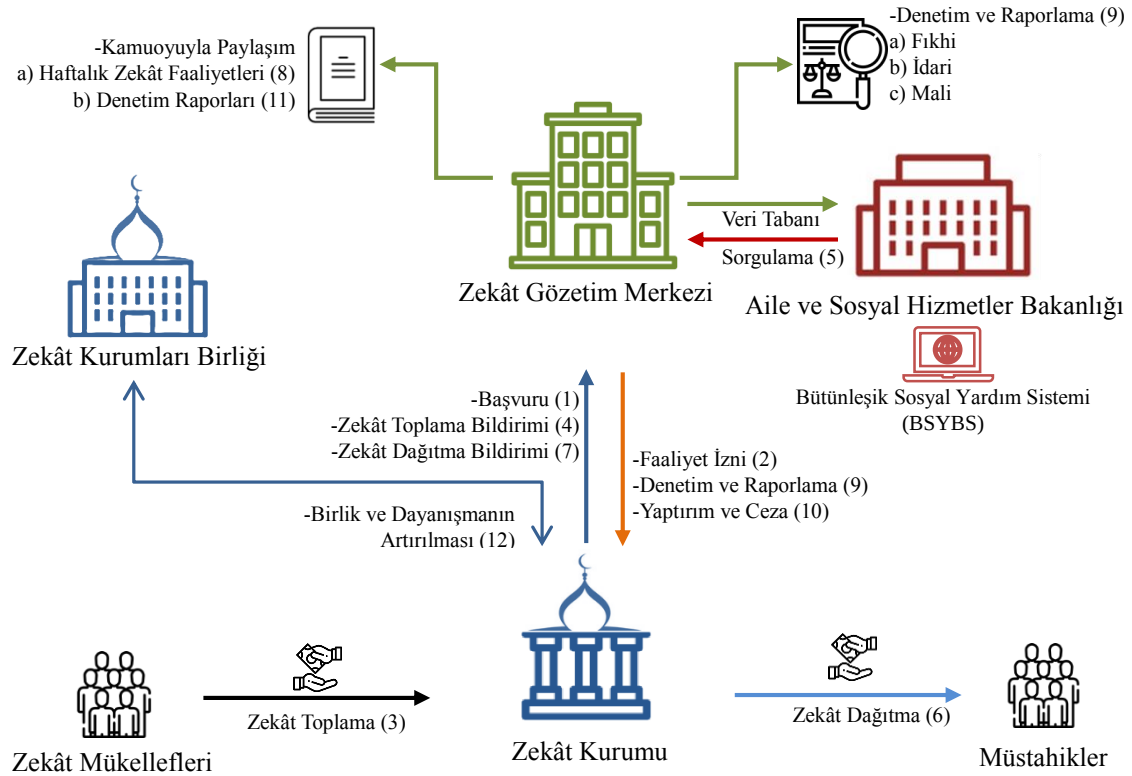
- Toplumsal zekât farkındalığının oluşmasını sağlayacak reklam, tanıtım ve broşürler hazırlamak,
- Yapılacak toplantı ve basın açıklamalarına ait süreci yönetmek, gerekli bilgi ve dokümantasyonları hazırlamak
- Geleneksel veya dijital medyada yayımlanacak dergi, kitap ve raporlara ilişkin süreçleri ilgili birimlerle koordineli bir şekilde yürütmek,
- Kurumsal Zekât Sistemi ilgili çıkan haberler analiz edilerek rapor haline getirilip ilgili birimlere sunmak,
- Kurumsal itibar,
- Sosyal sorumluluk faaliyetlerinin duyurulması,

- Raporların etkin şekilde duyurulması
- İmaj bozma yönünden mesajlara cevap verme.

5. KURUMSAL ZEKÂT SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİ

Önerilen Kurumsal Zekât Sistemi'nin işleyişi; zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan sürecin denetlenmesi, düzenlenmesi, verilerin kaydedilmesi, raporların hazırlanması ve periyodik olarak kamuoyuyla paylaşılması şeklindedir. İslâm dininin ilke ve esaslarına göre inşa edilmiş çağın, gereksinimlerini karşılayan şeffaf ve denetlenebilir bir sistem oluşturulmasıdır. İslâm dinine göre zengin kabul edilen Müslümanlar, ihtiyaç sahibi insanlara ulaşmada ve onların ihtiyaçların giderilme konusunda etkin, güvenilir ve şeffaf bir sistem üzerinden ibadetlerini yerine getirmeleri hedeflenmektedir. Kurumsal Zekât Sistemi'nin kurulması hem hayırseverlerin fakirlere ulaşabileceği, gerçek ihtiyaç sahibi olup olmaması konusunda ki endişeyi giderebileceği hem de yaşanacak doğal afetler, ekonomik krizler ve salgın hastalıklar gibi ani ve olağanüstü durumlarda devletin katlanmak zorunda olacağı yükü hafifletebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda insanlar arasındaki bağın güçlenmesi ve toplumsal dayanışmanın ve farkındalığın artması zekât ibadetinin özüne ve amacına daha iyi hizmet edeceği öngörülmektedir. Kurumsal Zekât Sistemi, Şekil 25'te gösterilmiştir.

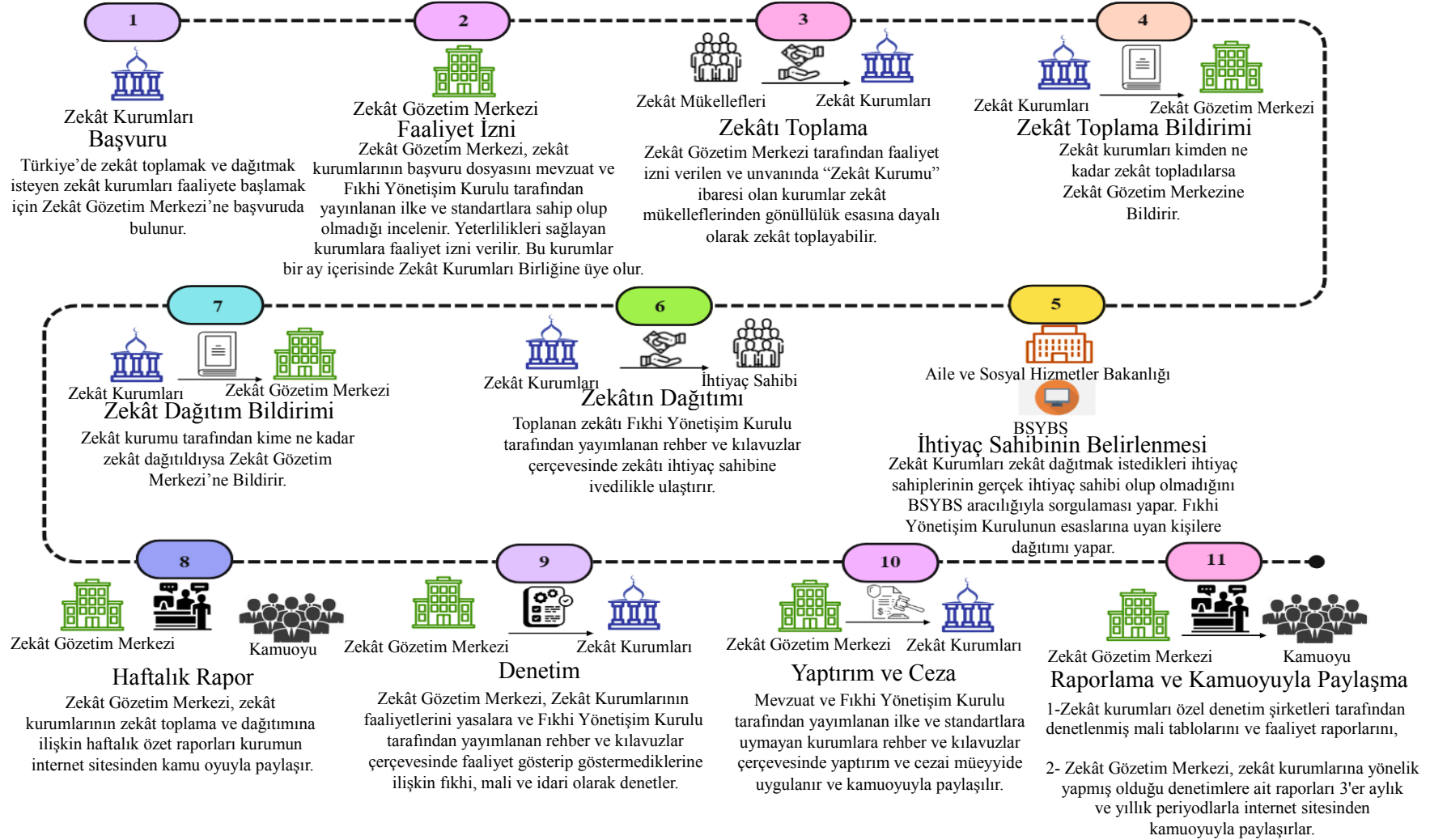
Şekil 25: Kurumsal Zekât Sistemi

Kurumsal Zekât Sisteminde: Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumları ve Zekât Kurumları birliği olmak üzere olmak üzere üç önemli kurum vardır. Bu sistemi tamamlayıcı nitelikte Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde bulunan mali durum sorgulama veri tabanı BSYBS yer almaktadır.

Şekil 26’da Kurumsal Zekât Sistemi’nin işleyiş süreci adım adım anlatılmaktadır. Süreç zekât toplamak ve dağıtmak amacıyla kurulan kurumların Zekât Gözetim Merkezine başvurmasıyla başlayıp raporlama ve kamuoyuyla paylaşımına son bulmaktadır.

Şekil 26: Kurumsal Zekât Sistemi'nin İşleyiş Süreci

Kurumsal Zekât Sisteminin Şekil 25 ve 26’da adım adım gösterilen işleyiş süreci şu aşamalardan oluşmaktadır:

1) Başvuru: Türkiye’de Zekât toplamak ve dağıtmak üzere faaliyet göstermek isteyen Zekât Kurumu (Vakıf, Dernek veya Şirket), Zekât Gözetim Merkezi tarafından duyurulan yeterliliklere sahip bilgi ve belgelerle birlikte Zekât Gözetim Merkezi’ne başvuruda bulunur.

2) Faaliyet İzni: Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumlarının başvuru dosyasını mevzuat ve Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından yayımlanan ilke ve standartlara sahip olup olmadığını inceler.

3) Zekât Toplama: Faaliyet izni alan ve unvanlarında “Zekât Kurumu” ibaresi alan kurumlar zekât mükelleflerinden gönüllülük esasına dayalı olarak zekât toplar.

4) Zekât Toplama Bildirimi: Zekât Kurumları kimden ne kadar zekât topladıysa Zekât Gözetim Merkezine en geç 3 gün içinde bildirir.

5) İhtiyaç Sahiplerinin Belirlenmesi/Sorgulanması: Zekât Kurumları zekât dağıtmak istedikleri ihtiyaç sahiplerinin gerçek ihtiyaç sahibi olup olmadığını BSYBS aracılığıyla sorgulamasını yapar. Zekât Gözetim Merkezi bir taraftan bu bilgileri kaydederken diğer taraftan bu kişinin bilgileri Tablo 22’de gösterilen Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na ait veri tabanı BSYBS aracılığıyla sosyoekonomik durumuna ait tarama ve değerlendirme faaliyetleri yapılarak ödemesi yapılır.

6) Zekât Dağıtımı: Toplanan zekâtı Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından yayımlanan rehber ve kılavuzlar çerçevesinde Tevbe Suresi 60. ayetinde kerimede geçen müstahiklere (fakir ve miskinler, zekât işinde çalışanlar, İslâm’a ısındırılmak istenenler, köleler, borçlular, Allah yolunda çalışanlar, yolcular) ivedilikle dağıtır.

7) Zekât Dağıtım Bildirimi: Zekât Kurumları, hangi müstahike ne kadar zekât verdiğini eş zamanlı olarak Zekât Gözetim Merkezine bildirir.

8) Haftalık Rapor: Zekât Gözetim Merkezi, zekât toplama ve dağıtımına ilişkin verileri haftalık özet raporları kurumun internet sitesinden kamuoyuyla paylaşır.

9) Denetim: Zekât Gözetim Merkezi, Zekât Kurumlarının faaliyetlerini yasalara ve Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından yayımlanan rehber ve kılavuzlar çerçevesinde faaliyet gösterip göstermediklerini fıkhi, mali ve idari olarak denetler. Ayrıca bağımsız denetim kurumları tarafından zekât kurumlarının mali denetim yapılarak raporlanır.

10) Yaptırım ve Ceza: Mevzuat ve Fıkhi Yönetişim Kurulu tarafından yayımlanan ilke ve standartlara uymayan kurumlara rehber ve kılavuzlar çerçevesinde yaptırım ve cezai müeyyideler uygulanır. Uygulanan cezalar kamuoyuyla paylaşılır.

11) Raporlama ve Kamuoyuyla Paylaşım: Kurumsal Zekât Sistemi'ne ait denetim ve gözetim faaliyetlerine ilişkin istatistiki bilgiler ile zekât kurumlarının faaliyetlerine ilişkin bağımsız denetim şirketleri ve Zekât Gözetim Merkezi'nin yaptığı denetime ait raporlar üçer aylık periyodlarla Zekât Gözetim Merkezi'nin internet sayfasında kamuoyuyla paylaşılır.

12) Birlik ve Dayanışmanın Artırılması: Zekât Gözetim Merkezi tarafından faaliyet izni verilen Zekât Kurumları bu izne müteakip 1 ay içerisinde Zekât Kurumları Birliğine üye olacaklardır. Zekât Kurumları Birliği, Zekât Gözetim Merkezi'nin faaliyetlerini tamamlayıcı nitelikte, sistemin güvenilirliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla Zekât Kurumları'nın birlik ve dayanışma içerisinde faaliyet göstermesi yönünde çalışmalar yürütecektir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nin etkin bir şekilde çalışabilmesi için:

- Sosyal finans alanıyla ilgili ve birbirinden kopuk ve dağınık şekilde yürürlükte olan mevzuatın birleştirilerek sosyal finans ve İslâmi Sosyal Finans perspektifinden gerekli düzenlemelerin yapılması,

- Zekât Mükellefleri'nin Kızılâ'ya yapılan bağışta olduğu gibi yapmış oldukları zekât ödemelerinin isteğe bağlı olarak vergi matrahından düşürülmesi,

- Zekâtın ilk aşamada ayni olarak değil de nakdi olarak toplanması,

- Maaşlı çalışan ve emekli olan bireylerin zekât ödemelerini maaşlarından BES ödemesinde olduğu gibi otomatik olarak yapılabilmesi

gibi sistemin daha pratik ve etkin çalışmasına yönelik öneriler mevcuttur.

Kamu kurumları, STK'lar ve sosyal finans alanında faaliyet gösteren diğer kurumlar arasında olan sorunlardan bir tanesi de farklı başlıklar altında birbirinden kopuk ve çok sayıda kanuni düzenleme yapılmasıdır. Bu durum kurumlar arası koordinasyon sorunun temelinde yatan ana nedenlerden bir tanesi olarak değerlendirilmektedir. Örneğin muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlardan İstiklal Madalyası sahiplerine kadar, şehit ve gazilere yapılan desteklerden doğal afetlerden zarar görenlere yardımlara kadar çok farklı başlıklarda kanuni düzenlemeler söz konusudur (Taşcı 2022:14). Zekât Gözetim

Merkezi bünyesinde kurulacak Mevzuat, Strateji Geliştirme ve Planlama birimi tarafından bu dağınıklığın giderilmesi hedeflenmektedir.

Öte yandan Gelir Vergisi Kanunu'nun 89. Maddesi ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 10. Maddesinde: *“Türkiye Kızılay Derneği'ne makbuz karşılığı yapılan nakdi bağış ve yardımların “tamamı” beyan edilen kazançtan (matrahtan) indirilebilmektedir. Şahsen beyanname veren kişiler de, şirket olarak beyanname veren kurumlar da, vergiye tabi kazançlarından Kızılay'a yaptıkları bağışların tamamını herhangi bir yüzde veya tutar sınırı olmaksızın indirebilmektedirler.”* İfadesi yer almaktadır. Burada olduğu gibi, Zekât Kurumları'na verilen bireysel zekâtlar içinde % 2,5 oranında vergi matrahından düşülmesine yönelik istisnanın tanımlanması önerilmektedir. İslâm hukukuna göre tüzel kişiliğin zekât mükellefiyeti olmadığı ve zekâtın sadece şartları taşıyan Müslüman kişilere farz olmasından dolayı bu öneri sadece gerçek kişilerin bu istisnadan yararlanması yönündedir.

Kurumsal Zekât Sistemi'nde zekâta tabi malların ilk aşamada ayni olarak değil nakdi olarak toplanması öngörülmektedir. Çünkü zekâta tabi malların, ayni olarak toplanması belirli maliyetlere neden olacaktır. Bu mallarının muhafaza edileceği/bakılacağı depo veya çiftlik gibi yerlere, malların bakımını yapacak görevlilere, malların zekât olarak alındığı yerden muhafaza edileceği yerlere ve oradan da ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması için araçlara ihtiyaç duyulacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde çok teferruatlı ve her aşaması hesap edilmiş faaliyet planlarına ve bunların maliyetlerini karşılayacak fonun temin edilmesi gerekecektir. Sistemin belirli olgunluğa ve bu denli kapsamlı faaliyetleri yürütme kabiliyetine ulaşmadan zekâtın ayni olarak toplanması sistemin pratikliğini ve yönetilebilirliğine zarar verebilir. Sonuç itibarıyla Kurumsal Zekât Sistemi'nin fonksiyonlarının tam manasıyla işlediği, faaliyet kabiliyetinin yükseldiği ve paydaşlarının toplanan zekât mallarını zayi etmeden hak sahiplerine ulaştırabilecek imkân ve kabiliyete ulaştığı zaman, bu konun tekrar değerlendirilmesi daha uygun olacaktır. Bu yüzden şu aşamada en makul olanı; zekât mükellefinin zekâta tabi malını satarak parasının zekât kurumuna vermesi olacaktır. Böylece, Kurumsal Zekât Sistemi daha az maliyetle, daha etkin, daha pratik ve daha hızlı yönetilebilir olacaktır.

İşlem pratiğinin hızlı ve kolay bir şekilde yapılabilmesi için çalışan bireylerin gönüllülük esasına dayalı olarak ödemek istediği zekât, maaşlarından otomatik olarak zekât kurumlarına aktarılabilir. Bu işlemin bir benzeri hali hazırda bireysel emeklilik

sisteminde uygulanmaktadır. Zekât ödemesinin otomatik olarak aktarılabilmesi etkin ve sorunsuz bir şekilde otomatik olarak yapılabilmesi için kurumlar arası koordinasyona ihtiyaç duyulmaktadır.

Mevzuat birliğinin sağlanması için zekât özelinde ihtiyaç duyulan kanunların yürürlüğe konulması gerekmektedir. Vergi istisnası, veri tabanının birleşik ve ortak paylaşımına açılması gibi konularda başarılı bir koordinasyonun mekanizmasının işlemesi, Kurumsal Zekât Sistemi'nde daha fazla fon toplanmasına ve daha fazla ihtiyaç sahibine ulaşılmasını sağlayacaktır.

Bütün bunların sonucunda devlet tarafından dezavantajlı gruplara yönelik Tablo 24'te gösterilen harcamalara gerek kalmayacağı veya daha az pay ayıracağı öngörülmektedir. Etkin, uluslararası standartlarda, yüksek koordinasyon kabiliyetine sahip, şeffaf ve toplumun bütün kesimlerine karşı güven tesis etmiş bir sistemin bu misyonu üstlenileceği beklenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 2000 yılından 2021 yılına kadar Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığıyla Sosyal Koruma harcamalarına ilişkin bilgiler Tablo 24'te gösterilmiştir.

Tablo 24: Yıllar İtibariyle Sosyal Koruma Harcamaları ve GSYH Payı

Yıl	Milyar Euro	Milyar TL	GSYH (%)
2000	23,5 €	₺13,5	7,9
2001	19,6 €	₺21,6	8,7
2002	23,3 €	₺33,5	9,3
2003	28,6 €	₺48,4	10,3
2004	34,3 €	₺60,9	10,5
2005	42,4 €	₺71,1	10,5
2006	46,9 €	₺84,9	10,7
2007	54,9 €	₺98,0	11
2008	59,5 €	₺113,5	11,3
2009	62,2 €	₺134,5	13,4
2010	74,4 €	₺148,4	12,7
2011	73,4 €	₺171,7	12,2
2012	84,6 €	₺195,7	12,4
2013	87,0 €	₺220,4	12,1
2014	85,1 €	₺247,2	12,0
2015	92,6 €	₺290,1	11,9
2016	100,7 €	₺336,5	12,8

Tablo 24 (Devam). Yıllar İtibariyle Sosyal Koruma Harcamaları ve GSYH Payı

Yıl	Milyar Euro	Milyar TL	GSYH (%)
2017	92,9 €	₺382,7	12,2
2018	78,6 €	₺448,7	11,9
2019	85,3 €	₺542,2	12,6
2020	81,4 €	₺655,3	13,0
2021	75,0 €	₺788,2	10,9
Ortalama	63,9 €	₺232,1	11,38

Kaynak: EUROSTAT,

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/product/view/spr_exp_sum?category=spr.spr_expend
20.10.2024.

Tablo 24’de devletin dezavantajlı gruplar için Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı aracılığıyla yaptığı harcama tutarları yıllar itibariyle gösterilmiştir. 2000 yılında 13,5 Milyar TL iken bu rakam 2008 yılında 113 Milyar TL’ye ve nihayetinde 2021 yılında 788,2 Milyar TL’ye ulaşmış ve cumhuriyet tarihinin en yüksek rakamına çıkmıştır. Bu rakamları Euro cinsinden değerlendirildiğinde; 2000 yılında 23,5 Milyar Euro, 2008 yılında 59,5 Milyar Euroya yükselmiş ve 2021 yılında ise 75 Milyar Euro olmuştur. Diğer yandan ayrılan pay artsa da hem Euro hem de GSYH oranına bakıldığında yıllar itibariyle nispeten azaldığı görülmektedir. Zekât, Türkiye’de devlet desteği olan şeffaf, denetlenebilir, yüksek koordinasyon kabiliyetine sahip, zekât ödemesinin hızlı ve kolay yapılabilen bir sistem haline geldiğinde sosyal finansın en önemli kurumlarından biri haline geleceği ve yaklaşık olarak GSYH’nın %11,3’ü bulan oranda dezavantajlı gruplara yaptığı bu harcamaya gerek kalmayacağı veya çok daha az harcama yapacağı öngörülmektedir.

SONUÇ

İslâmi finans, İslâm hukukuna dayanmakta ve İslâm dininin ekonomiye yaklaşımını rehber almaktadır. Risk, kâr ve zarar paylaşımı ilkeleri üzerine inşâ edilmiş, finansman ödemelerinde faiz barındırmayan bir yapıya sahiptir. Bu yapı İslâmi Sosyal Finans ve İslâmi Ticari Finans kurumundan oluşmaktadır. İslâmi Ticari Finansman, İslâmi ilkelere aykırı olmayan ve ticari faaliyetleri finanse etmek için kullanılan bir finans şeklidir. Risk paylaşım kavramına dayanmaktadır; borç veren ve borç alanın finansman ilişkisi boyunca riskleri paylaştığı anlamına gelmektedir. Bu finansman türü İslâm hukukuna uygun finansman olarak da bilinir. Yatırımlar, satın almalar ve kapasite artırımları dâhil olmak üzere çeşitli ticari faaliyetleri finanse etmek için kullanılmaktadır. Esasen İslâmi değerlerle uyumlu işletmeler ve projelere yapılan yatırımlar aracılığıyla ekonomik kalkınma ve büyümeyi öne çıkarmayı amaçlayan bir finansman şeklidir. İslâmi ticari finansman sözleşmelerine Murâbaha, İcara, Müşâraka ve Mudârebe'yi örnek olarak verilebilir. İslâmi Sosyal Finans ise sosyal adaleti, ekonomik ilerlemeyi ve çevresel sürdürülebilirliği teşvik etmeyi amaçlayan, dolayısıyla sosyal sorumluluk projelerine yatırım yapmak gibi finansın etik yönlerine de odaklanan bir finans şeklidir. İslâmi Sosyal Finans Vakıf, Zekât, Karz-ı Hasen, Mikrofinans, Melek Yatırımcılık, İslâmi Yatırım Fonları, Kitle Fonlaması, Girişimcilik ve Risk Sermayesi gibi kurumlar aracılığıyla sağladığı fon ile toplumsal veya bireysel refahı artırmayı amaçlamaktadır. (Dirie, Alam, ve Maamor 2023:3). Daha net bir ifadeyle sosyal finans kurumları, dezavantajlı ve sosyal olarak dışlanmış gruplara yönelik çok çeşitli faaliyetler yürütmektedir (Arshad ve Haneef 2016:91). Zekât, İslâm'ın beş şartından biri olmasının yanı sıra iktisadi sonuçlarının da olmasından ötürü İslâmi sosyal Finans'ın en önemli kurumlarından birisidir. Çünkü zekât, İslâmi sosyal finansın çare bulmaya çalıştığı dezavantajlı gruplara yönelik çözümler sunmaktadır.

Günümüzde zekât, bazı ülkelerde kişinin kendi inisiyatifine bırakılmışken, bazı ülkelerde zorunlu, bazı ülkelerde ise gönüllülük esasına dayalı olarak toplanmaktadır. Bu ülkelerin büyük çoğunluğunda, devletin doğrudan ya da yönettiği STK'lar aracılığıyla dolaylı olarak zekât faaliyetlerini yönettiği görülmektedir. Devletin zekât sisteminde aktif olarak yer aldığı ülkelerde güven sorunu öne çıkmaktadır. Zira devlet siyasal bir organizasyonla yönetildiği için; devleti yöneten siyasi iktidarın karşısında muhalif bir kitlenin varlığı söz konusudur. Muhalif gruplar başta olmak üzere toplumun belli bir kesimi zekâtın hakkıyla toplanıp dağıtılmadığına inanmaktadır. Sonuç itibarıyla sebebi

ne olursa olsun birçok kesim, devlet eliyle zekât toplayan kurumlara ya hiç güvenmemekte ya da çok az güvenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, zekâtın devlet eliyle yönetilmesi toplumun tamamını kapsayamadığı aşikârdır.

Türkiye’de zekât, Müslümanların kendi kararına bırakılmış mali bir ibadettir. Ancak STK’ların yanı sıra da devletin dolaylı olarak müdahil olduğu Türk Hava Kurumu (THK) gibi kurumlar aracılığıyla zekât toplama faaliyetleri yürütülmektedir. Burada her ne kadar devlet teşviki, yönlendirmesi veya desteği söz konusu olsa da THK’nın, zekât toplama konusunda başarılı olduğunu söylemek zordur. Ayrıca Diyanet İşleri Başkanlığı ve Kızılay gibi öne çıkan kurumların zekât toplaması şeklinde öneriler bulunmaktadır. Fakat devlet eliyle zekât toplayan ülkelerde olduğu gibi THK, Kızılay ve Diyanet İşleri Başkanlığı’nın zekât toplama veya organizasyonunu yapma arzusu siyasi tartışmalardan ötürü başarılı olması zor gözükmemektedir. Çünkü bu kurumlar, kendi iradelerinin dışında zaman zaman siyasi tartışmaların tam ortasında yer alabilmektedir. Bütün bu tecrübeler dikkate alındığında, devlet veya devletin yönlendirdiği bir STK üzerinden zekât toplama faaliyetinin başarılı olacağını söylemek oldukça güçtür. Yine benzer tartışmaların devlet eliyle zekât toplayan ülkelerde süreklilik arz ettiği değerlendirilirse, siyasal zeminden ziyade STK’lar aracılığıyla ama devletin denetlediği bir sistemin amaca daha iyi hizmet edebileceği aşikârdır. Diğer taraftan Katılım Bankaları’nın öncülük ederek zekâtı toplama ve dağıtma fikri de çare olmayacağı bir gerçektir. Çünkü bu fonun nasıl yönetileceğine ilişkin soruların tartışılmasına geçmeden toplumda katılım bankalarının kendisine yönelik önyargı bulunmaktadır. Zira katılım bankalarının İslâm hukukuna uygun bir çizgisinin olup olmadığı belirli kesimler tarafından tartışılmaktadır.

Ülkemizde faaliyetlerini gösteren ve İslâmi Sosyal Finans’a çok büyük katkısı olan altısı dini grup olmak üzere on sekiz STK’nın zekât faaliyetlerine ilişkin yönetim kabiliyeti ve yöntemlerine ulaşmak amacıyla yapılan yüz yüze görüşme, internet sayfaları ve faaliyet raporları incelendiğinde Tablo 25’te yer alan sonuçları çıkarmak mümkündür:

Tablo 25: STK’ların Zekât Faaliyetlerine Yönelik Bulgular

Araştırma	Bulgu/Durum
Zekât almak üzere başvuruda bulunan kimseye yönelik değerlendirme	Zekât dağıtan STK’lar her ne kadar saha araştırması, referans gibi değerlendirme prosedürü uyguluyor olsa da STK’ların genelinde yayılmış ve sistemleştirilmiş ortak değerlendirme kriterleri bulunmamaktadır.

Tablo 25 (Devam): STK’ların Zekât Faaliyetlerine Yönelik Bulgular

Araştırma	Bulgu/Durum
Zekât dağıtım süreci (başvuru, değerlendirme varsa saha araştırması ve dağıtımı)	STK’ların zekât dağıtım politikası farklılıklar göstermektedir. Birçok STK, zekât başvurusunda bulunan ihtiyaç sahibi ön değerlendirmeye tabi tutup, bu aşamayı geçenler hakkında saha araştırması yapmakta ve müstahik olması uygun görülenlere zekât verilerek süreç tamamlanmaktadır. Fakat Dini cemaat veya gruplarda durum biraz daha farklılık göstermektedir. Bunlar: 1- Zekât, sadece yurtlarda kalan öğrencilere burs veya barınma masraflarına yönelik; ısınma, elektrik, su ve gıda gibi çeşitli giderlerin karşılanması, 2- Zekât, cemaat içerisinde bulunan ihtiyaç sahiplerine veya referans olunan müstahiklere zekât verilmektedir. Genel anlamda değerlendirildiğinde STK’ların dini hassasiyete riayet ettiğini söylemek mümkündür.
Bilgisayarlı veri tabanının kullanımı	Birkaç STK kendisine ait bir veri tabanı kullanmasına rağmen çoğunlukla basit bir ofis programı (Excel) üzerinde takip etmektedir. Genel yayılmış, ortak veya BSYBS gibi sistemler kullanılmamaktadır.
Yurtiçi ve Yurt dışında herhangi bir kurumla iş birliği	Yapı itibarıyla bir birine yakın olan bazı STK’lar birbirleriyle iş birliği yapmaktadır. STK’ların hiç biri başka ülkelerde faaliyet gösteren Zekât Kurumları’yla çalışmamaktadır. Sadece bazı STK’lar Çad, Cibuti ve Sudan gibi ülkelerde faaliyet gösteren yerel kuruluşlarla ortak projeler yapmaktadır.
Zekât özelinde finansal raporlama	Zekât özelinde kamuya açıklanan her hangi bir raporlama olmayıp, sadece bazı STK’lar yıllık olağan toplantılarda üst düzey yöneticilerine konu hakkında detaylı bilgi vermektedir.
Zekâtın dağıtımına ilişkin denetim	STK’ların tamamı resmi kuruluşlar tarafından mali olarak denetlenmektedir. Fakat bu denetimin dışında fıkhi ve idari bir denetim yok denecek kadar azdır. Özellikle dini grup veya bazı STK’ların üst yöneticileri ilahiyat ya da medrese eğitimi almış kişiler olduğu için onların talimatlarına göre hareket edilmektedir. Bu yüzden zekât faaliyetlerine yönelik, ayrıca bir Fıkhi denetime gerek görülmemektedir. Bu durumda olmayan bazı STK’lar ise zekât dağıtım konusunda görevli olacak personele göreve başlamadan önce fıkhi eğitim verilmektedir. STK’ların tamamı göz önüne alındığında mali denetimin dışında bağımsız bir birim tarafından fıkhi ve idari denetimin yapıldığını söylemek pek mümkün değildir.

Tablo 25 (Devam): STK’ların Zekât Faaliyetlerine Yönelik Bulgular

Araştırma	Bulgu/Durum
Zekât Gözetim Merkezi tarafından fıkhi, idari ve mali denetim fonksiyonuna bakış	Vakıf ve dernekler denetime olumlu bakarken, dini cemaatler geçmişte yaşanan olumsuz hadiselerden ötürü nispeten daha temkinli yaklaşmaktadır.
Dini cemaatlerin önerilen denetim mekanizmasına yönelik takınacakları tavra ilişkin diğer STK’ların öngörüsü	Cemaatlerin geneli, kendi içinde bulunan insanlar arasında zekât toplama ve dağıtma faaliyetlerini yürüttükleri için böyle bir sisteme dâhil olmak istemeyebileceklerine yönelik kanaat bulunmaktadır.

Tablo 25 değerlendirildiğinde, zekât özelinde yeterince şeffaf ve hesap verebilir bir sistem söz konusu olmadığı görülmektedir. Önerilen sistem zekât kurumlarına sahip ülkeler ve Türkiye’de zekâtın toplanması ve dağıtılmasına yönelik olarak tespit edilen sorunlara yönelik çözüm önerileri sunulmuştur. Bunlar:

Sorun 1: Zekât Kurumlarına (Devlete) olan güvenin az veya hiç olmaması ve zekât fonunu başka yerde değerlendirme endişesi.

Öneri: Devletten bağımsız Zekât Kurumları tarafından zekâtın toplanıp dağıtılması ve özerk bir kurum (Zekât Gözetim Merkezi) tarafından Kurumsal Zekât Sisteminin düzenlenip denetlenmesi ile bu sorunun çözüleceği düşünülmektedir.

Sorun 2: Zekât fonlarının etkin ve doğru kullanılmaması.

Öneri: Zekât Kurumlarının Fıkhi, idari ve mali olarak sıkı bir şekilde denetlenip raporlanması ve sonuçların kamuoyuyla paylaşılması bu sorunun önüne geçeceği beklenmektedir.

Sorun 3: Kurumlararası koordinasyon ve işbirliğinin bireysel ve lokal bazda olması.

Öneri: Zekât Gözetim Merkezi öncülüğünde paydaşlar arasında işbirliği ve bilgi akışının sağlanması, veri tabanının merkezileşmesi ve ortak kullanıma açılması gibi Kurumlararası Koordinasyonun sağlanması öngörülmektedir.

Sorun 4: Zekât dağıtımına yönelik sistemleştirilmiş ve bütün STK’ların kullandığı genel kabul görmüş ortak bir değerlendirme yönteminin bulunmaması.

Öneri: Fıkhi Yönetişim birimi tarafından hazırlanan “Zekât Başvuruları Değerlendirme ve İnceleme Rehberi” ve BSYBS’nin Veri merkezi ile entegre edilerek Zekât Kurumlarınca kabul görmüş kriterlerle değerlendirme yapılarak şeffaf bir şekilde müstahiklerin belirlenmesi önerilmektedir.

Sorun 5: Nakit olarak toplanan zekâtın sadece ayni dağıtılması gibi uygulama farklılıkları.

Öneri: Zekâtın toplanmasından dağıtılmasına kadar olan sürecin genel çerçevesi Fıkhi Yönetişim birimi tarafından hazırlanan rehber ve kılavuzlarca çizilecektir. Dolayısıyla İslâm hukukuna uygun bir şekilde sistemin işlemesi umulmaktadır.

Sorun 6: Zekât kurumlarının istihdam politikalarında liyakati esas alınmadığına ilişkin sorun.

Öneri: Sistemde yer alan paydaşlarda görevli personel ve görev almak isteyenlere yönelik; insan kaynağının nitelikli hale gelmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması amacıyla farklı seviyelerde eğitim içeriklerinin hazırlanması önerilmektedir.

Türkiye’de zekâtın kurumsallaşabilmesi amacıyla incelenen ülkeler ve Türkiye’nin kendi iç dinamikleri göz önüne alındığında devletin doğrudan sistemde yer almadığı ve devlete bağlı olmayan Zekât Kurumları tarafından zekâtın toplanıp dağıtıldığı, ancak her faaliyeti mali, idari ve fıkhi olarak Zekât Gözetim Merkezi tarafından denetlenen ve bütün ayrıntıları raporlanan şeffaf, denetlenebilir ve hesap verebilir bir sistemin ihdas edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de Müslümanlar, gönüllülük esasına dayalı olarak istedikleri Zekât Kurumları aracılığıyla şeffaf ve hesap verilebilir bir sistem üzerinden gerçek ihtiyaç sahiplerine zekâtlarını ulaştırabilme imkânı bulabilecektir. Bu yönüyle Kurumsal Zekât Sistemi sadece Türkiye için değil, zekâtı kurumsal hale getiren veya getirmek isteyen ülkeler içinde örnek olabilme potansiyeline sahiptir.

KAYNAKÇA

- 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu. (1969, 10 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı 13195), www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.1163.pdf
- Abdeldayem, M. & Saeed A. (2022). Developing an Islamic Crowdfunding Model: A New Innovative Mechanism to Finance SMEs in the Middle East. *International Journal of Organizational Analysis*, 31(6), 2623-2644. doi: 10.1108/IJOA-02-2022-3159.
- Abdullah, F. Taufiq, H., & Shamsheer, M. (2007). Investigation of Performance of Malaysian Islamic Unit Trust Funds: Comparison with Conventional Unit Trust Funds. *Managerial Finance* 33(2), 142-153.
- Abdullah, M. (2015). Analysing the Moral Aspect of Qard: A Shariah Perspective. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management* 8(2), 171-184.
- Abdullah, R. (2012). *Zakat Management in Brunei Darussalam: Funding the Economic Activities of the Poor*: Published by Universiti Islam Sultan Sharif Ali.
- Abdullah, Z. & Susanto A.A. (2019). The Role Of Investment-Based Islamic Crowdfunding For Halal Msmes: Evidence From Indonesia. *Al-Iqtishad: Jurnal Ilmu Ekonomi Syariah* 11(2), 289-307.
- Achsien, I. H. & Purnamasari D. L. (2016). Islamic Crowd-Funding as The Next Financial Innovation in Islamic Finance: Potential and Anticipated Regulation in Indonesia. *European Journal of Islamic Finance*. C.(5), 2421-2172.
- Adachi, M. (2018). Discourses of Institutionalization of Zakat Management System in Contemporary Indonesia: Effect of the Revitalization of Islamic Economics. *International Journal of Zakat* 3(1), 25-35.
- Afshari, Z. An Overview of Islamic Non-Banking Institutions (INBFI) in Iran, 2022. (<https://ikam.org.tr/an-overview-of-islamic-non-banking-institutions-inbfi-in-iran-1>). Erişim Tarihi: 28.03.2024
- Ahmad, M. Rashid, S.K., Ibrahim, U. & Oseni, A.U., (2015). The Legal And Regulatory Framework For Zakah And Waqf Administration In Kuwait: Lessons For Nigerian Zakah And Waqf Institutions. *International Journal of Business, Economics and Law*. 7(4) 9-21, https://ijbel.com/wp-content/uploads/2015/09/KLIBEL7_Law-3.pdf.
- Akbulut, R., Rençber, Ö.F. ve Şen B. (2016). Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıklarının Karlılıklarına Göre Performanslarının Analizi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19(36), 273-290.
- Aksu, A. (2017) Abbasîler Döneminde Zekât Uygulaması. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.179-200, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Alias, H.M.R.H. (2017). Malezya’da Zekâtın Kurumsallaşması. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları* Ed.İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.447-462, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Andrikopoulos, A. (2020). Delineating Social Finance. *International Review of Financial Analysis*, 70:1-11.
- Apak, A. (2017). Emevî ve Abbasîler Döneminde Zekât Uygulamaları. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.163-178, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Arshad, M. N. M. & Haneef, M. A. M., (2016). Third sector socio-economic models: how waqf fits in?” *Institutions and Economies* 8(2), 75-93. <https://ejournal.um.edu.my/index.php/ijie/article/download/5037/2873>
- Ascarya, A, Hosen M. N. & Siti Rahmawati S., (2022). Designing Simple Productive Waqf Models for Indonesia. *International Journal of Ethics and Systems* 38(3), 380-401.

- As-Salafiyah, A. & Kartikawati, D.R. (2022). Islamic Microfinance as Social Finance in Indonesia: A Review. *Islamic Social Finance* 2(1), 1-24, doi: 10.58968/isf.v2i1.118.
- Aydın, M. (2018). *Makro-Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Zekât Müessesesi: Türkiye İçin Malezya Modeli Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak.
- Aydın, M., ve Odabaş H. (2018). Zekâtın Devlet Eliyle Yönetilmesi ve Malezya Zekât Sistemi Örneği. *Dini Araştırmalar*, 21(54), 145-74.
- Aydınbaş, Y. E. (2024). *Ekonomik, Sosyal ve Hukuki Boyutlarıyla Türkiye'de Zekât Analizi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Ayuniyyah, Q., Hafidhuddin. D. & Hambari H., (2020). The Strategies in Strengthening the Role of Zakat Boards and Institutions in Indonesia. *International Journal of Zakat* 5(3), 73-87.
- Bahreyn Krallığı Zekât Fonu, <https://zakafund.bh/>. Erişim Tarihi 28.03.2024.
- Bashir, M. S. & Ali, N.H., (2012). Analysis of Zakat Management in Brunei Darussalam. *International Journal of Management Studies*, 0127-8983(19). 75-102. doi: 10.32890/ijms.19.2.2012.10373.
- Bilmen, Ö. N. *Büyük İslâm İlmihali*, Bilmen Basım ve Yayınevi. İstanbul, 1993.
- Bilo, C. & Machado A.C., (2020). The Role of Zakat in the Provision of Social Protection: A Comparison between Jordan and Sudan. *International Journal of Sociology and Social Policy* 40(3/4), 236-248.
- Birleşik Arap Emirlikleri Zekât Fonu, (<http://www.zakatfund.gov.ae>). Erişim Tarihi 29.3.2024.
- Bireysel Katılım Sermayesi Hakkında Yönetmelik (BKS). (2013 15 Ocak). *Resmi Gazete* (Sayı:28560).<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/02/20130215-2.htm>
- Bireysel Katılım Sermayesi Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (BKS). (2018 11 Eylül). *Resmi Gazete* (Sayı:30532).<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180911.htm>
- Canbaz, M. F., (2022). Mikrofinans Modeli ve Kız Öğrencilerin Bilgi Düzeylerinin Tespiti. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(3), 487-99.
- Canbaz, M. F. ve Öztürk, D. (2020). Melek Yatırımcılık Farkındalık Analizi: Afyonkarahisar Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6(12), 204-24.
- Candra, A, Muttaqin, M.R., (30-31 Agust, 2022). The Function Of Sharia Financial Institutions In Social Activity, *1st International Conferance on Islamic Economics and Business*, Indonesia, 1-11.
- Cevahir, H. (2020), *Türkiye’de Yoksulluğu Önlemenin Etkili Bir Yolu: Zekât Kurumu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Salleh M.C.M. & Chowdhury, M. A. M. (2020). Technological Transformation in Malaysian Zakat Institutions. *International Journal of Zakat* 5(3), 44-56.
- Cici, R. (2008), Günümüz İslâm Ülkelerinde Zekât Uygulamaları, *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.225-262, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Climent, F., Mollá, P. & Soriano, P. (2020). The Investment Performance of U.S. Islamic Mutual Funds. *Sustainability* 12(9), 3530.
- Çağrı, M. (2000), İnfak. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss. 289-290). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çakır, A. (2021). İslâm Hukukunda Gayesi Karz-ı Hasen Olan Müessese ve İmkânı: Çeşitleri, Meşruiyeti ve Riskleri Bağlamında Teorik Bir Yaklaşım. *Darulhadis İslâm i Araştırmalar Dergisi* (1), 13-49.

- Çeker, O. (1997). Havâic-i Asliyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.504-507) Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Çonkar, M. K. (2017). Bir İslâm i Finansman Aracı Olarak Girişim(Risk) Sermayesi Finansman Yöntemi: İşleyişi, Finans Sistemimize Katkıları. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*. 3(2):99-124.
- Dalgın, N. (2004). Zekat Hükümleri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16(16), 43-72. doi: 10.17120/omuifd.64567.
- Dirie, K. A., Allam, M. M. & Maamor S. (2023). Islamic Social Finance for Achieving Sustainable Development Goals: A Systematic Literature Review and Future Research Agenda. *International Journal of Ethics and Systems*. 1-23.
- Dönmez, İ. K. (2000). İcmâ. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.417-31). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Duman, A. (2008). Sadaka. *TDV İslâm Ansiklopedisi* ss.383-384. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Duman, S. (2018). Hz. Peygamber (s. a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn Dönemlerinde Zekât. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4(1), 57-78.
- Duyar, D. D. (2018). Fayol ve Gulick'ten Günümüze Yönetim Fonksiyonlarının Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Political Administrative and Local Studies* 1, 75-92.
- Ebrahim, M. S. (2009). Can an Islamic Model of Housing Finance Cooperative Elevate the Economic Status of the Underprivileged? *Journal of Economic Behavior & Organization* 72(3), 864-83.
- Ekrem, K. (2018). Melek Yatırımcı Ağları Raporu. *Doğu Marmara Kalkınma Ajansı Melek Yatırım Ağları Raporu*. Ankara.
- Erkal, M. (2007). Nisab. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.138-140). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Erkal, M. (2013). Zekât. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.197-207). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Ertem, A. (1999). Osmanlı'dan günümüze vakıflar. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* (6), 111-50.
- Eryiğit, B. H. (2013). Stratejik Planlama, Stratejik Planlamaya İlişkin Alternatif Yaklaşımlar ve Stratejik Yönetim Okulları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 4(9), 152-172.
- Eskicioğlu, O. (1995). Fakir. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.129-131). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Fakir, M., A. (2018). *Hz. Peygamber ve Dört Halife Dönemi Zekât Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Farooq, M., O. & Ghattis N.E. (2015). Qard Hasan, Credit Cards and Islamic Financial Product Structuring: Some Qur'anic and Practical Considerations, *Journal of Islamic Financial Studies*. 1(1), 1-21.
- Fikri, A.A.H.S., Johari, F., Sholen, M., Suprayitno, E. & Ngadiyono, (2021). Zakat As Tax Reduction: Study Of Muslim Community Perception In Indonesia And Malaysia. *Jurnal Ekonomi Dan Bisnis Islam* 7(2):ss.327-349.
- Grameen Bank, <https://grameenbank.org.bd/about/introduction>, (Erişim Tarihi: 28.01. 2024).
- Gompers, P. A., Lerner J., Margaret M. B. & Hellmann, T. (1998). What Drives Venture Capital Fundraising?, *Brookings Papers on Economic Activity. Microeconomics* 1998, 149-204. doi: 10.2307/2534802.

- Gökburun, İ. (2021). *Zekâtın Kurumsallaşmasının Gelir Dağılımı Üzerine Etkileri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Güman, O. (2018). Zekat Nisabına Dair Çağdaş Yaklaşımlar. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies* 4(3), 62-73.
- Gümüş, N. (2019). *Yoksulluğun Azaltılmasında Bir Çözüm Önerisi: Zekat Fonu Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Günay, H. M. (2012). Vakıf I. Bölüm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.475-79). Ankara:TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- GÜNMAARSİFED, (2023). *Girişim ve Risk Sermayesi*, Güney Marmara Sanayi ve İş Dünyası. İstanbul, <http://www.gunmarsifed.org/>. (Erişim Tarihi: 09.04.2024)
- Güven, S. (2016). Kurumsal İletişim Bağlamında Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik İlişkisi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 9(26-133), 133-154.
- Hamed, M. M. (2020). The Role of Islamic Social Finance in Mitigating Humanitarian Crises. *European Journal of Islamic Finance* No 16 (2020), "Special Issue: Islamic Finance Role in the Time of COVID19 Pandemic: The Way Out during and after Emergency". 12(31), 1-10.
- Hammad, M. (2022). *Overview of Zakat Practices around the World. Research Report*, 69. International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG), Brasilia. <https://www.econstor.eu/handle/10419/265319>, (Erişim Tarihi: 01.04.2024)
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2023). *Finansal Piyasalar ve Kambiyo Raporları: BKS İlerleme Raporu 4. Çeyrek* <https://www.hmb.gov.tr/finansal-piyasalar-ve-kambiyo-raporlari>, (Erişim Tarihi: 19.04.2024).
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2024). *Finansal Piyasalar ve Kambiyo Raporları: BKS İlerleme Raporu 3. Çeyrek* <https://www.hmb.gov.tr/finansal-piyasalar-ve-kambiyo-raporlari>, (Erişim Tarihi: 08.10.2024).
- Haznedaroğlu, A., B. (2023). *Türkiye’de Küçük Yatırımların Kitleli Fonlama İle İlgili Bilmesi Gerekenler*. http://dosyalar.alestagroupe.com/turkiyede_kitleli_fonlama.pdf, (Erişim tarihi 01.04.2024)
- Hendratmi, A., Ryandono, M., N. & Sukmaningrum, P., S. (2019). Developing Islamic crowdfunding website platform for startup companies in Indonesia. *Journal of Islamic Marketing* 11(5), 1041-1053.
- Ibrahim, D., M. (2007). The (Not So) Puzzling Behavior of Angel Investors, *Vanderbilt Law Review*, 61(5), 1405-1452, <https://ssrn.com/abstract=984899>
- ICA. 2024. *Research and Reviews World Cooperative Monitor*. Belgium: International Cooperative Alliance.
- Iqbal, Z., Geoffrey Ng, Margaret Franklin, VP Finance, Mohammed Shoaib, ve Sarwat Ahson. 2021. “Social Sukuk - An Instrument to Combat Covid-19 Pandemic”. içinde *CFA Institute Webinar*. IsDB Islamic Development Bank: CFA Institute Asia-Pacific Reserarch Exchange.
- IRTI, Islamic Research and Training Institute, (2020). “Islamic Social Finance Report 2020”. *Islamic Development Bank*.
- Ishak, M. S., I. & Md. Rahman, H. (2021). Equity-based Islamic crowdfunding in Malaysia: a potential application for mudharabah. *Qualitative Research in Financial Markets* 13(2), 183-98.
- İmam Humeyni Yardım Komitesi <https://emdad.ir/fa>, (Erişim Tarihi: 29.03.2024).
- Juwani, A. (2017). Endonezya’da Zekâtın Gelişimi ve Dünya Zekât Forumunun Çalışmaları. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss. 463-474, İstanbul: Ensar Neşriyat.

- Kallek, C. (2013). Vesik. *TDV İslâm Ansiklopedisi* ss.70. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kallek, C. (2020). Müllefe-i Kulûb. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.473-75). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kallek, C. (2020), Miskin. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.183-184). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kamaruddin, M., I., H. & Hanefah M., M. 2021. Bridging Zakat Impacts Toward Maqasid Shariah and Sustainable Development Goals (SDGs), Influence of Corporatization and Experiences on COVID-19, 393-420, from *Islamic Wealth and the SDGs: Global Strategies for Socio-economic Impact*, editör M. M. Billah. Springer International Publishing, (Erişim Tarihi 20.04.2024).
- Kamaruddin, M. I., H., Shafii Z., Hanefah., M., M., Salleh, S., & Zakaria, N. (2023). Exploring Shariah Audit Practices in Zakat and Waqf Institutions in Malaysia. *Journal of Islamic Accounting and Business Research (Emerald Publishing Limited)* 15(3), 402-421.
- Karaboğa, M. M. (2021), *İslâm İktisadında Zekâtın Kurumsallaştırılmasının Ekonomik Etkileri: Ülke Örnekleri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Karaboğa, T. ve Zehir, C. (2020). Henri Fayol ve Yönetim Alanında Katkıları Üzerine Bir İnceleme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*. (7) 53-68.
- Karadağı, A., M. (2017). Günümüzde İdeal Zekât Teşkilatı Nasıl Olmalı?. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.957-1039, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Karaman, H., Bardakoğlu, A., Apaydın, H.Y. (1998). *İlmihal I İman ve İbadetler*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Katar İslâm İşleri Bakanlığı, <https://www.islam.gov.qa/inner/ministry-department>. (Erişim Tarihi: 20.4.2024).
- Katar Zekât Dairesi, <https://www.zf.org.qa/>, (Erişim Tarihi 30.03.2024).
- Katar Zekât Fonu 1992 Tarihli Kanun (1992), <https://www.almeezan.qa/LawPage.aspx?id=420&language=ar>. (Erişim Tarihi: 04.04.2024).
- Kavak, Ö. (2017). Klasik Fıkıh Literatüründe Zekât-Devlet İlişkisi. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.221-254, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kaya, S. (2017). Fıkhi Açıdan Osmanlı'da Zekât Uygulamaları. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları*, Ed: İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.65-89, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Khan, M., A. (1993). An Evaluation of Zakāh Control Systems in Pakistan. *Islamic Studies* 32(4), 413-31.
- Khan, M. A. (1995). Legal, Administrative and Financial Control, *1st Institutional Framework of Zakah: Dimensions and Implications, Saudi Arabia*, 65-102, from PublishIslamic Reseacrsh and Training Institute Islamic Development Bank. <https://isdbinstitute.org/product/institutional-framework-of-zakah-dimensions-and-implications/> (Erişim Tarihi: 19.04.2024).
- Kılıç, Ü. (2017). Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması. *Tarihte ve günümüzde zekât Uygulamaları* Ed.İ. Kurt ve S. A. Tüz. ss.45-64, İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Kuveyt Zekât Kurumu, <https://www.zakathouse.org.kw/>, (Erişim Tarihi 01.4.2024).
- Küçükküya, S. (2016), *Kurumlararası Koordinasyon ve İşbirliğinin Afet Yönetimi Üzerine Etkisi: Türkiye AFAD Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gümüşane Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gümüşane.

- Leichtman, M., A. (2017). "Kuwaiti Humanitarianism: The History and Expansion of Kuwait's Foreign Assistance Policies" *George Mason University/Stimson Centre* 1-19.
- Lisa, O. (2016). Determinants Distribution of Financing and the Implications to Profitability: Empirical Study on Cooperative Sharia Baitul Maal Wa Tamwil (BMT) in Indonesia. *Asian Journal of Accounting Research* 1(2), 44-51.
- Machado, A., C., Bilo., C. & Helmy., I. (2018). The Role of Zakat in the Provision of Social Protection: A Comparison between Jordan, Palestine and Sudan. *Provided in Cooperation with: International Policy Centre for Inclusive Growth (IPC-IG), Working Paper*. 168.1-23.
- Maçın, H. (2014). *İslâm Hukukunda Zekât Matrahları ve Vergi İlişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Malezya Pusat Pungutan Zekât Fonu (PPZ), <https://www.zakat.com.my/>, (Erişim Tarihi 06.04.2024)
- Mahfudz, A. A. (2017). Exploring The Untapped Potentials Of Islamic Social Funds In Islamic Home Financing For Low Income Fâmily. *International Journal of Islamic Business* 2(1), 46-51.
- Marzban, S., Asutay, M. & Boseli, A. (2014). Shariah-compliant Crowd Funding: An Efficient Framework for Entrepreneurship Development in Islamic Countries" Harvard Islamic Finance Forum 2014.
- Ma'wa, K., W. (2013). "Analisis Perbandingan Antara Koperasi Simpan Pinjam Dengan Koperasi Jasa Keuangan Syariah Baitul Maal Wa Tamwil. *Brawijaya Law Student Journal*, 1(2), 1-19.
- May, S. (2013). Political Piety: The Politicization of Zakat. *Middle East Critique* 22(2), 149-64.
- Mısır Zekât Fonu, <https://baitzakat.org.eg/>, (Erişim Tarihi: 29.03.2024)
- Mollick, E. (2014). The dynamics of crowdfunding: An exploratory study. *Journal of Business Venturing* 29(1), 1-16.
- Myers, K., Conte., N & Nicols R. (2013). "Can social finance improve the outcomes of employment and training programs?" *Social Reseacsh and Demantstration Corporation*. <http://www.srdc.org/publications/Can-social-finance-improve-the-outcomes-of-employment-and-training-programs-details.aspx> (1.04.2024)
- Nasir, A. & Abdullah., L. (2019). A New Model for Islamic Cooperative Mortgage of Housing Finance. *International Journal of Housing Markets and Analysis* 12(4), 708-721.
- Nordin, N., Ismail., F. ve Zainuddin, Z. (2017). Crowdfunding: A Promising Alternative To Turn Dreams Into Reality. *E-Academia Journal* 6(2), 106-12.
- Nordin, N., Md.Sum., R. ve Zainuddin., Z. (2018). Crowdfunding: Threat or Opportunity?, *Towards Livable, Resilient & Competitive Cities International Conference*. Malaya, 1-5.
- Olanrewaju, A. S., Shahbudin, A. S. & Zakariyah, H. (2020). A Synthesis Of The Islamic Social Finance For Sustainable Islamic Social Enterprise: A Four Factor Of Production. *Journal of Critical Reviews*, 7(19), 6188-6199.
- Oğuz, G. Y. (2018). Örgütsel İletişim. *İletişim Bilgisi*, Ed: B. Kılınç ve U. Eriş. ss.100-119, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Ozili, P., K. (2021). Digital finance, green finance and social finance: is there a link?, *Financial Internet Quarterly*, 17(1), 1-7.
- Öz, V. (2022). İslâm Tarihinin İlk Dönemlerinde Zekât Müessesesi. *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*. 5(2), 241-53.

- Özçelik, G. ve Tekin, E. (2019). Melek Yatırımcıların Değer Katan Rollerini: Türk Melek Yatırımcıları Üzerine Bir Araştırma. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9), 77-97.
- Özdemir, M. (2018). *Türkiye’de islami mikrofinans üzerine uygulanabilir model önerileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Pakistan Zekât ve Öşür Dairesi, <https://zakat.punjab.gov.pk/overview>, (Erişim Tarihi: 30.03.2024).
- Pertiwi, R. S., Herianingrum, S & Kusuma, A. (2020). Zakat and Youth Empowerment: A Case Study of Al Azhar Zakat Institution, Indonesia. *International Journal of Zakat* 5(2), 51-66.
- Pestoff, V., A. (1992). Third sector and co-operative services — An alternative to privatization. *Journal of Consumer Policy*, 15(1), 21-45.
- Powell, R. (2009). Zakat: Drawing Insights for Legal Theory and Economic Policy from Islamic Jurisprudence. *University of Pittsburgh Tax Review, Seattle University School of Law Research Paper No 10-17*, 7(43) 1-61 43 <https://ssrn.com/abstract=1351024>.
- Raghibi, A. & Oubdi L. (2021). A Proposed Model for Social Impact Sukuk. *Turkish Journal of Islamic Economics* 8(2), 501-516.
- Saruhan, Ş. C. (1994). Stratejik Yönetim ve Stratejik Planlama, *Öneri Dergisi*, 1(18), 18-21.
- Samad, M. A. (2014). Islamic Micro Finance: Tool for Economic Stability and Social Change. *Humanomics* 30(3), 199-226. doi: 10.1108/H-12-2013-0085.
- Saqib, L., Zafar, M.A., Khan, K., Roberts, K., W. & Zafar A., M. (2015). Local Agricultural Financing and Islamic Banks: Is Qard-al-Hassan a Possible Solution? *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 6(1), 122-47.
- Schwiebacher, A. & Larralde, B. (2010). “Crowdfunding of Small Entrepreneurial Ventures, *Handbook of Entrepreneurial finance*, Oxford University Press Forthcoming, 1-23 <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1699183>.
- Selçuk, M. (2016). *Zekâtın Modern Anlamda Kurumsallaşması ve Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model Önerisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Shafii, Z., Obaidullah M., Rose Ruziana Samad R.R., & Yunanda R., R. (2017). Developing a Model for Corporate Governance and Conflict of Interest Deterrence in Shari’ahbased Cooperatives, *IRTI Policy Paper Series PP/2017/03*, Jeddah: Islamic Research and Training Institute, Kingdom of Saudia Arabia. <https://papers.ssrn.com/abstract=3303692> (Erişim Tarihi: 19.04.2024),
- Shortall, J. & Alter, K. (2009). Introduction to understanding and accessing social investment: A brief guide for social entrepreneurs and development practitioners. *Small Enterprise Education and Promotion (SEEP) Network*, 1-5.
- Sırım, V. ve Erdoğan, F. (2018). Osmanlı Devletinde Zekat Uygulamasının Kurumsal Yapısına İlişkin Bir Analiz. *International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*, Türkiye, 82-91.
- Sudan Zekât Dairesi, <http://www.zakat-sudan.org>, (Erişim Tarihi: 21.04.2024)
- Sudan Zekât Kanunu, 2001. <https://www.moj.gov.sd/sudanlaws/#/reader/chapter/217>. (Erişim Tarihi: 10.8.2024).
- Suudi Arabistan Zekât Kurumu (ZATCA), (<https://zatca.gov.sa/ar/>), (Erişim Tarihi: 01.04.2024).
- Suudi Arabistan Vakıf ve İslâm İşleri Bakanlığı, Zekât Yönetmeliği, <https://qanoon.om/p/2017/mera20170355/>, (Erişim Tarihi: 28.3.2024).

- Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), <https://spk.gov.tr/kurumsal-iletisim/rsyo>, (Erişim Tarihi: 28.12.2023).
- Şener, M. (1989). İslâm Hukukunda Karz-ı Hasen. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (VI), 301-403.
- Taşcı, F. (2022). Analiz: AK Parti Döneminin Sosyal Yardımları Arka Plan ve Uygulama. *SETA Analiz*. <https://www.setav.org/egitim-ve-sosyal-politikalar/analiz-ak-parti-doneminin-sosyal-yarimlari-arka-plan-ve-uygulama> (Erişim Tarihi: 13.07.2024).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2021). *Türkiye Geneli Kooperatif ve Birlik Raporu. Koperatif ve Birlik Raporu*. <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/bilgi-bankasi/turkiye-geneli-kooperatif-ve-birlik-dagilimi> (Erişim Tarihi: 19.04.2024).
- Turan, M. (2017). *İslâm İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslâm Ülkeleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Tuan, A. K. ve Memiş, M.Ü. (2007). İç Denetimin Yönetim Fonksiyonlarının Yerine Getirilmesindeki Rolü. *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (35), 1.14
- TÜİK, 2023, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2000-2022-53834>, (Erişim Tarihi: 05.09.2024).
- Umar, U., H. & Abubakar M. (2021). Maximizing Zakat Revenues in the COVID-19 Period: The Need for Creating Zakat Accounting Standards in OIC Member Countries. *International Journal of Zakat*, 6(2), 63-74.
- Umman Zekât Fonu, <https://zakah.om/>, (Erişim Tarihi: 19.04.2024)
- Ummulkhayr, A., Owoyemi, M., Y. & Cusairi R., B., M. 2017. Determinants of Zakat Compliance Behavior among Muslims Living Under Non-Islamic Governments. *International Journal of Zakat* 2(1), 95-108.
- Uula, M., M. (2023). Vosviewer Application on Islamic Social Investment. *Fara'id and Wealth Management*, 3(1), 1-10.
- Ülev, S. (2021). *İslâm i Mikrofinans Programlarının Etkinliği: İksar Karz-ı Hasen Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2021.
- VGM. (2023), *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Vakıflar Genel Müdürlüğü 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/planprogram-ve-raporlar/faaliyet-raporlari> (Erişim Tarihi: 19.04.2024).
- Wasiaturrahma, Ajija S., R., Sukmana R., Sari, T., N. & Hudaifah A. (2020). Breadth and Depth Outreach of Islamic Cooperatives: Do Size, Non-Performing Finance, and Grant Matter?, *Heliyon* 6(7): 1-9.
- Wong, A., Y. 2002. Angel Finance: The Other Venture Capital. *SSRN Scholarly Paper*. doi: 10.2139/ssrn.941228, <https://papers.ssrn.com/abstract=941228>, (Erişim Tarihi:19.04.2024).
- Yediyıldız, B. (2012). Vakıf II. Bölüm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (ss.479-86). Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Yenice, A., C. (2021). İslâmi Sosyal Finans. *İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı*. doi: 10.26414/icr0007, <https://ikam.org.tr/yayinlar> (Erişim Tarihi 19.04.2024).
- Yesuf, A, J. 2017. Sudan'da İslâm İktisadı ve Finansının Güncel Durumu. *İslâm İktisadi Araştırma Merkezi (İKAM) Ülke Raporları-2*, <https://ikam.org.tr/> (Erişim Tarihi: 02.05.2024)
- Yüzbaşıoğlu, N. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim ve Planlama Açısından Stratejik Maliyet Yönetimi ve Enstrümanları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 387-410.

Zabri, M. Z., Razak D., A. & Mustafa Omar Mohammed, M., O. (2015). An Analytical Framework to Examine Shari'ah-Compliant Mortgage Financing by Financial Cooperatives in Malaysia. *Journal of Islamic Finance* 4(2), 18-30.